

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן
 נסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

המצרכת:

משה טשרנוביץ — עורך אחראי

חיים ליף — עורך, גבריאל פרייל — עורך סיחוד

מועצת המצרכת:

צבי אורלינסקי, נחום גלאצר, שמעון הלקין, אברהם י. כ"ץ, ש"ז צייטלין

(3 2 2)

שבט-אדר, תשל"ז

שנה ל"ז (כרך ס"ז)

ה ת ו כ ן

99	ירחמיאל ווירניק	ציונות וגזענות
103	אפרים שמואלי	החבלים והפלאות שבמעשי ידינו
		טעימות מני כתב: זכרונות אהבה אשר ליעקב
112	אברהם רגלסון	פיכמן
120	יעקב פיכמן	שנה עברה (שיר)
		שירי ם :
121	גבריאל פרייל	אהבת גשמים
121	יוסי גמזו	ריח הגעגועים
122	אביבה ברזל	אל מול האקוריון
122	לב חקק	שיר על איש-משורר
123	ישראל אלירז	"אלזה-הומאז"
126	מנוחה גלבוץ	סיפור אחד — שלוש אידיאולוגיות
		חווית סחרחרת הקסמים בשירת "כוכבים בחוץ"
130	שולמית לבוא	לנתן אלתרמן
134	יצחק ארג	הוועידה העולמית למען יהדות ברית-המועצות בכריסל
137	י. מישאל	מחודש לחודש
139	מ. אונגרפלד	הד"ר יהודה אבן-שמואל-קויפמן ז"ל
142	יוחנן גרנך	מסע על סופרי דור-התחייה
144	פליטאל בירנבוים	מחקרים בספרות התשובות לד"ר י"ז כהנא
146	א. ר. מלאכי	אסון לילד בפורים תרס"ז ביפו
147	אבשלום	בין ספרים חדשים
149	ידיעות
150	אבידות

" בצרון "
 1141 ברודוויי
 ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHENOWITZ (RAV TZAIR)

MAURICE E. CHERNOWITZ, Executive Editor

HAYIM LEAF, Editor; GABRIEL PREIL, Special Editor

Editorial Board: Nahum Glatzer, Simon Halkin, Abraham I. Katsh,
Harry M. Orlinsky, Solomon Zeitlin

Thirty-Seventh Year of Publication

Vol. LXVII SHEVAT - ADAR, 5736 (Jan.-February, 1976) (322)

CONTENTS:

Zionism and Racism	<i>R. Wirnik</i>	99
Wealth and Poverty In Jewish Society	<i>Ephraim Shmueli</i>	103
Yaakov Fichman — Phases In His Life	<i>A. Regelson</i>	112
Love Of Rain (Poem)	<i>Gabriel Preil</i>	121
Nostalgia (Poem)	<i>Y. Gamzu</i>	121
Facing the Aquarium (Poem)	<i>Aviva Brazel</i>	122
Poem On a Poet	<i>L. Hakok</i>	122
Elsa — A Homage	<i>I. Eliraz</i>	123
Peretz Smolenskin: One Novel, Three Ideologies	<i>M. Gilboa</i>	126
On the Poetry of Natan Alterman	<i>Sh. Levo</i>	130
The Brussels Conference	<i>I. Ereg</i>	134
The Month In Review (Crisis In Lebanon)	<i>I. Mishael</i>	137
Yehuda Kaufman (Ibn Shmuel) — In Memoriam	<i>M. Ungerfeld</i>	139
Ovadyahu's Literary Portraits	<i>Y. Granach</i>	142
Kahana's Studies In Responsa	<i>P. Birnbaum</i>	144
A Purim Episode	<i>A. R. Malachi</i>	146
New Books and Notes	<i>Avshalom</i>	147
News and Events		149
Theatre Notes		149

Zalmen Or the Madness of God; Pippin; Wiz; Pacific Overtures; Same Time Next Year; Norman Conquests; Royal Family; Knock, Knock.

BITZARON
1141 Broadway
N.Y., N.Y. 10001
MU 6-7680

חג כשר ושמח!
PASSOVER GREETINGS FROM

IS READY TO SERVE YOU HERE, IN ISRAEL
AND THROUGHOUT THE WORLD

Offering Free Checking And Many Special Services Just For You

Downtown
111 BROADWAY
New York, N. Y. 10006

West Side
1412 BROADWAY at 39th ST.
New York, N. Y. 10018

THE BANK YOU
FEEL AT HOME IN

Midtown
579 FIFTH AVE. at 47th ST.
New York, N. Y. 10017

FOREST HILLS
104-70 QUEENS BLVD.

A MEMBER OF THE
7 BILLION-DOLLAR BANK LEUMI FAMILY

... AND NOW WE ARE IN NASSAU COUNTY! 1280 BROADWAY — HEWLETT, L. I.
For Travellers to Israel, visit our Service Center at the El-Al Departure Terminal at
Kennedy Airport for Israel. Currency, Tip-packs, Israel Bond redemptions
and helpful financial information

you are invited to
Share A Simcha
with SABRA EAST

★ first class ISRAELI revue ★
★ featuring Israel's top names ★
★ And succulent middle eastern cuisine ★
All You Have To Do Is Give Us A Reason

Whether it be a Bar Mitzvah, Wedding, Anniversary,
Synagogue or Temple affair, lodge gathering, engage-
ment party, farewell party, hello party, graduation, birth-
day, Sweet Sixteen ...

And We Cater Glatt Kosher in all Major New York Hotels.

SABRA EAST ג'ל אט
כשר

232 East 43rd St. New York City 661-1450

PASSOVER
GREETINGS
TO ALL OUR
FRIENDS!

חג כשר ושמח!

ב ח ג ה ח י ר ו ת

נפעל נא שכם אחד
למען חירות עמנו וארצנו
וגאולת ישראל מברה"מ ומסוריה
ומשאר ארצות הדיכוי בפזורה

עם אחד אנתנו!

UNITED JEWISH APPEAL INC.

National Office

1290 AVENUE OF THE AMERICAS, NEW YORK, N. Y. 10019

Tel.: 757-1500

בַּעֲרוֹן

נוסד עלידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

(3 2 2)

שכט-אדר, תשל"ו

שנה ל"ז (כרך ס"ז)

ציונות וגזענות

מאת ירחמיאל זוירניק

א.

ב־24 באוקטובר 1975 מלאו לאירגון האומות המאוחדות שלושים שנה. שנתיים לאחר יסודו קיבל החלטה על כינון מדינה יהודית בארץ־ישראל. אין כל ספק שאחד הגורמים המכריעים — ואולי הגורם המכריע להחלטה זו — מקורו עשיית צדק לקרבנות העיקריים של הגזענות הנאצית. בימים ההם הופיע העם היהודי על במת האירגון כמקופח ותבע את זכותו לריבונות ולעצמאות. דרישותיו של העם היהודי מצאו אוזן קשבת ופעמים ביקשו לתקן את העיוות ההיסטורי שנעשה לעם היהודי. שלושים שנה לאחר החלטה היסטורית זו נשתנו פני הדברים תכלית שינוי. מכונת התעמולה הערבית־סובייטית — כפי שבאה לידי ביטוי בהחלטת אירגון האומות המאוחדות, המשווה את הציונות לגזענות — הצליחה להפוך את המאשים לנאשם, להדביק לקרבן הגזענות את תו הגזענות ולהעמידו למשפט בפני הטריבונל הבינלאומי. קשה להאמין, כי כל זה קרה לאחר שלושים שנה מאז כבתה האש במשרפות אושוויץ וטריבלנקה, אולם זוהי עובדה.

זאת ועוד: תשעים שנה לאחר הקונגרס הציוני הראשון וכ"ח שנה למדינת ישראל, חייבים היהודים להתחיל מחדש במאמצי־הסברה. ושיכנוע על זכותם המוסרית לזיהות עצמית ולשיחרור לאומי — הזכות ממנה נהגה כל שבט פראי בג'ונגלים האפריקניים ובמדבריות המזרח התיכון.

יש אומרים, כי ההחלטה האנטי־ציונית נטולה כל ערך ממשי, כי בסופו של דבר היא מורכבת ממלים בלבד. אולם כל מי שתולדות עמנו נהירין לו, יודע ומכיר כי כל השואות שניתכו על עמנו מקורן במלים. «הפרוטוקולים של זקני ציון» — אותו זיוף של הבולשת הצארית — מורכבים ממלים. אולם הם ששימשו אות וסימן לפרעות־דמים בקהילות היהודיות ברוסיה הצארית. הנאציזם בגרמניה התחיל במלים; אולם «מיין קאמף» של היטלר הכשיר את

הקרקע לשואת יהודי אירופה ולהשמדתם של שישה מיליונים מבני עמנו. אין, איפוא, לזלזל במשמעותה של החלטה זו. הטלאי הצהוב שהיהודים נאלצו לשאת בימי הנאצים, היתה לו מטרה ברורה: להודיע ברבים, כי נושא הטלאי הוא הפקר, ושכל פגיעה בו וברכשו מותרת. כוונתה של ההחלטה לומר, כי ליהודים אין הזכות המוסרית להגדרה עצמית ולמולדת משלו. תכליתה להחיות את העלילה השפילה, הכלולה ב"פרוטוקולים של זקני ציון", כי קיים קשר יהודי בינלאומי, המאיים על כל המדינות ומסכן את כל המשטרים.

ב.

שונאי־ישראל מבססים את ההחלטה האנטי־ציונית על חמש טענות, שבאו לידי ביטויין בחומר מטעם ה"סקציה המדעית" של האקדמיה הסובייטית, ואלה הן:

- א. בישראל אין חלוקה בין הדת לבין המדינה, והדת היהודית היא גזענית מיסודה.
- ב. בישראל אסורים נשואין מעורבים ומכאן בני הזוג חייבים להיות יהודים.
- ג. לפי הדין היהודי האם היא־היא שקובעת את יהדותו של פרי בטנה וילד של אם לא יהודית אינו יהודי.
- ד. ההתישבות היהודית בארץ־ישראל היתה בנוייה על עקרון העבודה העברית ומשום כך קופחו העובדים הערביים.
- ה. חוק השבות מקנה זכות הגירה ליהודים בלבד. לכאורה כל העובדות האלו, הולמות את המציאות, אלא שיש להן רק חסרון אחד: אין להם כל קשר, ענין ודמיון לגזענות.

ג.

בניגוד לנצרות ולאיסלם, שהן דתות אוניברסליות, הדת היהודית היא לאומית מיסודה. הגרמנים והבריטים הם ברובם פרוטסטנטים, אולם מבחינת הלאום הם משתייכים לשני עמים שונים. הצרפתים, הפולנים, הצי'כים והאירים הם קתוליים, אולם הם משתייכים לעמים שונים. לא כן העם היהודי. לא ייתכן יהודי קתולי, פרוטסטנטי או מוסלמי. זוהי עובדה, אולם לעובדה זו אין כל קשר עם גזענות. חכמינו אמרו: "הקב"ה, ישראל ואורייתא חד הוא", אולם אין בכל ההלכה היהודית אפילו הרמו הקל ביותר כי "ישראל וגזע חד הוא". העם היהודי מוכן להכניס תחת כנפי היהדות בני עמים וגזעים שונים בתנאי שיסכימו לטכס מסויים — והוא הגיור. בארצות־הברית נמצאים כושים יהודים ובחבש נמצאים הפלשים שחורי־העור והם יהודים לפי המסורת. גזענות, לעומת זאת, קשורה בגיניטיקה ואין לה כל קשר עם טכס דתי. אין לך טכס בעולם שביכולתו לאפשר ליליד השחור ברודזיה או באפריקה הדרומית לתפוס מקום בשורות הראשונות של האוטובוס, כשם ששום טכס דתי לא היה ביכולתו להציל חי יהודים בארצות שנכבשו על־ידי הנאצים. המרת־הדת לא שימשה מפלט ליהודי גרמניה, הנאצים השמידו גם גרמנים פרוטסטנטים שאבותיהם או אבות־

אבותיהם היו יהודים. הטכס הדתי לא עמד לכל אלה להינצל ממחנות ההשמדה ותאי הגזים.

הדין היהודי שלפיו האם קובעת את יהדותו של הוולד לא זה בלבד שאינו גזעני, אלא שהוא אנטי-גזעני ביסודו. דין זה נקבע בתקופה שצוררי ישראל עשו פרעות ביהודים ומעשי אונס של נשים יהודיות היו שכיחים בהן. בימים ההם נקבע הדין, כי האם היהודית, היא שקובעת את דתו של הילד. שתי מטרות היו לדין זה: ראשית, למנוע את התהוותו של גוף גזעני בחיי הקהילה; והשנית, למנוע עלבונות וקיפוחים מהילדים פרי האונס. דין זה שמר על זכויות כל היהודים, שאבותיהם לא היו יהודים, והוא, כאמור, אנטי-גזעני ביסודו.

בקיצור, האשמה על גזענות כולה מופרכת, מנוגדת לכתוב בתורה, למאמרי חז"ל, ולכל ההגדרות של המונח גזענות.

„ויברא אלוהים את האדם בצלם אלוקים“ (בראשית א, כד) — גם כושי וגם מונגולי; „תורה אחת תהיה לאזרח ולגר ולגר בתוכם“ (שמות יב, מט) — כל גר אפילו הוטנטוטי. משה רבנו נשא אשה כושית, ומרים אחותו שריננה על השידוך, נענשה בצרעת (במדבר יב). שמעיה ואבטליון רבותיהם של הלל ושמאי היו בני גרים. תרגומו של אונקלוס הגר נתקדש באומה ובא על-יד המקור העברי. האם יש כאן דמיון כלשהו לאפרטהייד? האם אין בכל אלה ההפך הגמור לגזענות!

ד.

ישנן עובדות בהסטוריה הציונית, שמשום-מה אינן ידועות די-הצורך לבני-ברית ומכל-שכן לשאינם בני-ברית. הכתוב מדבר בעקרון העבודה העברית, שבו דגלו החלוצים בארץ-ישראל לפני דור. התעמולה האנטי-ישראלית מציינת גם את העקרון הזה כפרי „ההשקפה הגזענית“ של הציונות. היא מדגישה, כי המאבק למען עבודה עברית היה מכוון נגד הפועלים הערבים, רק בגלל היותם ערבים. גם טענה זו אינה עומדת בפני הביקורת של העובדות ההיסטוריות. האמת היא, כי המאבק למען עבודה עברית לא היה מכוון נגד הפועלים הערבים בגלל היותם ערבים, אלא בגלל היותם עובדים זולים. המוטיבציה לא היתה ציונית בלבד, אלא גם סוציאליסטית. החלוצים שעמדו בראש המאבק הזה חונכו על ברכי תורתו של א. ד. גורדון, שהטיף להם לזנוח את הפרנסות הגלותיות, הקשורות במסחר ושירותים, ולשוב לעבודת האדמה. תורתו שהיכתה שורשים בדור הצעיר, כונתה „דת העבודה“. המאבק למען עבודה עברית לא זה בלבד שלא היה גזעני, אלא היה אנטי-גזעני מיסודו. הוא מנע בעד התהוותו של משטר גזעני, המבוסס על שכבה אחת מנצלת, שרווחיה מאפשרות לה רמת-חיים גבוהה, ושכבה מנוצלת, שרווחיה הדלים מספקים לה רמת-חיים נמוכה. העובד היהודי נלחם נגד ניצולו של הפועל הערבי והודות לכך יצר — עוד כטרם קום המדינה — חברה פרוג-רסיבית, המאפשרת רמת-חיים לכל העובדים בארץ, ללא הבדל לאום ודת.

מן הדין ליכור, כי בתנאי המזרח התיכון של הימים ההם לא היה קשה לארץ-ישראל להיחפך למעין רודויה שניה, שבה אוכל חלק אחד של התושבים את

פרי ניצולו של השני. עקרון העבודה העברית לא היה, איפוא, פרי של גזענות, אלא מכשיר נאמן למנוע בעד התהוותה של חברה גזענית, המאפשרת לעם אחד לנצל את העם השני ולאכול את פרי עמלו.

המוטיב השני של עקרון העבודה העברית מקורו בעובדה, כי בימים ההם היה מרוכז רוב רובו של העם היהודי בגולה בענפי המסחר והשירותים ורק מיעוט קטן בחקלאות. בר בורוכוב, התיאורטיקן הציוני-סוציאליסטי, ציין את המצב הזה כ"פירמידה כלכלית הפוכה" וקרא לחלוצים הצעירים להתרכז בענפי משק יותר פרודוקטיביים. מראשיתה הטיפה הציונות להבריא את הבנין הסוציאלי והכלכלי של העם היהודי בארצו ע"י הקמת פירמידה נורמלית, שבסיסה עבודה גופנית בפרדס ובשדה.

תנאי המשק המודרני ביטלו את הגישה האורטודוקסית, המחלקת את הכלכלה לענפים פרודוקטיביים ובלתי פרודוקטיביים. אולם לפני חמשים שנה ויותר היו המסחר והשירותים בבחינת ענפים טפיליים. העולים שהגיעו לארץ ישראל שאפו להשתחרר מירושה זו. זאת יכלו להשיג ע"י עבודה גופנית בלבד.

ה.

גם "חוק השבות" אינו, כמובן, לפי טעמה של התעמולה הסובייטית-ערבית והיא מדביקה לה את תו הגזענות. כל זה למה? הואיל וחוק זה מעניק זכות-כניסה חפשית לישראל לכל יהודי באשר הוא שם, שעה שמזכות זו אינם נהנים לא-יהודים. נכון הדבר, כי "חוק השבות" כוחו יפה לגבי יהודים בלבד, אולם גם לעובדה זו אין כל קשר עם גזענות. "חוק השבות" נתקבל ע"י הכנסת מיד עם היווסד המדינה. מטרתו היתה להפגין קבל עמים וארצות, אשר סגרו את שעריהן בפני אניות פליטים נטולי-מולדת, כי חיי יהודים אינם עוד הפקר. חוק זה הביא את בשורת החירות הלאומית למאות אלפי עקורים יהודים מארצות ערב ולרבבות ניצולים ממחנות ההשמדה הנאציים. בפני עקורים אלה היתה מדינת ישראל חוף מבטחים אחד ויחיד.

אולם אין חוק-השבות נועל את שערי הארץ בפני עמים ודתות אחרים. כל אדם, ללא הבדל גזע, לאום ודת, רשאי לקבל רשיון-כניסה לישראל והוא כשר לאזרחות לאחר תקופה מסוימת של שהייה בארץ. חוקים דומים קיימים ביתר ארצות החופש, וישראל אינה יוצאת מן הכלל. אין זה אלא לעג מר, כאשר הערבים והסובייטים, שחוקי ההגירה שלהם הם מן החמורים בעולם, מאשימים את חוק-השבות הישראלי בגזענות.

הטענה כי מדינת ישראל היא דתית-גזענית היא לעג שטני אם שמים לב למציאות של הארצות המשחקות את התפקידים הראשיים בטראגדי-קומדיה זו. פקיסטאן, אחת המסיתות הצוררות את ישראל, היא דוגמה אחת בלבד לטיבם של המרשיעים. מדינה זו, שהרוב המכריע של תושביה הם מוסלמים, קראה לבריתה החדשה איסלמבד. מיליונים לא-מוסלמים עקרו מהארץ ומאות אלפים נרצחו בידי המוני מוסלמים מוסתים. אולם שום ערבי או רוסי לא יציין את פקיסטאן כ"מדינה דתית-גזענית". הוא הדין עם כל ארצות-ערב. בימי השלטון הצרפתי חיו

ההבלים והפלאות שבמעשי דינו

מאת אפרים שמואלי

א. ההצלחה וההבלים

עד שאנו פונים מחוצו של אדם, הגורם להצלחה, אל הכשרים והכשרונות ושאר הכוחות הטבעיים והנקנים, המזכים אדם בהצלחה, נשוב אל כמה רעיונות שהובעו קודם * ונוסיף עליהם דברי הסברה והדגמה.

מכיון שההצלחה תלויה בדעת הרבים על טיבו ודרכיו של אדם, כלומר — היא תלויה בהערכה, בכיבודים וביוקרה, לא דברנו כאן על „הצלחת הנפש“, או על מה שקראו בדורות הקודמים בשמות שונים כמו „הצלחה אמיתית“, „הצלחה נצחית“ ו„נעימות אמיתית“, שהן בין אדם לבין עצמו, ובעיקר על שום יחסו לקונו. הגדרנו את טיבה של ההצלחה בפירוש כהתקבלות על דעת הבריות, כהערכת ההישג האמיתי או המדומה על ידי הרבים. אם ההישג הוא תרמית, מראית-עין ואונאה בלבד, ואף-על-פי-כן אדם קונה לו מכוחו שם גדול או מצליח בעסקי ממונות, הרי זו הצלחה אבסורדית, חסרת שחר. ואם ההישג הוא ממש, אבל אין הוא מקנה לא שם ולא כוח למי שזכה לו, לפי ערכו, גם זה אחד משבעת ההבלים שהזכיר קוהלת, באמת הבלות מכאיבה ומעוררת תרעומת. להבל מן הסוג הראשון אפשר לקרוא אבסורד של אחיות-עינים. ההבלות מן הסוג השני הוא האבסורד של סתימת עינים תברתית-מוסרית, ליקוי מאורות הציבור. הראשון רואה במצליח מה שאין בו ואינו יודע, חל ומרגיש, שכוחו של זה אינו בא בזכות ההישג, ואילו ההבל האחרון אינו רואה במשיג מה שיש בו — הישג הראוי לכוח השפעה ולשם טוב. הצד השווה שבין שתי הראיות שהן

* ראה „בצרון“, שפה ליו, אבאלול, תשל"ה.

באלג'יריה 9 מיליון מוסלמים, 1,100,000 נוצרים ו-130,000 יהודים. עתה נמצאים באלג'יריה 80,000 נוצרים ו-3,000 יהודים בלבד. כל היתר נטשו את המדינה „הערבית-חילונית-פרוגרסיבית“. בסוריה משמשים היהודים מטרות לרדיפות ועינויים בלתי-פוסקים. בדרומה של אדאן, בנחלת הכורדים שבצפון איראן יש קברי המונים לרוב, שבהם טמונים קרבנותיהם של משטרים ותנועות גזעניים. דיקטטורים אפריקניים צמאי-דם, שפתרו את בעיות המיעוטים ע"י שחיתות וגירושים, הם המטיפים לנו מוסר זהם המאשימים את ישראל בגזענות.

בכל ארצות ערב שולטת חברה דתית-גזענית ההופכת חיי הלא-מוסלמים לגיהנום. יוצאת מכלל זה היתה לבנון, אולם עתה הפכה גם ארץ זו לגיא-צלמוות בשביל העדה הנוצרית.

האם תצליח מקהלת-הכוזבים, השולטת עתה בארמון אירגון האומות המאוחדות, להשתיק את העובדות האלה? כבר אמרו הקדמונים ששקר אין לו רגלים. עלינו לקוות שגם הכוזבים השפלים של שונאיי-ישראל כיום יתבדו ומי יתן — ובקרוב.

משבשות את דינה של הממשות כדי עשייתה פלסטר גמור, שאין הדעת סובלתו ואין חוש המוסר רשאי לקבלו.

מן המבוא החשוב לפירושו לספר קהלת, שחיבר זה מקרוב ידידי הפרופ' מרדכי זר־כבוד, למדתי, שהתיבה הבל נזכרה שלושים ושש פעמים בספר קהלת, ופחות מכן, שלשים ושתיים פעמים בלבד, בשאר כל ספרי המקרא. הוראותיה של התיבה הבל מרובות. בעל המבוא המלומד עמד על כולן במפורט. כשאני בא להשתמש כאן במושג הבל במשמע של אבסורד אני מתכוון בעיקר לשלוש הוראות אלה: א. צרה, קלקלה, כמו שאמר הכתוב על אדם שאינו יכול ליהנות מרכושו: "זה הבל וחולי רע" (קהלת ו, ב). ב. שטות, דבר שאינו מתקבל על הדעת, ואם יש בו מציאות כל שהיא, אף היא חולפת וכלה, וממש אין בה. זוהי כוונת הכתוב "הבל ורעות רוח" (שם א, יד), שרש"י פירש כתרגומו "תבירות רוח", היינו — שבר רות. ג. הבל במשמע המקיף ביותר, שהוא גם הסתום ביותר, המלווה את כלל החיים עצמו, וזהו שאמר הכתוב: "כמספר ימי הבל" או "בהבל בא", או "הכל הבל", והוא המשמע המטפיסי הבולט ביותר ב"הבל הבלים". האבסורד שבהצלחה ללא הישג הוא בעיני מין הבל מוסרי ומטפיסי מסוג "הבל הבלים", זה המטביע את חותמו על חייו של המצליח ועל החברה שבתוכה הוא מצליח.

ב. הפלא וסוף הכבוד לבוא

הפגישה הפוריה שבין ההישג לבין כוח ההשפעה המקובל על דעת הרבים הוא הפלא. על המצליח האמיתי שזכה לאותה פגישה אפשר לומר שהוא "מפליא לעשות". כוחו והישגו עולים בד בבד. פלא זה הוא יקר המציאות, כדברי שפינוזה שנזכרו לעיל. בנוהג שבעולם שאתה מוצא שיעורים של כוח והישג שונים זה מזה ושאינם שקולים זה כנגד זה. אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו. גם העשירים וגם העניים יודעים, שיש עשירים שהם אומללים ויש לא־עשירים שהם מאושרים בחייהם. משום כך עומדים, למשל, היסטוריונים בכל דור ודור ומעריכים מחדש את הצלחת גדולי האומות, ועל פי רוב שונה ההערכה מדור לדור.

פעמים אתה מוצא שהכבוד, הכוח וההשפעה ברחו מבעל הישגים כל ימי חייו, אבל הגיעו אליו לאחר מותו. רק משנסתלק זה מן העולם כאילו קנה לו את עולמו. מי יגול עפר מעינו של המצליח לאחר עתו, לראות כיצד נזדווגו יחד, לבסוף, הכוח וההישג לפלא מרגין של שם גדול וכבוד לתפארת! הנה טוביה החולב נעשה דמות כלל־עולמית בזכות "הכנר על הגג". מכמה וכמה צרות ומצוקות יכול היה שלום עליכם להנצל, אלו הקדימה הצלחה זו לבוא. ומה שאירע ליצירתו של שלום עליכם אירע בדורנו גם ליצירתו של פרנץ קפקא. ההצלחה לאחר המיתה מרובים משליה, והיא בעיה נכבדה לעצמה. החזיון בא ללמד, שיש לצפות לפלא, ואף כי יתמהמה אפשר בכל זאת שיבוא מחר או למחרתו של מחר. סוף הכבוד והתהילה — זה גלגולה המודרני של השארות הנפש — לבוא. בשני המשלים שהזכרתי כאן — שלום עליכם וקפקא — מדובר באמת ביוצרים שמכמה וכמה בחינות ראו עצמם לא־יוצחים גמורים בחייהם.

ג. התרעומת על מתעשרים שלא ברין וההימנן לענוי עולם

כבר אמרנו לעיל, שההצלחה בעסקי ממון אינה קרויה הצלחה אצל כל בעל מקצוע. פקידי ממשלה, למשל, או שליחי ציבור, שהופקדו לשמש את צרכי הציבור, מצפים מהם שלא ירבו ממון על ידי ניצול משרתם ואפשרויותיה לצרכי הנאתם. ר' יהודה הנשיא נודע בעושרו המופלג. אבל הגמרא מספרת עליו, שבשעת פטירתו מן העולם זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה ואמר: רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך, שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהייתי בעולם הזה באצבע קטנה שלי (כתובות ק"ד). מובן שלא כל מנהיגי הציבור הם אנשי מופת באמת ומסתפקים במועט. על ריצ'רד ניקסון גדל הרוגו, לכשנודע ברבים כיצד נהג לקצץ בתשלום מסים שלו ולבזבז את כספי הציבור על האדרת הון עצמו, כגון שהוציא ממון של קורח על הבתים שרכש. אורחי ארה"ב היום מתגעגעים על נשיאות מסוגו של טרומאן, שהיה מדביק בולים, טבועים בדמותו ובחותמו, על מכתבים ששלח בעצמו לקרוביו ולבני ביתו במיסורי. ידע נשיא זה להבדיל יפה בין שלי ושל המדינה. ניפוח תקציב הנשיאות ושאר כל עובדי הציבור אין רואים בעין יפה. עובד ציבור הצלחתו נמדדת בטיב עבודתו למען הציבור, ומובטחים לו וותק וגימלאות. בטיחות חיים יסודית מוציאה אותו מן העליות והירידות של איש עסקים. פרט לקיטרוג על תקציבו של הנשיא החדש בתחילת כהונתו, לא שמענו קובלנות על מנהיגים בישראל, על כל פנים לא על אלה העומדים בשורה הראשונה, שהם מבוזים ממונו של ישראל להנאת עצמם. הדרי"ח של המבקר הסוכנות היהודית עורר תמיהה ורוגו, ועדיין הוא צריך בדיקה.

תרעומת מעורר גם המצליח שלא בדרכים כשרות. בארצות הברית אומרים שמי שמצליח הרבה הוא ברגיל WASP. אף בישראל אומרים שהרוצה להצליח בעסקים חייב להיות WASP כלומר — White Ashknazic Sabra with Protekzia — נתבונן רגע בהיפוכם של אלה.

הרב קוק מורה בספרו «אורות התשובה», שחייב אדם מישראל ללמוד דיני ממונות כדי להתעלות במעשיו למעלת הצדק האלוהי שהתורה מלמדת לדבוק בה בהלכות משא ומתן. הרב סומך בכך על דברי חז"ל: «האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דנזיקין» (כל הרוצה להיות חסיד יקיים דברי נזיקין). בשירו «יהי חלקי עמכם» הביע ביאליק את הערצתו לטיפוס של אדם, שבודאי קשה לקרוא לו מצליח במשמע של התקבלות על דעת הרבים, ובודאי לא בעסקי ממון. המשורר מבקש להזדהות בשיר זה עם «ענווי עולם», «אילמי נפש», «מעטי דברים ומרבים תפארת», שחיהם בעצם היותם אומרים שירה אף כי בלי אומר ודברים. הללו אינם בונים היכלות ומקדשים, אבל לבם הוא היכל הקודש, ושפתיהם — שערי הסגורים. כל עושר נפשם הרב ספון במעמקי הוויתם «כפנינה בקרקע ימים». רודפי בצע עדיין לא השיגוהו. כל כולם שירה וחזון אדם, תפארת של אמנות יפה. לבם ער ואוזנם קשובה לקלוט כל רחש טוב וניד יופי. «חיהם הם מיטב חזונם, ותפארתם — עצם היותם». האור והיופי שבכל נכסי המחשבה והאמנות מתמשכים והולכים מהם, מן «השומרים

הנאמנים לצלם האלוהים בעולם". הם מקור החיות האמיתית שבאדם. אבל הם עצמם אינם יודעים את גודל חין תפארתם ואת כל יקרו. הן "שועים ולא הוגד לכם, נגידי רוח ובל ידעתם". במשמע זה אינם יכולים להיות קרויים מצליחים. בהימנן הנפלא ל"ענווי עולם" לא פירש ביאליק אם אמנם מעשיהם ניכרים, או שמא אין לבם אלא מעיין חתום למאויים וכיסופים שאינם מתלבשים כל עיקר בצורה מוחשית שיהא רישומה ניכר בחוץ. "כפם לא תיצר רמות", "לא יד להם במערכות החיים ולא נחלה בבתי משכית". הם איפוא הקדושים שעטרתם ענווה, צדיקים גסתרים, כאותם ל"ו שבאגדה העממית, שאף על פי שלא הם ולא אחרים יודעים עליהם, העולם כולו עומד עליהם.

על פי המונחים שלי במסה זו אנשי הסגולה והמופת, העושים פלאות שעדיין לא הוכרו כפלאות, כגון אותם הסופרים, האמנים והוגי הדעות, גדולי הדור המפליאים לעשות שלא מדעתם, ועל כל פנים שלא על דעת הרבים, שכן עשייתם עדיין לא הוכרה, ושמא לא תוכר לעולם, פלאם נהפך להבל, אם אמנם לא יהיה מי שישיר להם מין "יהי חלקי עמכם", פלאם בכוח, שלא הוכר בפועל, ייהפך לאבסורד מעורר תרעומת על קוצר דעתו וסתימות עיניו של הדור והדורות. לאבסורד מעורר תרעומת על קוצר דעתם וסתימות עיניהם של הדור והדורות.

ד. כבוד המושלים הערביים בימינו; כיבוד עשירים

היפוכם הגמור של השועים ונגידי הרוח שתיאר ביאליק הם השייכים והנסיכים של ארצות ערב. הללו נתברכו לפתע בשפע לא ישוער. מין מעשה ידיה של כת ליצינים. אדמת המפרץ הפרסי והמדבר הערבי פתחה פיה והנה היא פולטת אוצרות קורה לא שיערם קורח; לפתע נתברר לעולם, שקורה זה של מדבר ערב הוא גביר כל העולם. כאן אתה מוצא הון עצום שבא בהיסח הדעת. אחרים יגעו, והערבים והפרסים מצאו. ארצותיהם נעשו צבי לכל הארצות. הם עצמם לא הרשו ולא זרעו, ואף-על-פי-כן הם עומדים וקוצרים שפעי שפעם, וכל העולם המדעי והטכנולוגי תלוי בהם. צא ולמד, שלמעלה ממאה ושלושים מיליון הערבים לא הוציאו מקרבם אפילו מדען בעל שם אחד, ואף לא פאטנט אחד, שיש בו חשיבות טכנולוגית כל שהיא. לא מצאנו אצלם זה מאות בשנים אפילו תיקון אחד ליישובו של העולם שהוא משלהם, והנה יש בידם לעכב ולהרוס התפתחות משקיהם של כל העמים שטרחו ויגעו וברוב מאמציהם הגיעו למה שהגיעו. לעינינו כאילו יוצא מועד שגשוגה של התרבות הטכנית המדעית, הראציונלית לפי דרכה, ונכנס המועד של תוקף המקרה הגיאולוגי. לא טיפוח הטבע שהוא מלאכת האדם, אלא מקרה הטבע עצמו, כמו שהוא מתפרץ בזרם נוזלים שחור אדיר הוא המכריע, לא ייצור האנרגיה כי אם גופה של האנרגיה. אין צורך בעבודה, ביוזמה, בתבונת כפים ומוחין, בהמצאה ובדעת. ועל כל פנים לא הם מעשירים בהכרח. הכל תלוי במקרה העיוור — בשרירות הלב הגיאולוגית. זוהי השתלטותו של האבסורד בחיי הכלכלה והמדיניות של העמים, מובן, שהפלגתי קצת על המידה בתיאור זה. בסופו של דבר אי אפשר בלי מדע וטכנולוגיה, אלא שהאמת היא, שהעיקר נעשה בידי אחרים, ולא בידי בעלי המציאה. והו האבסורד, שמי שאינו ראוי לשפע הברכה מכוח הישגיו זוכה בו. וכוח העושר הולך ומוסיף למושלי ערב גם כבוד וגם שלטון שלא היה

להם כמותו מימי כיבושיהם הגדולים. כיצד ישתמשו בעושרם? לפי שעה הוא צרתנו.

אמנם על רבי יהודה הנשיא סיפרו, שהיה מכבד עשירים, וככל שהיה אדם עשיר יותר, כן כיבדו יותר (עירובין פ"ו). אבל רבי לא עשה את תורתו קרדום לחפור בו עושר — זהו מה שחז"ל כנראה רצו להדגיש. יש להניח שהיה סבור, כרבים מן הקדמונים מבני ברית ומשאינם בני ברית, "שאותם הקרואים עשירים הם המשמשים את הציבור ברכושם", כדברי אריסטו (פוליטיקה, סוף 1291 א). הם משלמי המסים ומכלכלים את העניים ומפרנסים את עבדיהם ונותנים צדקה. על כן מן הדין הוא שהקב"ה מעניק עושר לאלה הרואים בעושרם פקדון מאת השם, פקדון המקנה בידם כוח וזכות ליתן צדקה לעניים ולעשות כל מיני מעשים טובים. כך פירשו את דברי חז"ל על רבי יהודה הנשיא, וגם על ר' עקיבא, שהיו בין מכבדי עשירים: יישובו של עולם מתקיים בזמן שיש בו עשירים שגומלין ומזמנין מזונות לעניים (רש"י, שם).

בעיה זו של כיבוד עשירים, כלומר — זכותם של בני אדם להיות מכובדים על שום עושרם, העסיקה את לבם של הבריות כל הימים, וביותר בתקופות הרווחה והרחבה שבהן הצליחו פתאום כמה וכמה בני המעמדות הנמוכים או עמים שלמים לעלות לגדולה על ידי צבירת הון או כיבוש ארצות. במה זכו? בדורות הקודמים האמינו הבריות שהעושר אינו אלא פקדון, אבל במה זכו הללו שהקב"ה יפקיד את פקדונו דוקא בידיהם ולא בידיהם של אחרים? בהצלחה בעסקי פרנסה ראו בני הדורות המאמינים השגחה אלוהית, ולדרכיה של זו שאלו. תאוות הקנין וריבוי הנכסים מתוך רדיפה אחר העושר בוודאי שאינם מביאים אדם לידי עושר, אם אין הקב"ה רוצה בכך. התשובות בדבר זכותו של העשיר היו רבות ושונות זו מזו: הוא נשא ונתן באמונה; רכשוו הוחזק בעיניו פקדון בלבד ועל כן נהג בו לפי רצון המפקיד.

כדאי לעיין כאן במה שנאמר באותו ענין במדינת פולין, בתקופת הרווחה שעד גזירות ת"ח ות"ט. שם העלו גדולי הרבנים טעמים אלה: מי שהעושר בידו סימן יפה לו שהוא ראוי לחלקו. ר' אברהם הורוויץ למשל, ציווה את בניו על כיבוד עשירים בלשון זו: "הואיל ויש להם כבוד לפני המקום ב"ה, מכבדין אותן גם אנו, כי לולא חסד ואמת שהם עושים לא היה עושרם נצור". הטוענים כן הוטל עליהם, כמובן, לטפל בשאלה של צדיק ורע לו. זכותו של העושר חייבת לתרץ גם את דלותו של היושר, מדוע עני הצדיק. גם בענין זה התשובות היו מרובות: הצדיקים עניים הם כדי שלא יאמרו הבריות שאילו חיו בטובה לא היו צדיקים, כמו שאמר השטן "החנם ירא איוב אלוהים?" או שאמרו שההשגחה מייסרת את הצדיק בדלות כדי לפאר את צדקתו בחייו בין הבריות, כעבד ה' הנושא את חיי בני עמו.

ה. הרגזו על העשירים; מהאות ר' אפרים מלונצ'יץ

בתקופה זו של עלייה גדולה ומהירה ליהודים בפולין לא הכריז איש במפורש על השיטה של "כוחי ועוצם ידי עשה את החיל הזה". אמנם רבים דבקו באמונה במאמר חז"ל. ש"חיי, בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא",

ובכך התקרבו, לכאורה, לכפירה בהשגחה האלוהית. אבל באמת היו סבורים, אפילו בתקופה זו של הרנסאנס (שבה גדל כוחה של האצטגנינות, כפי שסיפרנו לעיל), שמערכות המזלות תלויות בקב"ה. ה. בן ששון, המרצה את דעותיהם של חכמי פולין על חיי הכלכלה ברוב בקיאות בספרו "הגות והנהגה", מביא את דברי הרמ"א, שהקב"ה היודע מזלו, כלומר — טבעו של כל אדם, מקנה עושר למי שיוכל לעמוד בו, "לבלתי יתגאה בעושרו" (עמ' 78). והקב"ה מונע עושר ממי שטבעו הוא שלא יוכל לסבול רוב עושר ויחטא בו. לשון אחרת: הרשעים לא יוכלו לעמוד בנסיון העשירות, וטבעם זה ניכר על פי מזלם, שגם הוא נברא ברצון הבורא. הרמ"א היה אחד הפוסקים הקיצוניים ביותר בכיבוד עשירים על פי "טבעם". אחרים תלו את העושר בזכות מעשיו של העשיר או בזכות אבות, ולא האמינו שהטבע או מערכת המזלות מכשירה אדם להצלחה בעסקי ממונות ולהעשיר.

ראש המחנה של המתנגדים לעשירים, שלא ראו בעושר שום צד של זכות היה ר' אפרים מלונצ'יץ, בעל "עוללות אפרים", "עיר גבורים", ו"כלי יקר" ועוד ספרים שבכולם הוקיע את חוצפת העשירים ואת תועבות מעשיהם. איני חושש לומר, שר' אפרים, האמן הזועם, המגיד-המוכיח והפרשן החריף מפולין, שישב בסוף ימיו בפראג, אילו היה דרשן נוצרי, בודאי היה ראש כת פרוטסטנטית, מורד במלכות נוצז, ושמו היה חרות בתולדות אירופה כאחד מגדולי המהפכנים הדתיים. ר' אפרים התלונן על העשירים וטענות צדקתם: "כשהם מגיעים לעסקי ממון גלה כבוד מישראל, אלא כל דאלים גבר, ואין חכמה ואין תבונה לנגדם שזה כלום". שום טעמים לכיבוד העשירים לא גרס הדרשן, בעיקר לא את הטעם, שמי שלא הצליח להתעשר בתקופת פריחה זו לבית ישראל במזרח אירופה, סימן שאין לו בינה. וכך קונן על דורו: "וכל מי שהוא תם ואינו חריף לרמות, כיעקב איש תם, הכל מתרחקין ממנו וחושבין אותו לסכל ובער". בני אדם נותנים כבוד לעשירים, והכל נסלח להם ומצליח בידיהם. באמת אינם עושים אלא רצונו של השטן. בצבעים עזים מתאר הרב הדרשן את הליכותיהם של העשירים עזי הפנים ואת הכבוד שהם נוהלים בלא דין. דרכם של העשירים שהם מתחננים במשפחות של תלמידי חכמים מגזע צדיקים ומוסיפים כבוד התורה על כבוד גדולתם. עשירים אלו מעוררים את הספק, שמא הכל נופל במקרה ולית דין, כשרואים צדיק ורע לו, או צדיק נפטר בלא זמנו, מתעורר בלב הרבים הרהורי הספק על סדר "מעוקל זה", וזה גורם לכפירה. יתרה מזו וקשה מזו: שכל המוזהה עושר וזכות, גדולה ומעשים טובים, אין בידו להשיב לטענת אומות העולם: "ידנו רמה", והיא הראיה של הנוצרים על עלינות דתם. לשון אחרת: כל הרואים בהצלחה בעסקי העולם הזה ראייה לזכויותיהם ולצידקתם של עצמם, כגון "פריצי בני עמנו ואומות העולם", מעידים באמת, שגלה כבוד מישראל, ובדין גלה, אלא כשם שהצלחתה של הנצרות אינה מעידה באמת על צידקת דתה, כך אין הצלחתם של יהודים מעידה על זכויותיהם בשום פנים ואופן.

ר' אפרים מונה בעשירים כל מום ומגרעת, וכעדותו של בן ששון אין

בדבריו אף רמז אחד להצדקה דתית-מוסרית למתן העושר ביד בעליו" (עמ' 102). מעשי הצדקה שהם עושים לא יצדקו בעיניו של הרב: אמנם יש גבאים ונדבות אבל אהבת ישראל ואהבת אדם — אין. קיצוניותו של המוכיח-המהפכן מגיעה כמעט, היא עצמה, לידי כפירה בתורת הפקדון, שהיתה נחלת יהודים מדורי דורות, ולפחות מימי חסידי אשכנז: אין שום טעם דתי לעשירותו של זה ולעניותו של זה, כאמור. אמנם יש להאמין, כמוכן, בהשגחה האלוהית, אבל דרכיה נסתרים: "ידיעה זו נעלמה מעיני כל חי", מכל מקום אין להרהר אחרי מידותיו של הקב"ה. ניכר יפה בכתביו של ר' אפרים מלונצ'יץ, שמכרסם בלבו הספק, אם אמנם אין ההצלחה מעשה ידי אדם בלבד. נראה לי, שהוא קרוב, מן הקצה האחר, לדעות אותם העשירים, עזי הפנים, שהאמינו שעלו בכוחות עצמם, שהמוכיח מתארם כך: "הייתי מכיר חסידים, תלמידי חכמים הגונים, מדוכאים בעוני וחוסר כל, והעשירים פני הארץ שוחקים עליהם ואומרים, כי כוחם ועוצם ידם עשה להם את חילם, ולא ימוש מביתם לעולם. וחושבים שאלו חוסרין מכל אלה אין להם לבא כמותם להחכים ולחשוב מחשבות ותחבולות וחריצות באסיפת העושר לא בצדק ולא במשפט".

אבל בדורות ההם היו אלה קולות בודדים בלבד. הם בקעו ועלו, כפי שראינו כאן, משני הכיוונים: ממחנה הבוטחים בעצמם ואינם סומכים על הקב"ה וממחנה הספקנים והמתיאשים מן ההשגחה על ההצלחה. ואלה הם באמת מקורותיה של האמונה באדנות האדם הן בישראל והן באומות העולם.

ו. אמונות מתערבות זו בזו

וכך אנו חוזרים, אחרי עקיפין של סיכומים ותוספות, לחזיון של "כוחי ועוצם ידי עשה את החיל הזה", לאמונה שאדם הוא ריבון לגורלו, וביוזמתו הוא קונה לעצמו נכסים, והכל תלוי במעשיו, ועל כל פנים עיקר הצלחתו תלוי בהם. זוהי אמונת דורותינו, כמבואר בפרק הקודם.

אבל האמת היא שאין בן דור חי בדורו בלבד. יש בני דור "מפגרים" ויש בני דור "חלוצים". כל זמן היסטורי רווי זמנים שקדמו לו והרהר-זמנים שיבואו. כשאנו אומרים שהאמונה "בכוחי ובעוצם ידי" היא היום נחלת רבים, גלוי וידוע שעדיין נפוץ בקרבנו פולחן מערכות הכוכבים והמזלות והוא מתערב כמה וכמה עירובים באמונה בהשגחה. ונביא משל מקרוב ומשלנו. הנה הביאו עתוני ישראל זה מקרוב מעשה שהיה.

העיירה כרמיאל שבגליל נפקדה ב"מזל רע" בשנה האחרונה. אירעו בה שבעה מקרי מיתה משונה במשך חודש אחד. חייל נקטל מפליטת כדור בשעת אימונים, חייל אחר נספה בתאונת דרכים ליד העיירה. זקן אחד התאבד. נערה בת י"ז נרצחה. אשת ראש המועצה נהרגה בהתהפך רכבה. קבלן התנגש רכבו במשאית והוא נהרג במקום. אחד מת לפתע מהתקף לב. כמו כן אירעו בעיירה כמה מקרי פציעה קשים בתדירות שאינה רגילה. כללו של דבר, חרדה גדולה אחזה את בני העיירה. המזל מתנכל להם, השטן הוא מלאך המות אורב להם ומפיל חללים. רב המקום גזר על תענית ציבור לקרוע את רוע הגזירה. ביום תענית זה כלל גם "תענית דיבור", דהיינו שהקהל מדייר עצמו מכל דיבור שאינו קשור

לתפילה ולאמירת תהילים. העתונים מסרו, "שהתושבים מסתודדים וסחים בפורענות. יש הרואים בכך גזירת גורל ותמהים מי בתור עכשיו".

ברור, שבמדינת ישראל שבימינו שבה אין הרובד המעמדי מוגדר על דרך הקבע והחוק וכל ההוי החברתי, הרוחני והכלכלי כולו רופף, תוסס ומשתנה, מבקש אדם חיזוק לקיומו ולדעותיו, לאורח חייו, לזהותו ולכל עצם הויתו על ידי האישור שבהצלחה, כלומר — בנכות הכבוד שהוא קונה לעצמו מאחרים בדרך מן הדרכים בתחום מתחומי עשייתו. בכל מקום שאין דירוג טבעי וניכר מיד לעין, בעיקר בארצות הגירה, "במקום שאין מכירין", שם רואה אדם עצמו אנוס לנכות בדרגת כבוד כל שהיא כדי להיות בטוח במקומו, ב"עומד" status שלו בחברה החדשה. שהרי ההצלחה טיבה שאינה שויונית אלא כולה, הרבדים והדרגים וכל כולה, ניוונה מאי-שויונות של כיבודים המעלים או מורידים, ומבדילים אדם מחברו על פי "העומד" המקובל.

מה שנאמר לעיל בדרך החידוד על הישראלים הלהוטים אחרי ה"פרוטקציה" כדי להצליח בעסקיהם, אמור גם ביושבי כרמיאל. אלה ואלה אינם בטוחים בעצמם. הם מבקשים את ביטחת חייהם בכוחות שהם מאמינים, שיש לאל ידם לסייע להם. כל מדינה בימינו, ואולי ביותר ישראל, משום שהיא מקבצת גלויות, היא מקום מיפגש של כמה וכמה אמונות בטיבה של ההצלחה. בישראל אפשר למצוא הדגמות אישיות לכל גוון וגוון של הדעות בדבר ההצלחה שבימינו ושבודרות הקודמים. דעות הרמ"א ור' אפרים מלונצ'יק, אמונה במזלות, בהשגחה האלוהית, ו"בכוחי ובעוצם ידי" משמשות בערבוביה חיה, צבעונית ולעתים קרובות — מרבה מבוכה. הצד השווה שבכל הדעות, שבני אדם, כאן כן עתה, בורחים מן הצרות והגרועות, מבקשים באמונות הדתיות והלא-דתיות הסבר לפורעניות הבאות עליהם ועל העולם ורודפים אחרי ההצלחה (הכבוד והיוקרה) כדי לאשר את היותם כולם ולרוממה בעיני עצמם על ידי כך שהם מורמים מכוח בעלי הכבוד וכל הקרובים לכסא הכבוד.

ז. מן החוץ אל הסגולות והכשרונות

כבר דיברנו לעיל על חוצו של אדם, על יפי הגוף והדרת הפנים שהם מסייעים להצלחה. התכונות והכשרונות המסייעים להצלחה מרובי פנים הם: חריצות וזהירות, פיקחות ויוזמה, אומץ לב ודעת העולם. חשיבותם של סגולות וכשרים אלה שונה לפי תחומי ההצלחה והתנאים להשגתה, ונייחד עליהם את הדיבור בפרק אחר. כאן נדגיש רק את הגלוי והידוע, קרני נוגה יוצאות בשפע מן המחונן בכשרונות גדולים ובסגולות נכבדות והוא זוכה לנשיאת חן וחסד. הוא בעל "פרסטיג'ה טבעית", או בעל "חאריסמה". מפנים לו דרך משום שהוא נוטע כבוד או אימון, חיבה או יראת הרוממות. הוא בעל "רמת צורה", כביטוי של ל. קלאגס או בעל "שיעור קומה", בלשוננו, ורישומו נחקק בלב כל הבא עמו במגע.

אבל יש גם שההצלחה מאירה מזל ביותר לבעלי "פרסטיג'ה מלאכותית", שנקנתה בעורמת סוגסטיה, בגניבת דעת פשוטה, בסממני חשיבות חיצוניים, או

אפילו על ידי פיזור ממון. שהרי כבר בארנו שמידות מוסר וכשרון להצלחה אינם עולים בקנה אחד. בימינו הצלחה נקנית הרבה על ידי הפרסומת העולה ממון. ותוצאתה של הפרסומת היא שכשמרים המצליח את שפופרת הטלפון ומודיע: "פה אני המדבר", אין איש מעבר לקו תמיה ומקשה: "מי אתה בעצם?" השליטה באמצעי התקשורת היא מדרכי ההצלחה והערובה לה. הרצון להצליח בועט לעתים קרובות במעשים של ממש, ועל כל פנים אינו רוצה ללכת בעקבותיו של הכשרון הפורה אלא הוא מפלס לו דרך באמצעים שלו. זאת ועוד: לפי תחומי העשייה ולפי האישים וחזקתם הפנימית שונות מידות המאמצים המנחילים הצלחה. יש בני אדם שההצלחה מאירה להם פנים מלידתם והם אינם טורחים עליה הרבה, ויש נכשלים וקמים, נלחמים עם עצמם ועם סביבתם עד שזוכים ליהנות מאורה. יש אדם שלכתחילה מצבו מקופה, ורק בכוח אישיותו החזקה הוא כובש לו דרך הצלחה; "מתחתיו יצמח", הוא "איש הצמח" ה־"self-made man" בלע"ז. רשאי הוא להתפאר שעשה את החיל כולו על אף מוצאו, במאמץ כשרונו ורצונו. אבל גם רוב שאר המצליחים שעלו לגדולה בכוח הממון, שבא להם בירושה או בכוח ייחוסם וזכות אבות, בלי מאמצים יתירים, נוטים לתלות את הצלחתם בהישגיהם ובסגולותיהם האישיות. בספרות הרבנית והדרשנית מצויים קטרוגים כלפי המתפארים בזכות אבותיהם או בעושר שירשו. עליהם אמרו "גבור בארץ יהיה זרעו", כלומר תוקף גבורתם הוא בארץ, טמון בקבר, בירושה מאבות שנפטרו או מייחוס, שמתפארים שמוצאם מגזע ישרים וצדיקים. אכן טבועה באדם הנטיה לייחס את הצלחתו לעצמו, לכשרונותיו ולמאמציו, ואת כשלונו לכוחות לא־אישיים, שאין שליטה עליהם. קוביסטוסים למיניהם מכנים את המקומות שבהם משחקים משחקי מזל מקומות עשייה ופעולה בכוונת ומדעת; שם מרכז ה־action ואילו בשאר כל המקומות, לסברתם, אין עשייה אלא אירועים בלבד על דרך המקרה. במקום עשייה אנושית אמיתית, כלומר — במקום שיש מעשי אדם מדעת ובכוונה, ולא ריתחת משחקי מזל והימורים במזל, שם אתה מוצא קשיים. הקושי הגדול ביותר הוא על פי רוב מעשה אדם אחר, המתנגד למעשיך או מתחרה עמם ובהם. על פרשת ההתחרות נייחד את המאמר הבא.

זכרונות אהבה אשר ליעקב פיכמן

מאת אברהם רגלסון

מל שירה

האווירה של שירת יעקב פיכמן — וכל כתיבותיו דוק של שירה מטליל אותן — מתבקשות לה מלות-התואר הלועזיות אידייליות, פסטורליות. לא היא נוסקת שמיים ולא היא צוללת תהומות. עונתה לא חרבוני קיץ ולא סופת חורף ושלגיו, כייאם אביב במלוא פריחתו, או שלהי-קיץ על ברכת פירותיהם הבשלים, שרזיה עליה שכינת הביטחון הנסוכה על „ד' רועי לא אחסר; בנאות דשא ירביצני, על מי-מנחות ינהלני...“.

חייך לו המזל, בעלומיו שלח שירים-מיספר לכתבי-עת עבריים, ונתקבלו. מעולם לא רדף אחר משרות-ציבור ספרותיות, אך בחוש טבעי הרגישו קברניטי הספרות העברית כי זה תבחרו ילדי-ביסרביה אפשר לסמוך עליו; ותמיד, מבלי שיבקשו, ודווקא כשהיה נצרך לכך, הגיעו ממרחקים הצעות-עבודה ממערכות הוצאות-ספרים וירחונים, וידיו רב לו בעריכה, בהכנת ספרי-מקרא לילדים, בבקורת, ובתרומות יקרות לכל ערוגות-היצירה של הספרות העברית.

הרי שלושה סעיפים מפרק „בטרם“:

„המאורעות הגדולים בחיינו באים כמעט תמיד במפתיע. יד הגורל עושה בסתר מעשיה ואנחנו לא נדע, אך יש שהיא מקדימה לתת את אותותיה הלבב אשר יקדים לדעת, גם כי יכבד מאוד, ימלא ציפיה“.

„אותו אביב מוקדם, שעשיתי בבירת ליטא, היה אולי העצוב באביבי נעורי. בבית אחת התמוטט הכל תחת, מבית ומחוץ. ואלם כבד אפף את נפשי, בהיותי יורד בין הערביים לבדי מפרבר היער, שם גרתי, אל הווילייה, שנשאה בקרירות-רוח ליטאית את רגבי-הקרח הכהים, חפצתי להיטחף עמהם, ולא ידעתי לאן. האביב הצפוני קרב בפסיעות קטנות, ונראה, כלבני, חרד ומבויש“.

„אף על פי כן רעד הלב והתעורר קצת כשנתקבלה יום אחד איגרת קטנה מלוינסקי, המזמינה אותי במלים ברורות, בלי היסוס כלשהו לבוא לאודיסה, אותו אדם נחמד, בקלות דעתו העליזה, קרא לי על דעת עצמו ועל אחריות עצמו (ביאליק ורבניצקי היו אז בארץ-ישראל) לבוא ולעבוד במודיה, איגרת זו, שגם טעויות האורתוגרפיה שבה היו חביבות, שינתה ברגע אחד את פני העולם. משכתי אודיסה, משכני הדרום, ואולי היה זה רחש הלב שהקדים לדעת, כי מזלי הוא הקורא לי עתה...“.

פרק שני מזכרונותיו, כתובי פרוזה פיוטית, מספר:

„...משחזר ביאליק מארץ-ישראל הייתי מתבייש מדי בואי העירה להיראות פניו ריקם. וספר אחרי ספר מסרתי לו את כתבי יהודה שטיינברג המסודרים, שנשלחו מיד לבית-הדפוס. ביאליק היה מופתע מאוד משקדנותי, אבל הוא שידע מה ידעו אחרים, שיער שלא יארכו ימי שבתי עמו, השביעני שלא אסע עד אם אכתוב את המבוא, ולא תעוכב לו הוצאת הכתבים, שבה היה תלוי קיומה של משפחת הסופר שנתיתמה“.

הדלקת האהבה

„מוקף בדידות סוף-קיצית ושקוע בעבודה כולי, הופרעתי יום אחד אחר הצהרים ממלאכתי, שקרבה אל קיצה. מישוהו דפק על דלת חדרני, וכשפתחתי עמדה לפני אשה צעירה, וביקשה מתוך מבוכה רשות, לגזול מזמני רגעי מיספרי. ודאי

שלא כדאי לטרדני ממלאכתי. מורה, בן עיירה נידחת (מי שהיה — הבליעה בחיך — גם מורי לעברית, אף שלדאבון הלב, ללא הצלחה מרובה) שלח לה את סיפורו, ומבקש באמצעותה לשמוע את משפטי על נסיון ספרותי זה, ואם יש תקוה בכלל.

„אדמומית פרוחה בפניה היפים מדי דברה אלי. התרגשותה לא פגה כל שעת השיחה אבל מה שאמרה אמרה מתוך צלילות ולא בלי הומור — תיה זה אולי הקו המלבב ביותר באפיה, כפי שנתגלה גם עם פגישה ראשונה. ככל שנתכונה לעורר בי התענינות בידידה, הרגישה ויש בשליחותה משנה מבודת, — שהרי כל כמה שהיא עצמנה תהא מעלה חן לפני, סוף-סוף הרי היא לא תכריע, כי אם מה שכלול במחברת שהביאה.

„וזהיה בה באמת מה שהיה עלול להעלות חן — טובת קומה, דקה, בריאה, לא-נפגמה, גמישה כאילן צעיר, היה ביופיה מלבוכה של בת-כפר, יחד עם משהו צונן של בת-טובים, פעמים גם חמור, שהביא כמעט מורך בלב. אכן קוי פניה הטהורים, עיניה השוחקות, שעשו בלהטי תום — גילו רוח של בת-ישראל, זו שקלטה בילדותה על משכבה לפנות בוקר את ניגוני-הגמרא של אבא, וירקותו הטלולה של יער שפוכה עוד על פניה החביבים.

„האם גונב כבר אז ללבי, כי אירע עתה משהו שאין ערוך לו בחיי, — לשם פגישה זו, ולא לשם המלאכה החשובה ששקדתי עליה בכל לב, הובאתי לחוף פלאים זה?

„בהכרה ודאי שלא תפסתי אף שמץ מזה, אבל בלוחי אותה עד שער הגן, הבטתי אחריה, וכשדעכה בדמדומי הערב מגבעתה הבהירה, עוד עמדת תחתי שעה ארוכה ורחוי נפעמת, וכששבת אל חדרי, השתקעתי מיד בקריאת המחברת, כאילו חפצתי על ידי כך להמשיך בקרבתני את מציאותה של האורחת המופלאה.

פחד מפני קפיצת האושר

כחצי שנה עשה פיכמן בעיר גרודנה כמורה, ועבודת ההוראה לא נעמה עליו, על כן, כשהזמן על ידי בן-אביגדור לבוא לווארשה ולהביא אתו את צרור שיריו, לא היסס הרבה, ארו את חפציו ואת חרוזיו ונסע אל ווארשה.

מדברו בכתב:

„ואמנם ווארשה קידמתני בלטה אביבי חם. אפילו מדרכות דז'יקה, נוכח ליפקי, מוצפות שמש, נראו מורחבות, מסבירות פנים, וכל שכן בן-אביגדור, שקדמני בחיוכו הביישני, האבהי... את קובץ שירי רכש במין שמחה, כאילו אחזה עמדה לו למקנה, ולגדל תמהוני סילק לי מיד את שכר-הסופרים. היה זה סימן טוב לי, שעמדת ימים רבים נטול-בטחון, וכאשר חזר בן-אביגדור לדבר על לבי, כי אשאר בווארשה לעבוד עמו, לא קם בי רוח לסרב, לא יכולתי לעמוד בפני הפצרותיו של אדם חביב זה, גם בפני קסמי העבודה, שסוף-סוף הלמה אותי יותר מכל עבודה אחרת. אבל גם להישאר בווארשה לא יכולתי. משהו דק כבושם רחוק נישא אלי מצד אחר, ובפני קסמיו קשה היה לעמוד שבעתים.

„... ושם, בעירייה הדרומית (אודיסה), שמשכה אותי תמיד כאי-הצלחה, רעד לי לב, שהיה עדיין זה, רחוק וכבר הרגין את כל חיי... הרעידו את לבי פעם בפעם רעד גיל אגרותיה הקצרות, צלולות-האור וצלולות הניב — שורות שנכתבו באיזו זהירות מחוכמה, עוטה שכבת צנה קלה, שהיה מיוחד לה גם כשהיינו קרובים מאוד. בסגולה נפלאה זו לשמור על רגשותיה, שלא לפורם קודם זמנם, נכרו גם אגרותיה, שלא היה בהן ניב פוגם.

ומספר פיכמן על היסוסיו ודחיותיו, אחרי אשר כבר גמלה בלבו ההחלטה לסור אל עירה ואל ביתה:

„עכשיו אני מבין, כי לא היה זה סתם היסוס, כי אם איזה פחד מקפיצת האושר. ככל אשר הייתי בטוח בו, חפצתי להשתוותו, כדי להתאושש, להכשיר את עצמי לקראת בואו. חפץ הייתי לשאת לה את לבי שקוף כולו, עד ומפרפר כעלה ברוח.

סוף-סוף יצא את ווארשה מתוך הבטחה לבן-אביגדור כי יחזור אליו בקרוב ויירדם לעבודתה. קרה מקרה שהחפיו את צאתו:
 "יום אחד חלה חברי והיה הכרח לשלחו אל רופאי אודיסה. בלי לחשוב על תכלית אחרת, נעניתי מיד לבקשת הנרי ללוותו. אכן, היה זה בדיק הרגע בו גמל הפרי; ואני, שלא מדעת, חשתי שאין עוד להתמהמה".
 ככול שהדרים בנטיעתו, התקדמה עונת האביב, ובהגיעו אל אודיסה, אשר שם בית-דירתה של בת-כיסופיו, קיבלה העיר את פניו ברחותיה החמות, הקלות וברחובותיה מלאי השמש.

מסיפורו:

"... הפעם לפתני ההרגשה המתוקה, שבאחד הרחובות האלה ישבת היא, מרוכות בעבודתה, ואני יכול בכל רגע לראותה. אך ראיתי טוב לפני לדחות את פגישתנו עד הערב, כשהיא פנויה מעבודתה. כמנהגי כל הימים, הלכתי קודם להקביל את פני ביאליק, שישב אז בנות-קיץ לחוף הים. בקרבנו התחזקתי, ושוב הרגשתי שאני דוחה, בלי שאכיר בדבר, את הרגע המכריע בחיי מתוך איזה חשש סתום. למה לא הודעתיה, לפחות על כראי? היה זה אותו פחד, ועם זה — גם אותו בטחון, שהצלחתי לבוא ברגע הנכון, שלא אחרתי.
 "רק עם מדומי ערב, כשכיוונתי את צעדי לרחוב בו גרה, נמלאתי פתאום חרדה, עם כל פסיעה אל מעונה, גדל בי הפחד, שמא לא אמצאנה — שמא אחרתי. שפתי נעו כמו בתפילה. אל אלהים: איכה אשא עתה את חיי בלעדית? "בטחוני עזבני בבת אחת, וכמעט שכרעתי תחתי בעלותי במדרגות הבית. אזרתי את כוחות נפשי וצלצלתי. ונצח עבר עד שנראתה בחלל הפתח. באותה חולצה כחולה, מעוטרת מלמלת-צחור, זו ששיוותה טוהר מיוחד לזיו פניה, עמדה לפני שקטה, מאירת, מחייכת. המום-אשר כולי שמצאתיה, שלא אבדה לי, — החזקתי את ידה ולא יכולתי להוציא הגה מפיו. אז גחנה אלי, וכדי לחלץ אותי ממבוכתי, אמרה בלחש:

" — לבי אמר לי, שתבוא הערב... "

"כן, לא אחרתי. מזלי לא רימני. באתי ברגע הנכון".

קר וקשה היה החורף ההוא בווארשה. גם בעצם הצהרים שררה אפלולית ברחובות. ברם, הזוג המאושר מצא מחסה טוב בדירה ששכרו בבית אשה פולנית אצילה:

דבר-פיכמן:

"אך חדריה הגבהים, המוסקים יפה, של האלמנה הפולנית, בת-האצילים שלבה טוב אלינו, הלבינו בלובן-שלג, לובן-ידידות, והיה טוב לעבוד בחדר הקטן, לעבוד ממושכות, ולחוש את קרבתה כקרבת שמש בחדר הסמוך הגדול, שם ישבה ושקדה כילדה קטנה על מקרא ואגדה, על תורת הלשון וספרותה, שאת לימודיהם עשתה קבע, למיום בואה אלי מכרך הדרום. עבדתי מתוך שמחה, והברכה לא היתה מצויה מעולם במעשיידי כבימים ההם.
 "בערבים, עיפים מנועם הבית ומחומו, אנו יורדים מן הקומה הרביעית לשם מגע חטוף עם העולם שבחוץ".

(וכאן מתאר פיכמן את מראות הרחוב — מאורזתו המשתקפים משלגים ומרחובות מוזגייכפור).

שוב מלשונו:

"יש ושכורי צינה אנו מפליגים עד מורד הוויסלה הקפואה, ומגלים כוכבים לחשים כגהלי-כסף. דומה, זה עתה צפו מן המצולה האפלה והתלקחו זה אחר זה לכבודנו.

"נפעמים ומחוממים אנו שכים הביתה, האלמנה, השרויה בבדידות, כבר מחכה לבואנו בכליון-עיניים ומקדמת את פנינו בשמחה. רעיתי נתחבבה עליה מיום שבאנו לדור בחדריה והיא מלאה התפעלות מיפיה שהתלקח מנשיבת הלילה הצוננת.

„אך משבא האביב החלונות נפתחו לרווחה, נתגלה כל שממונו של הכרך הזר ללא-נשוא. וכיוון שראינו את ישיבתנו בווארשה כשיבת עראי, הואיל וזה כבר התחזקנו במחשבה לעלות לארץ-ישראל, עזבנו תיכף לאחר הפסח את ארמונה המכושף של האלמנה הפולנית ויצאנו לשבת במעון שדה הרחק ממחנק העיר.

„זה הבית הקטן ששכרנו לנו בפיאסצ'נו, עיירה הידועה בפאת יער גדול ועתיק, היה מוקף גן וערוגות ירק, והמקום פתוח לחורש ופתוח לשדות-בר ולנחל מהיר שזרם דרך אפרים מצמיחי דשא. היתה זאת פינה כלבבי, וימי אשרנו הגדולים קשורים בזכרונות על היער ועל האפרים המנומרים האלה. היינו מפליגים עמוק בסבך האילנות, מקום שסנאים ואילות-השדה היו מקפצים באפלו-לית הירוקה, ובשעות האלה שהיינו יושבים על הדשא ומקשיבים להמית הארניים הגבוהים, כלסוד שיח קדמון — כלום היה משהו מופלא בחיי מאותן השעות? „אכן היה זה האביב — האביב הגדול בחיינו. רוב שעות היום היינו שוקדים גם אז על עבודתנו. כתבתי אז את המבוא לשיירי פרישמן. וארגתי את השירים האחרונים של „גבעולים“. האור היה מרצד בין חרוזי, והיה זה אולי הטוב ביותר שהעלה לבבי בימים ההם. כי הנה נגלה עלי העולם ולא דמה לזה שמתמול-שלשום, ולא דמו גם שירי לאלו שמתמול-שלשום. ואולם מה היא השייה גם כי תעל כפורחת לעומת האור שהציף אז את העולם! יום יום סמוך לשקיעה, עם גמר העבודה, היינו יוצאים לפנת-היער המוחתבת שגילינו במסבי הנחל. וכל פעם שהיתה יוצאת אלי מחדרה רחוצה, דמומה, טהורה עם הוזהר השוחק בעיניה, הנה האושר על לבי בחזקה כלי-כך, שהאמנתי כי הנה מלאו ימי; כי הנה באו עלי כתומם כל פלאי חיי, ולא ידעתי מה נשאר עוד, מה עוד מינה אלהים לי עלי אדמות“.

גם החזמנה מארץ-ישראל

„את טעמה של ארץ-ישראל, טעם אשרה ומשוש מגעה, טעמתי לא מיום שספינה איטלקית מסואבת (שמה היה כמדומה, אספריה) העלתה אותי עם בוקר של יום אב להט לנמלה של יפו, כי אם מן הרגע שנקראתי, וכלי שציפיתי לאושר זה, אל המולדת.

„עד היום אני רואה הזמנה זו כמעשה-נס, כאות-חסד הגדול ביותר מצד הגורל... גרם לכך בוודאי מזלי יותר מזכיותי... עבר החורף של שנת תרע"ב. כמעט שנאשנו מתקוה, אף שלא זזנו מהחלטתנו לעלות, ויעבור עלינו מה „בינתיים באה לעולם עדה (תינוקת שנולדה לזוג). היה צורך בדירה גדולה יותר, ושכרתי לקי הבא בית מובדל. מוקף עצי דובדבנים וערוגות פרחים. היתה זאת דירה נוחה — פינת-שלום, כאשר אהבתי, אך אל הגן באו ילדי השכנים לשחק עם הפעוטות שלנו, ויום אחד שמענו את הילדים מפטטים פולנית... מעט העברית שבעמל רב כל-כך שמה בתי-שבע בפייהם כמעט שנתבטלה. אותה שעה האם גם לא היתה בבית, כי נסעה לאחר הלידה הקשה להחליף כוח בבית-אמה, והעוזרת הנכרית לא יכלה, כמובן, לדבר עם הילדים עברית. אשר יגורתי בא, והדבר הזה המר לרוחי מאוד.

„ואתה שעה קרה הנס.

„היה אביב, ראשית אייר. הימים היו עדיין צוננים, והקייטנים טרם פגעו לרעה בחן המקום, שבו עברו עלינו כשנתיים — מן הימים הנפלאים בחיינו. היה זה גוף רוח-יער זוהר-מים, בו נחתי, שקטתי מטלטולי השנים האחרונות. זה היה המקום שבו שוב שבעתי ירק-אפרים, נאות-דשא — בו כתבתי את שירי באור, רחוק, שירי הלך, שוב חופף עלי טוהר העולם שבילדותי. בשבת התהלכתי במשעולי הגן שעלי-יד הבית. היתה הרגשה של בדידות, והגעועים של האם והבת הקטנה יצקו לתוך האויר, השקוי רוח דשא רטוב, משהו חרישי, אביבי. פתאום אני שומע צלצול פעמון ליד השער. הלב התחיל פועם: מי זה יכול לבוא אלי במוצאי-שבת, ובכל הסביבה אין לי מכר ומודע — ווארשה רחוקה מכאן מהלך שעה ויותר ברכבת?

„כשפתחתי את השער הושיט לי גער, שעבד בתושיה, ושהוריו גרו כאן בעיירה, טלגרמה שנתקבלה בערב שבת מארץ-ישראל. בשבת לא נתנו אביו ללכת אלי — התנצל הנער — הואיל וביתי רחוק מתחום העיירה, אך תכף אחר ההבדלה מיהר להביאה.

„בטלגרמה הקצרה, שנשלחה אלי על-ידי הד"ר לוריא, נתבקשתי להשיב תכף טלגרפית. אם אני מוכן לקבל עלי את עריכתה, מולדת' ואז יודיעני את הפרטים.

„למן המאורע הזה עברו למעלה משלושים שנה, ואולם הרגע, בו קבלתי את ההזמנה, חי בקרבי כאילו היה זה ביום אתמול. הייתי נרעש כליכך, שלאחר שהנער הסתלק, לא יכולתי להישאר במקומי. עזבתי את הבית והפלגתי לעומק היער. עד חצות התהלכתי בדד בהמון לבבי. כבאותיות של אש להטו לנגד עיני כל הזמן מלות הבשורה, שנשלחו אלי מארץ-ישראל.

מאז ועד יום צאתי, לא היתה עוד ווארשה אלא מסגרת לחיי. בכל נימי נפשי ובכל תוכן חיי הייתי כבר בארץ. עם הטלגרמה ללוריא, שלחתי שניה לבת-שבע (זוגת פיכמן), שתשוב תיכף ומיד. לא יכולתי להיות לבדי עם לבבי המלא תרועת-הג, ומה טעם לאושר בלעדיה?״

קיצור המעשה: פיכמן מיד החל לעבוד: הודיע על הבשורה לאנשים הקרובים לו ביותר. כגון פרישמן, בן-אביגדור, לחובר. פרישמן נתן לו בשביל „מולדת״ את פרקי ארץ-ישראל. הימנתי-מולדת והימנתיים ברוח יהודה הלוי. ברדיצ'בסקי שלח לו צרור אגודות, יעקב כהן — שיר לירי קטן ויפה מאוד. ממחברותיו, הוציא פיכמן שיר שלו, עת עינות הבוקר תרונה. אף התחיל לרשום פרקי-מסה על מאפו, כי כתביו של זה נראו לו באורה של ארץ-ישראל. נסע אל ווארשה, ששם היתה אז רעייתו וחזר עמה הביתה. את ווארשה מצא מרוקנת כמעט מידידיו.

מלשונו בכתב:

„זכורות הנסיעות האחרונות מדירת-הקיץ לווארשה בבוקר התחזרה הביתה עם דמדומי-ערב. נחתמו בעיני שדות הקיץ הקצורים, שדות פולין החביבים שהשתטחו עד לחומת היער המאפילה באופק, ביום — שרב... אך בערב אני יושב לפני הבית תחת הכוכבים, עם בתי-שבע — שעות מתוקות בעצבן ואורן. הוחלט, כי אני נוסע לבדי למען אוכל בימים הראשונים לבחאי ארצה להקדיש עצמי כולי לביסוס הירחון. קשה עלי הפרידה ממנה, שקרבתה עצמה מחדשת את רוחי וממתקת את כל עבודתי, ואין-על-פי-כן אין התרועה בלבי פוסקת.

„זכור במיוחד בזקר הקיץ, בו נפרדנו. הנה היא עומדת על הרחבת של תחנת-השדה הקטנה, ליד חלון הקרון, ידה בידי, והיא מחייכת מתוך דמעות, הרכבת הקטנה וזה, מתנועעת לאט, ואני רואה אותה עוד שעה ארוכה, כשהיא ניצבת לבדה בכל חן עלומיה, וכאילו כל זוהר העולם רועד בריסים דמעה אחת של עיניה״.

פתו ראשון בארץ

„בהיקראי לבוא לארץ כעורך, מולדת', שנפסקה זמן-מה לפני-כן, נראה לי העניין כה דחוף, ועצם ההפתעה שהנה בא חלום חיי הגדול, כה הרעישתני, שמי-הרתי לצרור את חפצי ולעלות, שם, בבית-הקיץ, מוקף יערים ושדות ונכר, נשארה לבדה האשה האהובה עם הילדים, עם עדה הפעוטה, התינוקת שזה-עתה באה לעולם. ואני כאן, מזה יום הראשון לבחאי, לא חשבתי בלתי אם על הירחון ומחסורו. ידעתי כי אין לסמוך על נסים, כי הכוחות מעטים, הסיפור הטוב הוא מין דבר אשר ממטמונים יחפרוהו; ועם זה, חלילה להיכשל! ידעתי, בנפש הירחון הוא, בעצם קיומו, לאחר כל הנסיונות שנתנסה בהם מימיו הראשונים.

„אכן נפלתי מרוב-יער ושפע-מים לתוך להט-אב, חורב, יובש, לא שיערתים, קידמוני, את עיני צרב לובן זה של הבתים, של המדרכות החדשות. הצל שהטילו נטיעותיה הצעירות של השכונה בבלע, נאכל על ידי גודש הזוהר שניתך מכל צדי הים, יש שניצנץ כחלום כחול, אבל היה רחוק, מעבר לתללי-חול, העיניים צמאו למים, לרטיבות, לכחול ענן מטיל צל ומבשר גשם.

„הקל מעלי להט אחר: להט העבודה שהיה חזק מלהט השמש. ישבתי מן הבוקר ועד הערב כלוא בחדרי, שדרך חלוני נשבה רחיים משיבת-נפש״.

ומתיקות העבודה ורגש-הצלחתו בה, השפיעו על עצם ריגושי ביחס לארץ.

מדבריו:

„כל ניצנוץ ירק שעל צמיחתו שקד הסופר, המורה, התגר — הרהיבני. הרהיבתי מתיקות האדמה, שנחשפה כל פעם מתחת שכבת החול כבשר אדמומי חי... בערבים היתה השכונה מעולפת כולה קסמי הסהר. לוכן הבתים הרעיף שאבנות לא ידעתי. מן החולות נישאה עד מאוחר בלילה זמרה שעלתה באזני כהודיה. מן הדממה הקשבתי את לב המולדת, את צמיחתה המופלאה. ואת מכתבי אל בת-שבע הצהיל אשר זה, שכל יום חדש נשא לי מלאו-הפנייים.

„הייתי מוקף אז ידידים ודורשי-טוב, וכבר אז גיחשתי את המעטים, שיהיו נאמני חיי. ימי זערי מלאו עבודה וקירבת רעים, אבל לא השכיחו אותה, היושבת שם בודדת בלב-יער. ומשעלה בידי, בחמלת ה' עלי, להוציא בחרבוני הספרות של הימים ההם, חוברת א' של 'מולדת', שהניחה את הרעת, התחלתי להמטיר עליה מכתבים לזהטים, שתמחר לבוא. לא יכולתי גם לשוות בנפשי, כי יעמוד בי כוחי להיות עוד זמן ממושך בלעדיה. אבל היא, מתונה יותר ומיושבת יותר, היתה מלאה חששות. חששה ביחוד לצאת בסתו עם תינוקות, ביחוד — עם זאת הקטנטונת הרכה, שכל חייה היו תלויים בה. חישה את דרכה כאם, היתה אובדת עצות.

„בינתיים, בעצם השרב של שלהי אלול, הורגש שינוי ניכר באויר, בשולי הרקיע, על פני הים, התחילו צומחים עננים, כיצרות כחולים, והם נעשו מערב לערב אפלים יותר, כבדי מחשבה יותר. יש שהצליפה על הפנים רוח-ערב עזה, שקויה ליח סתו — רוח שהרעידה את כולי רעד גיל. אכן אין זאת כי תלכים ובאים ימים אחרים!.

(כאן מספר פִּיכְמָן כי דווקא בזמן ההוא נפל למשכב ממחלה מתהלכת, שכבר הפילה הרבה חללים בשכונה. הרופאים העלימו ממנו את הסכנה. ביום השישי לחלו הרגיש כי כוחותיו אוזלים מרגע לרגע. בערב נעשה מצבו קשה ביותר, ושני חברים — ד"ר א. צפרוני ומ. סטאבסקי — ישבו בחדרו עד הבוקר, והוא שוכב כמעט בלי הכרה. ורק ברגעים שהקיץ הגה ברעיתו ולחש לעצמו: „לחיות! לחיות! — למענה! וכה, מדי זכרו אותה, התחזק לחיים. בחצות-לילה כסתה אותו שפעת-זיעה. סטאבסקי ידירו הוכרח פעם בפעם להחליף את הלבנים).

מלשון פִּיכְמָן:

הרגשתי כי טובד זה שרביץ עלי כנטל-אבנים, נגול אבן-אבן מעלי. אברי נעשו קלים, האור בקע מכל העברים, כשעזבו ידידי עם שחר ישנתי שנה מתוקה של מחלים.

קצר כאן המצע מלספר, בעקבות המשורר, מה עמקו געגועיו על רעיתו בימי ההחלמה. התרפק על כל אשר קשור בזכרה. הוא חזר וקרא את אשמת שומרון שלהערכתו:

„זה יער הפלאות של שירת-ההשכלה, שלו אמרתי להקדים את המאמר השני על מאפו במולדת, שולמית, מרים, — הנפשות האזובות עלי ביותר בדמויות מאפו, נראו לי כאחיות לזו, שהאירה את חיי מקרוב ומרחוק, מגודלת יער בשולמית, ומוארת סבל כמרים. ראיתי בה את האשה, אשר עמדה לימיני באור לבה מיום שהכרתיה עד רגעה האחרון עלי אדמות.

„והיתה זאת הפתעה, שהעלתה דמעות בעיני, כשקבלתי מכתב ממנה „שהתגברה על כל הקשיים, ובעוד יומיים היא יוצאת לאודיסה על מנת להפליג משם לארץ-ישראל. הבשורה הטובה החישה בלי ספק את החלמתי. עצום-עיניים הייתי שוכב בכורסה, הוגה בה ומונה את הימים, הרגעים, שלפי חשבונני נשארו עד בזאה“.

(וכאן בא תיאור „הסתו הנפלא ביותר, שעבר עלי בארץ“ פיוט-פאר

להתקדמות הסתו על ריחותיה, רעד עליהעצים ברות קלה, השחרת עננים

הנמכתם ביתר-קירבה לאדמה, עד התמלא כל העולם מתיחות וצפיה).

„באחד הלילות של ראשית חשון הקיצותי מקול המון הגשם. זה היה היורה הראשון שבוכרו קשורה עד היום חדות ארץ-ישראל. רעמים הרעישו את הבית וברקים הזהיבו בעד חרכי התריסים — זה היה הרעש המלא, הרוה, העמוס רוך וכובד חליפות, — היה שפע המולדת השמור, שלב לא שיער אותו בחברוני הימים הארוכים, שהקדימוני עם בואי.

„למחר הרעישו אותי הידיעה כי בעצם היום הזה תגיע האניה הרוסית הגדולה. שבה הפליגו האשה עם הילדים מאודיסה. אבל איש לא ידע את השעה בה תעגון האניה בחוף יפו. הייתי עולה לרגעים על גג-הבית, עיני אל הים שהכחיל סתוית — אולי אבחין בנקודה המתקרבת אל החוף.

„רק עם השקיעה חתרה סירתי אל האניה, שעגנה מעבר לסלעים. היא עמדה על הסיפון, חבושה מגבעת רחבת-שוליים שהצלה על פניה הזוהרים. שוקטת חלטה את לטיפותי, ובעודני שיכור מקרבתה, אחזה בידי והולכתני אל תאה, באמרה מחייבת: — בוא ואראך משהו מעניין יותר ממני'...

„בתא מצאתי, משהו מעניין' זה בדמות תינוקת מתוקה מעוטפת צחורים, שהושיטה לנגדי המשמשת, אף היא מתפעלת מן הפעוטה, לא פחות מאמה. זאת הייתה עדה שהשארתי פעותונה, לא דמות ולא תואר לה. ועתה האירה בחיוכה את כל פנות התא...

„כשעלינו על החוף לקח ש. בן-ציון, שירד עמי אל הנמל, את התינוקת מידי האם, ושוב אי-אפשר היה להוציא אותה מידו...

בדמדומי הערב עברנו את דרך הפרדסים שבין יפו לתל-אביב. האויר היה צלול, צונן, רוה עוד לחלוחית ריחנית זו שלאחר היורה. בשבתי עלי-ידה ובהרגישי את קרבתה, באה בלבי ההכרה שהיא וארץ-ישראל, הגדולות במתנות חיי, שתיהן עמי עתה יחד — והיתה והתרגשה, שהנה תמו נדודי נפשי, תמו נדודי חיי'.

ימים אחרונים

מכל הרגעים הגדולים, שהיו בחיינו, זכורים עתה ביותר אלה שבימי הקיץ האחרון, ירחי השקיעה. הלב חש, ניבא כי לא יארכו עוד ימי שבתה עמי עלי אדמות, ואף שהיה למעלה מכחי להכיר בכך — לחשוב כי אלה הם ימייה האחרונים, היה הכול טבוע בחותם של פרידה.

„דממה גדולה לטפה אותם הימים. גרנו בבית-גן כדל בירכתי ירושלים. הידידים שאיכסנו אונתנו, מנעו ממנה כל טיפול בעסקי הבית. ולמן הבוקר ישבה העתיקה בלי לאות בכתב-ידה, הנפלא ביושר קוויו את פרקי ביאליק, רשמה את הציטטות מתוך מגדלי ואחד-העם, סידרה את הדפים צרורות-צרורות — כל דבר במקומו, לענינו. חוש הסדר והצלילות לא נפגמו אף כלשהו גם כי גברה מחלתה. רק בשעת הדימדומים היא מפסיקה את המלאכה, יושבת בכורסה שבגן ומהרהרת לעצמה את הירהוריה: פעמים מתכנסים התינוקות ומתרפקים עליה. היא קושרת אתם שיחה מלבבת, והם נלכדים מיד באמרי פיה, מעטים היודעים להתהלך עם הפעוטות, לשעשע אותם כמות. כשהיא מוסרת לי אחר-כך כמנהגה את פרטי ההומור שבשיחות אלה, היא מצוירת בבליטות קו חריפות פרצופי הילדים שטרם הכרתים, ואני שוב נוכח, שעם הצלילות הגדולה חוננה גם טביעת-עיני, גם יכולת עיצוב של אמן'.

אושפזה בבית-חולים, ופיכמן בשעות מוקדמות בבוקר היה עולה באוטו

לבקר אותה. הבוקר מחריד וצלול, אך הוא לבו פועם בחזקה:
„מה שינוי הביאו עשרים וארבע השעות שלא ראיתיה?'

מסיפורו:

„בפסיעות קטנות אני עובר את הפרוודור, שזהה ומאריך ליד הדלת ונכנס אל חדרה. והיא, כמו תמיד, שוכבת שאננה על לזבן יצועה. כל כמה שבשרה כחש, נשתמרה ארשת-האור בפניה — לא היו סימנים כל-שהם של התרשלות וריפיון ידים. היא חשה, בעודני בפרוודור, את בואי, ומתחזקת ויושבת על המיטה. תמיד היא מקבלת את פני בחיך-נעורים זה שבעיניה, שלא עמם עד

יומה האחרון, ורק היא בחכמתה יודעת לעודד אותי, הנבוך, האובד, בספרה לי פעם בפעם מתוך בדיחות-הדעת על נסיונות הריפוי החדשים, שאף הם, כאלה שקדמו להם, לא העלו כלום. כל פעם היא משמיעה אף-על-פי-כן לבסוף איזה פרט מרגיע, שיש בו כדי לטשטש את העובדה שהמצב מחמיר והולך. צילצול קולה, השקוי לחלוחית חיים, הוא שנוטע בי איזה בטחון שלא אפסה כל תיקוה. היא אהבת לספר לי על מה שהעלתה מתוך הסתכלותה בחיי המוסד. מתוך השתתפות רבה היא מדברת על החולה המסוכנת, השוכבת עמה בחדר אחד, נערה רבת חן שנתחבבה עליה ביותר.

„או תתן את עיניך השוחקות בלבושי ובכלל ההילוך שלי, שאין דעתה נוחה מהם... ואף דאגות מבדחות אלה נושאות מרגוע מבריחות לרגע את הצל הכבד הנטוי עלינו. ויש נסתכל ארוכות מתוך שתיקה בעד החלון הפתוח בנוף-התר הנאה, מלבב משעול-השדמה השאגן, האילנות התקועים מחרישים בזהר יום, משוח שאין להביע בדברים מושך כאן אל עומק המרחק, אל האופק הכחלחל. מקום שהכל נראה עושה שלום, שלום-נצח...“

— אהבת אני להביט דרך החלון כשאני עיפה מקריאה — אמרה פעם בלחש, כמתביישת, כחוששת להביע את רעיונה עד הסוף. — מראה זה משכיח רבות, וטוב שבמים אלה אופף אותי יופי זה, טהור זה שבעולם... „לא קשה היה להבין מה שמסתתר מאחורי דברים אלה. בימים אלה, שאולי הם אחרונים, צמאה ביותר לכל גילוי של אהבה, של יופי, של קרבת אדם נאמנה.“

„כה חששה לראות את העולם בניוולו בטרם תלך מעמו...“

מריהקן

„יומה האחרון — יום שרבי, כבד בלבי, כל אותו יום שיש-בשבת הייתי מתהלך המום חמו ושל אלול והמום מחשבות על החיים היקרים, הדועכים לנגד עיני, ואין לאל ידי להצילם.“

„עם השקיעה אני נכנס לבית-החולים לראותה, כמו תמיד, היא חשה את בואי והופכת אלי את פניה המזויכות, העוטות ארמימות קלה; ואני נתעה להאמין, כי יום לכתה מעמי עוד רחוק... היתה רווחה לשעה קלה.“

„אכן, כשהסתכלתי בה מקרוב, נפל עלי לבי מאוד. היא היתה כולה שקופה מרוון, רק מאור עיניה ומצלילות שכלה לא נגרע דבר; ואף שהתאוננה על כאב-ראש חזק, היתה שיחתינו קולחת, כמו תמיד, קלה, שוקטת. לא הלב לא נבא דבר, אך לא יכולתי הפעם להיפרד ממנה, והוספתי לשבת על-ידה; ורק עם דימדומי ערב שגברו באולם, חזקו עלי בקשותיה שאל, ובבדיחות הדעת המיוחדת לה, אמרה, כדי להפיג את חרדתי: „רב לך שבת עם חולי במחנק זה! מוטב שתצא ותמצא חברה עליזה יותר...“

„עם רדת הערב גבר כאב-ראשה ביותר, פניה החורים להטו; כנראה, מן החום שעלה. יראתי שהדיבור מוזק לה, ובלב כבד יצאתי.“

„כל אותו הערב התהלכתי לבדי ברחובות העיר. קשה היה לי כל מגע אף עם אדם קרוב. החום לא רפה גם עם חשכה, והעיר נשמה בכבודות. ישבתי בגינה שבכיכר עד שעה מאוחרת, ופתאום, בלי אדע למה, פגעה בהכרתי הוחדאת, שזהו הלילה האחרון בחייה.“

„איך התגברתי על מועקה זו שבלב וישנתי אותו לילה, — רק אלהים יודע, אך בשעה מוקדמת הקיצונית פתאום, כאילו עקצתני שוב הכרת האסון, ותעמדני על רגלי. קפצתי ממשכבי כדי למהר אליה, והודגני עומד ולובש את בגדי בידים רועדות, בא שליח מבית-החולים לקרוא לי...“

„ידעתי מיד לשם מה נקראתי, לא היה כל ספק כי בא אשר יגורתי. ואולם התחזקתי כל הדרך בהשלתי את עצמי כי אין זה הסוף, ורק כאשר עמדתי על-יד מטתה ומתחת הסדין שכיסה את פניה, הלבינה קווצה קטנה של ראשה היקר, פרצו דמעות הרותחות ואכן כאשר לא בביתי מימי ילדותי, נשקתי את דלת-ראשה, שנראתה עוד ספוגת חיים והרעידה את לבי ברוך אין ניב לה. לא חפצתי לגלות את פניה, לראות את העינים הנפלאות, שעמהן דעך מאור חיי. „בשעה הקצרה, שניתנה לי לשפוך את דמעותי, ניצנצו הרגעים הגדולים בחיינו — זכרתי את פלא הפגישה, את פריחת האושר שבא לא-צפוי, את כל הטוב שהביאה לי יום-יום בטוהר אהבתה, בכושר נפשה לתת ולא לשאל דבר“

לעצמה; ואת יסוריה הגדולים זכרתי, שנשאה תמיד בדממת-לב, בהעלימה ממני את מרי מדווייה, את אנוחיתה בלילה שכבשה בקרבה, כמו שכבשה את כל מה שעלול היה להכביד על גפשי, על עבודתי.

„זכרתי מה שהייתה לי בשעות הקשות ביותר בחיי — כל מה שהעניקה לי באמון לבה, בחכמת לבה, ואדע כי משענת חיי היקרה גלקחה עתה ממני לעולם, כי כל אשר מינה לי אלהים מעתה בחיים, לא יהיה שלם עוד בלעדיה. בפנותי ללכת, זכרתי, כי פעם, בהמון ליבה, אמרה לי בלחש ביישני: — „בכל אשר נשאתי, הן כיום הג היו חיינו כולם...“ והיה זה כוידוי לב, כברכת פרידה, בהרגישה כי לא יארכו עוד ימיה עמי.

„הנהגה תם החג, הנה שורד אהלי, אשר לא היה מעולם ריק בעוד לבה הנמלא פועם בתוכי.“
(שבט, חשיה)

שירים לזכר הרעיה

ארבעה שירים כתב פיכמן לזכר רעיתו-אהובתו: בלכתך, שנה עברה... עטרת-ימים, זה היום תשרי. בכאן נציג את השני שבהם:

שנה עברה...

הה, אין זאת כי ימַעַט גם יום שופֵס,
יבאביבים אָרכו אין די בכר
הפרי עד חם, וְלֵב מְלֵב מוֹנֵעַ
האור, כי יאחר, כואב יקר.

שְׁנָה עָבְרָה בְּלִתְךָ, אֵת שֵׁם נְרָדְמָת
דְּמִמָּה מִתַּחַת גֵּל, וְלֹא תְדַעִי
עַד מָה תִּבְלַ קְמָטָה, עַד מָה עוֹנָמָת
בְּכִית וְהָ אֵלִים לָךְ וְשָׁמָתִי.

עֵתָה אֶזְכֵּר יָמִים, אֶמְנֵם בְּרִטָס,
אֶדְלִיק, כְּנֵרוֹת חַג, רִנְעֵי אֶשְׁרֵי,
וְשִׁמְךָ בְּסִי בְּצִלֵּל קְרִיאָה לִוְהָסָת,
וְקִלְסָף רֹחַ יֵשׁ כִּי תַעֲבְרֵי.

שְׁנָה, שׁוֹב סֵתוֹ פּוֹרֵט עַל בְּמַתִּי אֶרֶץ,
מְקַהֵל עֵבִים שׁוֹתְקוֹת עַל הַמְּצוּלָה,
כְּמִיָּמִים יְמִימָה מִתְּעוֹרְרָת
נִפְשִׁי לְשִׁיר, אֶף כֹּה כְּבֹד צְלִילָה.

עֵתָה בְּרֹאשׁ חוֹצוֹת יֵשׁ אֶשׁוּחַח
פְּלִאָף, אֶהֱבֶתְךָ, כָּל אֹרֶךְ תְּמָה;
יֵשׁ רַק אֶתְפִּלֵּל וּבְגִיל קוֹדֵחַ
אֲדַע: אֵת לִי הֵייתוּ! — וְלֹא אֶרְמַע.

לוֹ פֵּעַם בְּאַזְנוֹךָ עוֹד לְהַשְׁמִיעַ
עַד מָה יָמִי, חַיִּי אוֹתְךָ מְלֵאִים
עַד כֹּה, וְלִדְמַת לִילְךָ יִנְעַע
רַף יְהִי, בּוֹ לֹא יִדְעַת בְּחַיִּים.

אהבת גשמים

מאת גבריאל פרייל

גבריאל אהב הגשמים
יושב לו בבית-קפה
חושב על שיר שיוכתב
אם לא היום אז מחר —

אולם שיר אינו אנוס,
אם נדבר בלשון דידקטית-קצת,
לכוא במחרים, לנוס
באתמולים, לדון ולהתמקח
עם שעון משתהה או מדחס משתולל:
הוא מעין שלוחה של הגשם,
קו-צפור-אז-מטוס בסגריר.
והוא מקרין איזה חשבון
נקיזני, שסכומו שאלה פתוחה.

מפעם לפעם, בכתה הצעירה
העיר המורה שתלמידו גבריאל
מפגך כנראה בלמוד מספרים.

וכתמיד יורד הגשם והשיר
כתמיד מברך עליו.

ריח הגעגועים

מאת יוסי גמזו

ריח הגעגועים הוא ריח ים - -
כמו זה, העולה מבתי-שתיים
השעירים-נוטפים, הירקנים לעד, של שוכרי-הגלים הרוטגנים,
תוססי-הקצף.

והדחף הנורא הזה, מריוס,
הספומות המוצצות-מוצצות האלה:
להתנגע, ולשוב
למחוזות שמהם אפשר לשוב ולהתנגע.
והגולף-סטרום הנצחי,
החם והמיחם,
של התשוקות המתפחות אל האיש האבוד-מתק
כל עוד אתה נושם, כל עוד אתה אשם,
כל עוד אתה נושד ונקים, קים.

ר"ח הנעגועים הוא ר"ח ים - -

שיר על איש-משורר

מאת לב חקק

איש משורר נושב
ברוח, מלא מפלה טובה,
ירק מגשם.
סמיו הלילה בין אצבעותיו.
הוא עומס מפעותיו
והולך.
בתים מתנבחים לעיניו
בחשכה העכה מזרת רחבם.
מזרפים רחובות ריקים
את פרוסות-מצחו.
חרוש-שירים
לא ישא עיניו אל החרים,
שאצבעותיו כבר נמוכות כבר יודעות.
איש-משורר, פליט-עינים חמושות
נשען על מלים פריכות.

אל מול האקוריון

מאת אביבה ברזל

הדג האדום הגדול
בלע את הדג האפר הקטן
ולא זכר שהוא אביו.
מקצה ארמון באקוריון
חצה, דמום-גאווה,
שקיפות סבעבעת, אדישה,
אל מסתור שוא-ירקק,
פער לע לזהט -
פרפר הדגיג אל תוכו!
הכתבו מפרשי סנפירים
ביפעת הכובש
זהב, ארגמן וסגל,
באלם נשא ועצל שט,
צף דגון אל שלותו.
ואני שראיתי
ושאין בי מעשים,
בכיתי למות הנטרף
וסגדתי לתדר הטורף.

1975

„אלזה-הומאז“

מאת ישראל אלירז

חייה של אלזה (לאסקר־שילר) היו כיסופים למגע עם הסובב אותה. מאז מות אימה היקרה לה מכל — והמשוררת בת 21 — ומות בנה האהוב, בן ה־27, מנסה אלזה, ללא הצלחה, לקיים מגע עם העולם המקיף אותה. כשלונותיה מביאים את המשוררת לבנות עולם דמיוני, שאיננו מצמצם ביצירתה הפיוטית, אלא חורג ממנה אל כל תחומי חייה. היא לובשת מלבושים אקזוטיים, מכנה עצמה בשמות אגדתיים (יוסף מתבס, טינו מבגדד וכד'), מכתירה את ידידה המעטים בתארים: פיטר הילה הוא מלך בוהמיה, מאכס ברוד — נסיך פראג, ריכארד מאיר — פאקיר, פראנץ ורפל — פנתר וכו'. החלום והפנטזיה הם לה מפלט ומשחק כאחד. היא מרבה לכתוב על דמויות מן התנ"ך ("Hebraische Balladen"). מכולן אהבה את יוסף בעל כתונת הפסים, הגער החלום, היפהפה התמהוני, השנוא על אחיו, הנמכר לעבדות. העולה לגדולה בארץ לא לו. האם לא חלקה אלזה את גורלה עם גורלו?
פגישתה עם ארץ ישראל ("Das Hebraerland", 1937), ארץ החלום התנכ"י, לא עלתה יפה. תמהונית, מוזרה ונעזבת, היא סובבת בירושלים ומתה בה ב־22 בינואר 1945.

החיפוש המתמיד אחר המגע האנושי הכיוב. היא תרה אחר המפלט המיסטי — הכיסופים לאלוהים והתאהדות עמו במוות, שני נושאים החוזרים ונשנים בשירים רבים.

„אלזה — הומאז“ — החיפוש אחר הדו־שיח עם ירושלים, עם הילדים, עם זכרונותיה, עם ידידיה, עם אלוהים — מגעים, שסופם אכזבה, כשלון, בדידות ומוות.

על הבמה — עם מלה וצליל — נוצרים, לסירוגין, מגעים דיאלוגיים בין הזמרת לבין קריין: בינה לבין כלי אחד או קבוצת כלים, המצטרפים. בצירופים שונים, בכל קטע. היצירה בוצעה לראשונה בפסטיבל הישראלי, יולי 1975.
1. קריין:

אלזה כתבה בשפת אנשים, ששרפו את ספריה. ראתה את מלחמת העולם הראשונה, בה מת גיאורג טרקל שלה; ראתה את מלחמת העולם השנייה, בה מת ארתור הירונימוס; ראתה דברים קשים מן המלחמה — את חייה. ברחה מן השריפה להשרף בירושלים; הוטל ויגה, יפו סטריט, הוטל אטלנטיק, בן־יהודה סטריט, לא הרחק מן הסוכנות, מקראקור, הגר בביתו של שץ.

2. זמרת:
פלשתינה עמוד השרדה של אלוהים
עצם יחידה בו — ירושלים

— סצנה קאמרית לזמרת, קריין ו־4 כלים. מוסיקה; יוסף טו.

מיצפה הכוכבים של העולם.
 בלי שמונת פרקי שיר-השירים
 מה יחזיק את ההרים סביב?
 את משקופי הבתים צובעים
 בכחול גן-עדן. ערבי
 בגלימת דוד, תרבוש ככתר, זקוף כוזר,
 כבשות זהב לפניו,
 מדליק ירח על גבול הואדי
 מאחורי עולם-הזה.
 אני עושה לי פסים מן התנ"ך
 שם רך יורד עלי ועל אמי.

3. זמרת וקריין :

— „אלוה! אלוה!“
 — לא, הנח להם, אדון, לשובבים
 האחרונים המשחקים אתי נסיך ומלך.
 אני, יוסף, חולם בירושלים,
 נסיך תבס — אני
 האמיר הגדול גולה בעיר המליק דוד.
 אני שאה אלוה!

קריין :

בחדר זר, בלא מיטה, ישינה בכיסא,
 מתנדנדת באפילה, עטופה בבלויי
 שמיקה ובחורים שזורת פרחי צמר
 צבעוניים. מן החלונות — הרי מואב,
 כחולים מכחול, בתוך גדר.

4. זמרת :

מי שהיה כאן איננו
 מי שישנו — יותר מדי
 אפילו הכאב לא תוצרת הארץ
 על ההר מונח הנצח כמו תרמיל-מסע.
 אני בירושלים — עירי רחוקה.
 ההכטחה, בין אצבעותי,
 חלום חול,
 הזמן, זה החומר הדליק.

5. זמרת :

מונחת על הצער
 כמו יצחק, כמו Paul שלי.
 אמי מתוך נהר-עצבות מושיטה לי יד
 דובון שאבד לי,
 להיתפס — לא לתפוס —
 תולה כוכב על בכי... .

6. זמרת וקריין :

בוא מחר, יום ששי, שעה 3, 31 ביולי, / אלי.
 רחוב המעלות 2, הוילה משמאל, vis a vis הבית הגדול.
 מדרגת אחת, מן תרחוב. גברת וידנפלד.
 נשתה שוקולד, נאכל גם כן. / אצלי, הברבור השחור, תימצא שלהו /
 גדולה.

7. זמרת :

לרכוש פסנתר כחול בירושלים
 ליאו קסטנברג מנגן
 גם מארגארט.
 במקום לצייר, קראקוור מקשיב
 ואני — אטיוד.
 מבירכי'את אסולטאן אל קינג ג'ורג' סטריט עולה סופת חול:
 cha-macha-laoooo! . . .

8. זמרת :

קול בוכים בעיר
אביט לאחורי
אני היא הבוכה
והערב
למי אושיט לחי שנייה כמו שפה אל שפה
לסגור על
היכן הם

קרייין :

נסיד פראג מאכס ברוד ופטר אלטנברג, שאין שם
גאה לו מזה השם, וקוקושקא, וורטר הגורילה
ואלויירה באכראך, קארה מייה וסשא?
היכן הם
לאן הלך יוסוף הפנתר הכחול

9. זמרת :

תמיד אני חושבת על המוות
טועמת ממנו בלחם ובמים
נוגעת, מוסרת נפש, באה בו עד צואר
תמיד לבד, בתוך האש, בתוך הערב,
עם הכאליף הקטן שלי,
ורד אדום בפיו, בחזהו אבק זהב חונק,
מסך פחד לבן מקיף לו, ליד לוגאנו.
אני בוכה אל תוך ידי אמי, ירח־מלכתא שלי.

10. זמרת :

הערב ליל פיוס כחול
וקח־נא, קדוש, את לבי מתוך הבור בשתי ידיך אור.
הו, להחזיק אן־פעם יד יה
לראות ירח על אצבעו —
הו, ישוע, מאריה!
אסוף בתך אל תוך הזוהר
פזר עייפות הצער שלי בכוכבים.

11. זמרת וקרייין :

אחרי ארונה לא הלכו ילדים. לא עוד : "אלוה! אלוה!" לא יוסוף
נסיד תבס, לא טינו מבגדאד. רגע חסד חגיגי. מפוייס.
פתאום, על הסף, ככל האדם, עם סוף עצוב, עם
ראבינר וילהלם הקורא בשיר "אני יודעת.
Ich weiss, das ich bald sterben muss
מתחת לזיתים, בתוך ההר, המואר, סוף ינואר,
Es luchten doch alle baume
סוף מלחמת העולם (כמעט),
Nach langersehnten Julikuss
אשה בגודל של כאב־נהר, להיסגר ככתר
בתוך

סיפור אחד — שלוש אידיאולוגיות

מאת מנוחה גלבוץ

שלושה סופרים עבריים השתמשו בגרעין סיפורי אחד, ברם העיצוב האמנותי מצביע על שלוש אידיאולוגיות שונות זו מזו, בין אידיאולוגיות ספרותיות, כלומר, השקפה ספרותית, ובין אידיאולוגיות חוץ-ספרותיות, כלומר, השקפת עולם כללית:¹

1. סיפורו של פרץ סמולנסקין „יללת הרוח” נדפס בשבועון, שערך הוא עצמו, המבטי, וינה 1878—תרל”ח, גליון 5, כונס ב”כל ספרי פרץ בן משה סמולנסקי”, „עלי-חמד” [א5].²

2. סיפורו של י”ל גורדון „רחמי אם”, שנכתב בתקופת מאסרו בפודוש (1879), נדפס בהמליץ, שנה שש עשרה, חוב’ 9, מיום 27 במאי (8 ביוני), 1880, וכן חוב’ 10, מיום 3 (15) ביוני, 1880. על הסיפור חתם י”ג בשם „אפיקומן, פרנס שעבר”.³

3. סיפורו של דוד פרישמן „ביום הכפורים”, נדפס בהבקר אור, שנה חמישית, חוב’ 5, ווארשא תרמ”א—1880, 339—359, וכונס לראשונה ב”כתבים ובחרים”.⁴ בשלושתם גרעין סיפורי משותף: מסופר בהם על נערה יהודית, שחינוכה חרג מן הרגיל בחופשיותו ובכלליותו. סופה, שנעקרה מן החברה היהודית מחמת נישואי תערובת. עד כאן — המשותף, ואילו ההבדלים שביניהם ראויים להיבדק מן ההיבטים של המבנה האמנותי, דרך העיצוב והמשמעות של כל אחד מהם.

1. „יללת הרוח” — סיפור בעל יסודות לאומיים

סיפור מעוגל

סיפורו של סמולנסקין „יללת הרוח” פורסם ראשון מהשלושה.⁵ ההתרחשות ראשיתה בעיירה קטנה בסביבותיה של פראג, והיא עוברת לפראג האירופית עצמה, „לא בתוך מושבות יתר היהודים” (39). אחרי נדידה בבירות אירופה מסתיימת העלילה שוב בפראג. מהיבט מבני — הסיפור מעוגל — פתיחתו הלירית זהה לסימומו של הסיפור ואף „מנמקת” אותו. במבנה המעוגל שני מעגלים אנאלוגים זה לזה, המבני-לירי וה„גיאוגרפי”.

1.1 העלילה העיקרית. — בסיפור שתי גיבורות, שרה בת הרב, אשת שאול העילוי, והבת — יעל. זמנה של העלילה הוא כימי דור — תחילת ההתרחשות היא עם מותו של האב כאשר היתה הבת כבת שש. הסיום עם מותה של הבת — יעל, מחמת איבוד לדעת.

תיאורן של שתי הדמויות הוא סטיריאוטפי, אותם דפוסי תיאור כמו בסיפורי סמולנסקין האחרים. בדרך כלל אין „הראיה” „showing” של הדמויות, „המספר” מספר עליהן telling: „בת עשר היתה יעל וכבר יצא לה שם בעיר ובערים סביבותיה ביופיה, בחכמה, בטוב לבה, גם בכשרונה ללמוד שפות, אף בזמרה ושיר” (36).⁶ הבת זכתה בחינוך חופשי וכללי, אף-כי לא נהגו אז ללמד את בנות ישראל זמרה ושיר.

1.2 אימות או הפרכה של פתגם במארג אמנותי. — אחת הדרכים האהורבות על סמולנסקין בנובלה, היא להתוות את המארג העלילתי כאבן בוחן לאימותו או להפרכתו של פתגם.⁷ כך מוכיחה העלילה את המימרה „קול באשה ערוה”, מימרה שביטאה את המוסכמות ההחלטיות בחברה היהודית דאז. העלילה מלמדת, שהמוסיקה והשירה הן בעוכריה של יעל, והן הגורמות להתאבדות הכפולה — של האם ושל הבת.

הסיפור בא לאמת עוד מימרה שגורה: „הטוב לא יאריך ימים”.⁸ כל אחד מן הגיבורים, שהיתה בהם מן השלימות, מת קודם זמנו. כך למשל שאול (האב), שנתפס כדמות אידיאלית לפי אמות-המידה המקובלות בחברה היהודית-חרדית. כך גם שרה ובתה, אף-כי שלמותן היא כמקובל בתפיסה האירופית, ולא היהודית-חרדית (כפי שיפורט להלן).

1.3 רושם של ז'אנר רומאנטי. — כל הדמויות האידיאליות מתוארות בפאתוס רב, בסגנון המשאיר רושם, כאילו שייך היה לז'אנר הרומאנטי. עניין זה נתמך אף בשני אלמנטים נוספים: האחד הוא ריבויים של מקרים יוצאי דופן, שהינם אופייניים ל"נובלה של עלילה", שביסודה היא רומאנטית. השני הוא סיומם פאתטי של החיים, בדרך של איבוד לדעת.

סמולנסקיין השכיל להשתמש באלמנטים אמנותיים שונים מז'אנר אחד ומסויים. ניתן לומר איפוא, שהנובלה הזאת עשויה היטיב בסגנון אותם ימים.

1.4 נקודות התצפית. — בסיפור זה יש הישג בעיצוב האמנותי של "האני המספר", שהצלחת להשמיע קולות והדי קולות של הגיבורים והשקפותיהם השונות — מעין "דיבור משולב". ההדים לאמות-המידה של החברה היהודית והחוץ-יהודית יוצרים מתחים המשתמעים בדברי "המספר". מתחים אלה יוצרים מעגליות מסוימת בדמות "המספר", הנוטה ברגשותיו לצדן של האדם והבת, אך הגיונו והשקפת-עולמו הם כשל החברה היהודית. דמות "מספר" מורכבת אינה לפני סמולנסקיין וכמעט שאיננה בסיפור העברי עד תקופת התחייה.

בת-קולו של הקהל בתוך דברי "האני המספר" בולטת במקומות רבים בסיפור, נזכיר אחדים מהם:

ומי יודע אם לא יטה ההמון אחריה ויצא מזה קלקול לכל העדה ושם שמים יתחלל, ובימים ההם עוד חשו בני ישראל לחלול השם (37).
וכן:

ובפעם הזאת לא הועילו לה אף זכות אבותיה ואישה ותהי להפך כי הצדיקים האלה זכרו ויטיפו לתת בה דפי, הן לו עשה כזאת בת סנדלר, או טבח, או בורסקי, כי אז החרשנו, או אולי לא החרשנו ונביא אותה במשפט, אבל כי בת הרב ואשת שאלו העלוי, אשה צנועה וכשרה עד כה, תהפך פתאום למשטה את בתה מדרך הצניעות, דבר כזה לא נשמע מיום הוסדה הארץ, ולא קטנה היתה הדאגה בלב פרנסי העיר, כי קצרה ידם מעשות שפטיס את האשה, כי לשלוח בה יד לא נועזו (36-37).

בקטע זה תופעה לשונית ראויה לתשומת לב: "האני המספר" עובר מסיפור בגוף שלישי לשימוש בגוף ראשון, וחוזר לשימוש בגוף שלישי: "זכרו", "ויסיפו" — בראשית הקטע "נועזו", "קצרה ידם" — בסוף הקטע ואילו בתוך הקטע אומר "המספר": "החרשנו", "נביא"; במרכז הדברים עובר "האני המספר" להזדהות מלאה עם הקהל ומדבר כחלק ממנו, ועל כן השימוש בגוף ראשון רבים. לעומת תופעה זאת קיימים מקומות אחרים, שבהם מזדהה "האני המספר" עם הבת והאם בניגוד לדעת הקהל. למשל, כאשר תיאר את חינוך הבת, יופיה וכישוריה. כך בא לידי ביטוי הקונפליקט של "יחיד וחברה" במבע הלשוני ובמארג הסיפורי בנוסף על קטעים מסויים.

ל"אני המספר" ב"יללת הרוח" יש תפקיד נוסף: הוא המייצג את הקהל. הקהל אינו מעוצב כגיבור רגיל, אלא כדמות רקע, אם כי כגורם דומינאנטי במהלכו של הסיפור. החברה, על אמות-המידה שלה, היא הבסיס לשפיטת כל מעשה ומעשה, והיא אף מתערבת בעלילה באמצעותו של "לשון הרע" — באמצעותו של "האני המספר". התערבות זאת היא המניעה את העלילה. היא גם המסבכת בהעברת הדמויות ממקום למקום, עד לנקודת המפנה המרכזית בעלילה — יום הכפורים. עד אז שררה הארמוניה בין האם לבין הבת מכאן ודיסהארמוניה בין האם והבת לבין החברה היהודית מכאן; ואילו מאותו יום נתהפכו היוצרות — נוצרה דיסהארמוניה בין הבת מכאן, לבין האם והחברה היהודית-חרדית מכאן. הקהל, שלכאורה אינו אלא דמות רקע, הוא הדמות המנצחת. החברה או הלאום — הם מקבלים את זכות-ההכרעה מידי המספר להכריע בגורלות יחידיה. אחת מזויות הראיה החשובות של המספר היא זוית הראיה של הקהל, של החברה ולפעמים של "לשון הרע".

1.5 לראשונה בספרות העברית — חלוט פסיכולוגי. — עניין יש לנו בחלומה של שרה (40). הסיפור והרומן בספרות העברית במאה הי"ט גדושים בחלומות¹¹, כאמצעי פשטני לחיזוי של הבאות ולקידומה של העלילה. לעומת זאת בסיפור "יללת הרוח" הובלט חלומה של שרה, כחלום בעל משמעות פסיכולוגית מובהקת, לפני הופעתו דרך קבע בספרות העברית (ברומן ובסיפור) בראשית המאה העשרים.

חלומה של שרה, האם, מבטא לא רק חיזוי של הפרת הברית בין הבת, יעל, לבין אלוהי ישראל, אלא גם לביטוי לחרטה של האם ולייסורי מצפונה. שרה גיחמה על החינוך שהעניקה לבת וחשה רגשות-אשם כבדים מחמת הפרת הברית, קרי המרת הדת של בתה. אפשר, שהיתה בכך השפעתה של הפסיכולוגיה העממית דאז, שייחסה את השתלשלותו של החלום בלילה לאירועי האדם במשך היום (כאן — חשבון הנפש של יום הכפורים). אף-על-פי-כן, לא בוטל גם תפקידו של החלום כמניע בעלילה. ברם משמעותו מורכבת, ולכן העלילה משתנה — "מתהפכת", כל שהיה חיובי עד הנה, הופך שלילי. הפעם איפוא סיפור מאופק מאוד. המספר ממעט לסטות סטיות ריטוריות; הוא מרמז בעקיפין על המשמעות הפסיכולוגית של החלום ושל השינוי שחל במחשבת האם; הוא תולה את הדברים בחשבון-הנפש של האם, שנעשה ביום הכפורים. השימוש ביום הכפורים כנקודת מפנה בומן, היא איפוא אינטראקטית.

1.6 החלום — נקודת מפנה אמנותית ומשמעותית. — דומה, שבחלום מתחלק הסיפור לשניים. עד החלום — הפרת הברית בין הבת לבין "עמה ומולדתה", ומן החלום — ניסיונה של האם להחזיר את הבת למחצבתה. "הפרת הברית" היא תהליך איטי, ואולי אף בלתי מודע, לפחות בראשיתו ולפחות אצל האם. מעיד על כך הביטוי "הפרת ברית עמך" (40), המתאר את דרכה, ואילו מטרתה של האם "להפיר את, בריתה החדשה" (של הבת)²⁸. בחלקו הראשון של הסיפור, עד החלום, מעוצבת האם כאשה פאסיבית, העוזרת לבת ונגררת אחריה. אין האם מכירה במשגה שעשתה. וכשמדברים בהן בקהילה, אומרת האם:

— שקר ענה בנו האיש! — קראה האשה במר נפשה — נבלה עשה, שלם לבנו עם עמנו ודתנו (38).

ואילו למן החלום ואילך הופכת האם לפעילה באינטנסיביות, מרצונה שלה למצוא את הבת, כדי להפיר — והפעם במודע — את, בריתה החדשה של הבת. אף התחביר מקבל קצב מהיר והוא תואם את המשמעויות האידיאיות של היצירה. הפרת הברית בסיפור זה היא לאומית ולא דתית בלבד. הרצון להחזיר את הבת הוא כדברי האם:

להפיר את בריתה החדשה ולהשיבה אל עמה ומולדתה.
סימוכין לכך יש למצוא באופן ברור במאמרו של סמולנסקין "עת לעשות"²⁹:

לא נוכל לכחד, כי אם יכזב איש ברוח ישראל, כי יחדל מקרוא בשם אל אחד ומכבד את התורה (...). כי האיש העושה זאת חדל מהיות ישראל, ולו גם היו ארץ וממלכה לעם הזה והוא היה נאמן את ארצו וממלכתו, גם אז לא לעם הזה יחשב, כי אחרי אשר אל רוח העם הזה פשע אשר כל כחו אך ברוח (עת לעשות, 191).

אותו מאמר מתייך בעניין חינוך הבנות, ויש בדברים כדי לרמוז על המשמעות האידיאולוגית של "יללת הרוח":

אך עתה אשר כלם ילמדו את בנותיהם שפות וחכמות ודרכי התבל ובהן תתפארונה, עתה אם לא ילמדו אותן גם תורה, הלא הנה כנכריות תחשבנה, ובאמת נכריות הנה בנות ישראל לעמן ואמונתן ולא באשמתן. כי אם בחטאת אבותיהן³⁰ אשר הסתירו מנגד עיניהן דעת אמונת אבותיהם ותורתם וחכמתם (...). ואיך תהיינה הנשים האלה בנות ישראל ואיך תגדלנה הנשים האלה על ברכי אמונתן את ילדיהן אם גם מעיניהם נסתרה? (שם, 194).

באותו המאמר מביא סמולנסקין בהערה (שם, 195—198) סיפור על "עלמה שרה כפיה סולם"

שרה נולדה בסוף המאה השש עשרה למספר הנוצרים בעיר ווענעדיג על ברכי איש עשיר אשר אהבה באהבה בלי מצרים ויתן אותה ללמוד שפות וחכמות כאות נפשה, עד כי עשתה חיל בלמודים ותדע שפות רומי ויון והישפניה ומה גם שפת ארצה ותמצא ידה להתחרות את גדולי החכמים בעת ההיא, ויצא לה שם בחכמתה ויפיה אשר היה נעלה מאד עד למרחקים. אחד מכהנים הנוצרים (...). שר שיר "אסתר" אשר מצא הן בעיני שרה, יען כי הכהן בחר באשה עבריה לרומם ורכה (...). ומני אז החלו לכתוב מכתבים כאוהבים ורעים (...). (הכהן) החל לפתותה במכתביו כי תמיד דתה בדתו. בהתחלה נסה לעשות זאת בדברי וכוח (...). ואז אחרי אשר נלאה בחכמתו, החל לנסות דבר באהבתו ויתחנן

אליה בתחוננים (. . .) בכל זאת היתה כסלע איתן אשר לא ימיש ממקומו. וגם נגד כל סערות המקרים אשר עברו אחרי כן על ראשה (. . .) אך כל אלה לא הצליחו עליה להטות לבבה אף רגל.

בסמוך לסיפור שבחה של שרה — וזהו אף שם הגיבורה ב"לילת הרוח" — מביא סמולנסקי סיפור גנותה של הנרייטה הרץ, שהמירה את דתה. ייתכן, שיש בדמותה משום אנאלוגיה לדמותה של הבת — יעל. אין כל ספק, שמכאן ההשראה האידיאולוגית לסיפורו של סמולנסקי. הקשר של היחיד לדת היהודית ולעם העברי הוא מהותי ובלתי אמצעי ואין לנתקו. סמולנסקי מעניק לחברה את זכות ההכרעה בענייני יחידיה, לרבות דרכי החינוך, פתרון אישי של היחיד אינו קיים.

1.7 סוג העליגה. — "לילת הרוח" היא איפוא נובלה של "פעולה" ושל "מחשבה" כאחת.¹⁵ יש בה משום סינתזה מיוחדת בין שני היסודות הללו. ברם התפניות הפתאומיות בעלילה מבוצעות מכוחה של המחשבה (למשל, התפנית במצבן של האם ואחרי כן של הבת, וכן התפנית באידיאולוגיה וברגשות של הדמויות). זוהי בלא ספק נובלה, שעונה לדרישות אמנותיות, יותר מאשר יצירות אחרות של סמולנסקי, בעיקר משום המבצע המרוכז ושמירתו של מבנה מוגדר. אף המשמעות האידיאית בנובלה זו, שהיא יהודית-לאומית, ניתן לעמוד עליה מתוך המארג העלילתי והתנהגות הדמויות בלי התערבויות אקסוגניות יתרות של "האני המספר".

(סאמר שני יבוא)

1. נראה בעיני, שיש לזון בספרות ההשכלה הן בהיבטים האמנותיים, הפנים-ספרותיים והן בהיבטים החברתיים, התוך-ספרותיים, לפחות משום הצהרותיה הבלתי פוסקות של ספרות זאת, שהיא באה לשרת את החיים, כפי שעושה כל ספרות פוזיטיביסטית ובוודאי ספרות בעלת מגמות וידאקטיות כמו ספרות ההשכלה.

2. מראי המקומות הם על פי הוצאה זו.

3. י. קלזנר [27], בעיקר 371.

4. מראי המקומות הם על פי כתבי י"ל גורדון, פרוזה, הוצאת דביר, תל-אביב תש"ך

[א2]

5. מקובל לחשוב ש"ביום הכפורים" הוא הסיפור הראשון שפירסם פרישמן, אלא שלאמיתו של דבר פירסם, כבר קודם לכן, את הסיפור "המורה צדק" (השחר, תרל"ט, בחתימת ד. פ.). "ביום הכפורים" היה סיפורו הראשון של פרישמן, שחתם עליו בשמו המלא ומשך אליו תשומת לב.

6. כונס לראשונה ב"כתבים נבחרים" [א6], מראי המקומות — הוצאת מרכז, ורשה תתע"ד [26].

7. כל הסיפורים נכתבו כמעט בעת אחת, בשנים 1878—1880. עם זאת יש לשים לב לסדר פירסומם הסיפורים. הדין בסיפורים הוא על-פי סדר פירסומם.

8. סמולנסקי מתאר את הבת על פי הדפוס של שיר השירים: "קולך ערב ומראך נאוה" (שה"ש ב, יד).

9. זו גם דרכו של מ"ד ברנדשטר. למשל: בסיפרו "ראשית מדון האחריתו". המארג הסיפורי מדרס את הסימאיות של תנועת ההשכלה: השכלה, אהבה, יסודות. המסקנה — לאהשכלה, לאאהבה, לאיידות.

10. אין להניח, שתפיסת עולמו של סמולנסקי עמוקה ויסודית כזו של מ. י. בריצ'בסקי, התופס את השלמות כמדר בהנהגת העולם, כמו למשל, ב"קלוגימוס ונעמי"

[21]. דומני, שסמולנסקי מביא את הביטוי העממי — "הטוב לא יאריך ימים", על דרך האסוציאציה החופשית, ואולי אף כאלמנט מן המציאות, כפי שנעשה בפיליטון, בלא כל קשר לתפקיד הדימוני של היצר וההרס של השאיפה לשלימות אצל סופרים אחרים ומאחרים לס'.
11. לא נזון במסגרת זאת במקומו של החלום ותפקידו האמנותיים בסיפור וברומן העברי בתקופת ההשכלה.

12. סמולנסקי משתמש כאן במטבע לשון, אשר חוזר עליו בצירופים רכי עניין ב"נקם בריתי". ראה בעניין זה מאמרי "נקם בריתי — מבנה ומשמעות", [א3].

13. המאמר "עת לעשות", פורסם ב"השחר", שנה רביעית, וינה תרל"ג, 3—8; 65—80; 129—144; כונס במאמרי סמולנסקי [25], א, 164—205.

14. ב"לילת הרוח", שרה האם היא אלמנה, עליכן אינה יכולה לתת לבתה חינוך ראוי. ההנמקה של העלילה בסיפור מקבילה לרעיון בקטע זה.

15. על-פי הגדרתו של R. S. Crane [9], 140.

חווית סחרחרת הקסמים בשירת „כוכבים בחוץ“ לנתן אלתרמן

מאת שולמית לבוא

מי שבא לאמר דבר בהכללה על השורש־הרוחני, על המרכז שביצירה, בקובץ יצירות — אותו מרכז שממנו נקרנים כל הדברים שביצירה ומתוך ראייתו הם מסתברים — מסתכן סכנה כפולה: דבריו עלולים מצד אחד להעמיד ראייה חלקית או חד־צדדית של היצירה הנידונה, ומצד שני הם עלולים להיות כלליים עד כדי כך שלא יהא בהם כדי לייחד יצירה זו מאחרות. גם אם השורש הרוחני שאני מציעה לקובץ „כוכבים בחוץ“ איננו מנמק כל פרט ביצירה, ואפילו ניתן לגלות ממנו משהו אף ביצירות אחרות, אף־על־פי־כן הוא מייחד את „כוכבים בחוץ“ מקבצי שירה אחרים של אלתרמן ושל אחרים. את השורש, המרכז — חווית היסוד שבמשתית היצירה „כוכבים בחוץ“ אני מכנה חווית „סחרחרת הקסמים“. סיכומה של חווייה זו מעמיד אלתרמן בעצמו בחתימתו של השיר „הרוח עם כל אחיותיה“: „טוב ללכת תמים וסחרחר כשגיאיה בין שמות לאין ספור ופגישות ומלים“. אמירה זו מפרטת את סוג החווייה שחוה הדובר בשירים שבקובץ, ובעקבותיה היא אף החווייה שגם הקורא מזומן לחוות אותה.

במשתית של הסחרחרת מצויים זכרי חוויות של ילד בלונה־פארק, בקרקס, בגן־החיות או במשחק שמשחקים ילדים כשהם נוהגים להסתובב סביב עצמם סחור־סחור עד שהם רואים את העולם במפולש, המראות חודרים זה אל זה, מאבדים את גבולותיה ונעשים צבעים המתערבבים זה בזה, חווית הסחרחרת־הקרוסלה והנדנדה קשורה בעליות, בירידות, בטלטולים¹, בסערה², בנפילה, וכולן מעוררות תגובות של שמחה מתפרצת פרועה, וכה עזה עד כי „יכשלו עמודי הבית“ (עמ' 18) וימוט העולם, ואכן, הסערה, הטלטול, הנפילה, הסנוור וביצוע היכולת להתגלגל בעולם ועם העולם, להתחבק עמו ולהסתחרר עמו, אלה המסגרות של כל החוויות שבקובץ „כוכבים בחוץ“, ואף אהבה, פרידה ומוות בתוכם:

העולם הוא עולם של קסמים, עולם של חגיגה, כשם שההליכה לקרקס,

(1) העולם כולו סחרחר: „(...) מסתחרר האולם מגבהי יצועיו / לחש רץ בשורות. נשימה נעצרת / (...) הממריא כחומה (...) והופך לנחשול ומטביע (...) וטורף (...) ושולף (...) ועובר, מתמוטט“ (עמ' 29); ואף הלילה: „הלילה, סחרחר מיונים על השבץ“ (עמ' 68); האוויר: „(...) הנה האויר הסחרחר מגבה“ (עמ' 110); הימים: „הה, ימים יפי קומה / סחרחרים משוק וקיי“ (עמ' 113) העוד.

(2) הסערה — הסערה נתונה בכל. אין כמעט שיר שנעדרים ממנו סממניה, כן הוא למשל בשירים „אל הפילים“, „הדליקה“, „אביב למוכרת“, מטיבות לבטא זאת השורות הבאות: „מצדיעים הבתים לסופה הדוהרת / מבהל, מסער, צחוק זומר אפוף, / (...) אין רקיע נחר / על פניה גוהר, על עיניה מכה וצוח“ (עמ' 10). ומן הסערה מסתחרר אף האדם כשהסערה והסחרחרת משמשות למשורר בערבוביה: „מסנורת, / ביום הטובב במחול, / במבול הנפלא / עומדת העיר / / השונצפת (...) אלן מתנדוד בין צבעיו הדולקים / סחרחר מיינו, מראשו בשמים“ (עמ' 131), וכן ראה 140.

ללונה־פארק, לגן־החיות, הן לילד חג לעינים, חג לאוזנים, חג לדמיון המשולח פרא. עמדת המתבונן במציאות היא עמדה של ילד, עמדה של תום, עמדה של „עגל“ פותה, תמה, מתפלא ומשתאה; של מי שמסתנוור מן העולם ואינו חדל להשתאות עליו; של מי שמבקש עוד ועוד, שעדיין לא רוה את צמאנו; „להביט לא אחדל ולנשם לא אחדל / ואמות ואוסיף ללכת“ „כי יקר לי עוד עם העצים הנסער / ומרוץ הקולות שברחוב הפתוח — — —“ (עמ' 111). לא יפלא שבתוך מערכת הדימויים אתה מוצא קבוצות ציורים הנטולים מעולם הילדות, הוא מזכיר את הקרקס: „וצחוקה מסתחרר כלולין בסלט“; את גן־החיות: „שלוחי סנטר כבד הקטב“, וסיטואציות אחרות ששחר הילדות בהן: „ומוצץ לו ירח עירוס אצבעו / כבימי בראשית, בחיק אבא“ (עמ' 16); משחקי ילדים בין הפילים שהם ענני השמים: „העיר מרודפת ידים חמות, / בשחוק מחבואים נשוקה וצבוטה היא. / (. . .) הרכיבני השוק על כתף אדירה“ (עמ' 17); סיפורי ילדים: „(. . .) הולכת בדרך כפה אדומה, / ללקוט פרח בר בחורש“ (עמ' 16). ועוד עמ' 27, 37, 57, 46, 52, 60, 92, 95, 98, 136 ואחריו.

החוויה שבמשתית היא אפוא גילוי ראשוני, מתפעם של העולם. היא גם חוויה של גילוי ראשוני של המלים. כשהעצמים הפיזיים לגביו הם מלים ושמות, והן המילים והשמות מחליפים את העצמים: „ונותר העולם במלים שלוש, / בשדות רחבים ורוח“ (עמ' 122); או „הנה הזוגית — שמה צלול משמותנו“ (עמ' 149) — כאילו לא הזוגית צלולה מאתנו, אלא שמה. ואם כך, אם המילים הן המהויות, המלים אף יכולות ליטול להן חופשה: „מה גדולות המלים שנותרו לבדן (. . .) מה חזק, מה הבהיקו (. . .) מה יפתה חפשתן בציות הקור!“ (עמ' 58).

החוויה היא גם של גילוי המראות כפי שהם מצטיירים מהצטרפויותיהם של המלים לדימויים. לפיכך, לעינים, ליכולת לראות יש השיבות עליונה: „עיני העיפות עודן הומות לקחת / המרחב, את כל צבעיו עד בלי שריד“ (עמ' 131). העולם המתואר אינו עולם של מראות שמאורגן בסדר מוכר לנו מהמציאות, אין לו קישורים הגיוניים ותכליות מקובלות. זהו עולם דמיוני שהדמיון הפרוע, הקוסם והמשתלהב הוא הכוח המארגן אותו. השיר, עשיר בדימויים אישיים ומיוחדים עד כדי כך, שאין הקורא מסוגל להבין את קשריהם המדויקים לקונטקסט, ואת הנמקתם ואת תכליתם „באחדות האורגאנית“ של השיר. אבל הצדקתם של דימויים אלה היא במה שבקונטקסט זה של חוויית סחרחרת הקסמים אפשר לדובר, ואף צריך שיתפעל מן העולם וימסרנו כמו ילד בלשונו האישית, שאיננה בהכרח מובנת לכל, הצדקתם היא במה שהם יפים לעצמם ללא כל תכלית אחרת שמעבר ליופי. אז יבין הקורא שלא תמיד ניתן למצוא לדימויים אלה הנמקות, לא בקונטקסט הרחב של השיר כולו ולא בקונטקסט המקומי של המשפט שבו הם נתונים.

כוונתי לדימויים מיוחדים מוזרים ומפתיעים כמו: „שם לוחט ירח כנשיקה טבחחח“ (עמ' 9); „את זה היוס! — את בהק סכרו הקר“ (עמ' 131). בתוך קבוצות דימויים זו מצויים דימויים הקשורים בחווית הנדגדה: „ובמשק נדנדה / רחבה וכבדה / זריחה ושקיעה לך יורדות ועולות“ (עמ' 65) או בשיר המפורסם

«עוד חוזר הניגון»: «והרוח תקום ובטיסת נדנדות יעברו הברקים מעליך». ציור הנדנדה בולט כאן משום שהוא יוצא דופן: המלים בשיר זה רובן נושאות משמעות סמלית כללית, וכולן קשורות באופן כל־שהוא לפי הקונבנציה, לתנועה בדרכים, להוציא את המלה, נדנדה' ששיכת לתחום תמונות שונה והיא אף ספציפית יותר. לאחר שהקורא הבחין כי היא יוצאת דופן הוא מבקש לנמקה בהניחו שלא הובאה לצורך החרוז בלבד. תחילה דומה בעיני הקורא כי טיסת הנדנדות חלה על הרוח, ואח"כ מסתבר שהיא חלה על הברקים. הנדנדות עשויות להיות דומות לרוח בטלטה שהן מטלטלות, אחר־כך מסתבר שדוקא הדמיון הרחוק, הבלתי מקובל של צורת הברקים לנדנדות אליו מתכוון המשורר. בין כה וכה ההצדקה היותר מלאה להופעת תנועת הנדנדה בשיר היא בהיותה חלק מחווית סחרחרת הקסמים, שנרמזת כבר בשיר זה הפותח את הקובץ, והיא הולכת ומתפרשת בשאר השירים.

הקריאות הפאטטיות, העדות וההשבעות, האופייני לכוכבים בחוץ, אף הן שייכות לחווייה זו. הן מזכירות עמידה של ליצן כשהוא מוריד את כובעו בפאתוס נוגע ללב, או עמידה של ילד מתפעל מן העולם ואומר זאת בלשונו האישית והמקורית, או כשהוא קורא ומתחנן שהקרוסלה תסתחרר מהר יותר והנדנדה גבוה וחזק יותר.

לגבי משורר סגור, כמו אלתרמן, שקורותיו החיצוניים אינם פרושים בשירתו ושרגשותיו לעולם נמסרים באורח מיטונימי דרך הנוף, עד שהם מסלקים כל אפשרות של זהוי הבסיס הספציפי והקונקרטי של חוויית השיר, זהו — שיא השחרור.

בהשבעותיו הוא מגלה את משאלותיו החשובות ביותר כמו המשאלה לראות: «נשבעתי, עיני, כי נשוב ונראנה» (עמ' 117); המשאלה לשתות את האור והמים ולקרוא בקול עד שיחר הגרון: «ועופות קרועי קול, / שותתי אור ומים, / השביעוך בענן!» (עמ' 39). ובקריאות הוא חושף את רגשותיו הנוגים: «לעד לא תעקר ממני, אלהינו, / תוגת צעצועיך הגדולים» (עמ' 37); ואף רגשותיו השמחים וההוללים בהם: «יהי לקיסר / אשר לקיסר / ולנו ילהט התפוח!» (עמ' 18); «בתי, שנתי חודלות לרוץ לקראת המות / בהתגלות ברכך מבעד לשמלה» (עמ' 75). וכן ראה למשל עמ' 10, 138, 91, 95, 17, 29, 43, 57, 89, 91.

החווייה של הגילוי הראשוני של המלים, ובלשונו של אלתרמן — המפגש עם שמות לא־י־ספור ומלים — כרוכה גם במרכיב הבסיסי ביותר של המלה, הוא הוא הצליל. בשירת אלתרמן, כמו בשירה פרימיטיבית וכמו בשירה של ילדים — המוסיקה פשוטה ומונוטונית. יש חשיבות למצלולים כמו «באין רואה אותך רעי», או «הערבה אורבת» ולחריזה המענינת והעשירה, כמו: «נעקרים» ו«קטרים», יש חשיבות למוטוריות, ויש הנאה מן הכתונת שהולבשו בה «משחק וצלצול» (47). אלה סוחפים ומחזירים לקורא את החווייה ההפנוטית הראשונית של השירה שבה המשורר הוא מכשף, וזו ההצדקה הכוללת להשתלטות המכאניזם המשקלי על שירה אלתרמן, אעפ"י שגם מכאניזם זה יודע שבירות. אין היא הולמת שיר

אחד או שניים דווקא שמעמידים אלמנטים שפועלים במוטריית, כמו „שיר מחול“ ו„בשמחת עניים“, אלא היא תואמת את סוג החווייה שהזכרנו. זו שירה שמתנגנת ושניגונה סוחף וחוזר וסוחף, כמו „עוד אבוא אל סיפך“ (עמ' 56).

לכאורה, המוסיקה והלשון הפיגוראטיבית פועלות בכיוונים מנוגדים שהריתמוס מסודר וממסגר, ואילו הלשון הפיגוראטיבית פרועה, סוחפת ופורצת מסגרות. אבל למעשה צירופם של השניים אופייני לתנועה הסחרחרת והנדנדה המשלבת את הפריצה למרחק עם מגבלות המסגרת והמחזוריות. גם בתוך תחומי הריתמוס עצמו יש להבחין בין התבנית והאפקט, בעוד שהתבנית סדירה וכפייתית האפקט שלה סוחף ומסחרר, וכך גם הסחרחרת שסובבת בקביעות על צירה, התבנית שלה מוגבלת במעגליותה אבל האפקט שלה הוא שחרור וסחרור.

למרות כל מה שנאמר עד כאן, אין שירת „כוכבים בחוץ“ שירה של ילד, אך החווייה היא חוויית ילד. קומבינאציה זו של מבוגר ושל ילד בולטת במיוחד בפער שבין איכות החווייה לרמת ההפשטה של מסירת החווייה, שאין הדובר בשיחו מוסר את רגשותיו באופן ישיר אלא באורח מיטונימי. שירת אלתרמן איננה מעמידה במרכז דובר שמרגיש, אלא פרסוניפיקאציה של רגשות, או עולם שמרגיש. „המדרכות שטפו לאט / ממלמלות, מלחשות, / שבויות ברחש מרשת / של מבטים ושל פגישות“ (עמ' 64). במקום לתאר אוהבים הוא מתאר מדרכות, במקום לתאר בני־אדם קרובים נפרדים, הוא מתאר את הקירות ואת נר החלב: „הלילה הזה. / התנכרות הקירות האלה. / מלחמת שתיקות בחזה מול חזה. / חייו הזהירים / של נר החלב“ (עמ' 31).

יש לראות אפוא בקובץ נסיונות של מבוגר לחזור לחוויית סחרחרת הקטמים, לומר כי עוד חוזר הניגון שזנחת לשוא. זו כתיבה שעיקרה היא מבקשת לשחזר חווייה, בניגוד לכתיבה על כתיבה נוסח זך: התכלית איננה הכתיבה אלא דרך הכתיבה לחזור ולחיות חוויית של ילדות. כדברי המשורר: „הנה העצים במלמול עליהם. / הנה האויר הסחרחרד מגבה. אינני רוצה / לכתב אליהם. / רוצה בלבד לנגע.“ (עמ' 110).

הקורא הבא אל „כוכבים בחוץ“ אסור לו להיות כבול לחיפושים אחר עולם מסודר ומאורגן בקשרים ידועים ובתכליות מוכרות ואפילו הסוראליזם בתוכו, ומוטב לו שלא יתרכז בחוויות הגותיות ואינטלקטואליות. אכן לא באקראי נכתבו השורות בגנות הבינה כגון: „מה צלולה ונכרית בינתם (...) גם חליל הרועה יטרף בלי הגיע לקצות מישוריו. / רק הבכי והצחוק לבדם עוד ילכו בדרכנו האלג, / עד יפלו בלי אויב ובלי קרב“ (עמ' 145); או: „מה גדולות המלים שנותרו לבדן / נתוקות מתשובה ודעת“ (עמ' 58). מתגלה באלה התשוקה לחוות את העולם בלא תיווכה של הבינה המארגת, כמו ילד בסחרחרת קטמים לשוב לחוות את העולם.

הקורא צריך אפוא שיהיה נכון להיות מכושף להסחף, להטלטל בחווייה חושית ורגשית בלא שהאינטלקט יפקח עליו את עינו הביקורתית. לשאול איך, למה ומדוע? דהיינו, שיותר על הצורך להבין את המציאות המתוארת עד תום, סוף בעמוד 136

הוועידה העולמית למען יהדות ברית-

המועצות בבריסל

(רשמי משתתף)

מאת יצחק ארג

(תל-אביב)

השם הרשמי של ועידת בריסל, שהתכנסה ברוב עם בימים 17-19 בפברואר ש. ז. היה: "כנס עולמי שני של הקהילות היהודיות למען יהודי ברית המועצות". כאן בישראל קראנו אותה משך זמן רב לפני כן בקיצור "ועידת בריסל ב'", כדי להבדיל בינה לבין הכינוס הראשון למען אותה המטרה, שנערך באותה העיר בדיוק לפני חמש שנים, כלומר בחודש פברואר 1971.

רבים היו הפקפוקים שבלב, שליוו את עצם כינוס הוועידה הנוכחית ורבים היו הארגונים ואישי-הציבור, בהם עסקנים ידועי שם שטענו בגלוי ובסתר, שכינוס שכזה מיותר הוא לחלוטין בנסיבות של ימינו, באשר הוא עלול להפחית עוד יותר את "המלחמה הקרה" בין שני הגושים הנאבקים על השלטון בעולם. לדעת אלה ספק הוא הדבר, אם הכינוס הזה — יהיה בו, כדי לסייע להגברת העלייה היהודית מברית-המועצות ולהשפיע לפחות במשהו על המדיניות הסובייטית בכיוון זה. על כן סבורים היו הללו, שחבל על כח האדם ובעיקר על ההוצאות הכספיות העצומות בהן כרוכה עריכת ועידה בעלת ממדים עולמיים נרחבים ולחכות בנידון "לימים טובים יותר".

סיום הוויכוח הזה ידוע עתה לכל. הוועידה התכנסה במועדה חרף כל הקשיים והמכשולים. מארגניה היו ההסתדרות הציונית העולמית, הקונגרס היהודי העולמי ומסדר "בני-ברית" ואתם "המועצה הציבורית למען יהדות ברית המועצות בישראל", המועצה הציבורית ו"ועידת הנשיאים" בארצות-הברית וכן הוועדים הציבוריים המיוחדים במערב-אירופה ובאמריקה הלטינית. הוועדים הציבוריים למען יהודי ברית-המועצות בארצות השונות ובראש וראשונה זה אשר בבליגה המארכת היוו גורם נכבד ביותר בהוצאת התכנית אל הפועל ובלעדיהם ספק הוא הדבר, אם יכול היה להתבצע בממדים שכאלה.

1200 צירים מי-35 מדינות

לכינוס באו 1200 צירים מי-35 מדינות בעולם, גדולות וקטנות והבולטות במשלחות היו אלה שבאו מארצות-הברית ומישראל. מספר העתונאים, בהם נציגי העתונים כתבי-העת ותחנות השידור החשובות שבעולם, שבאו "לכסות" את הוועידה נאמד בארבע מאות וידי לשכת העתונות המיוחדת בהנהלתו של מר ריצ'ארד כהן, היו מלאות עבודה מבוקר עד לילה.

בנוסף על כל אלה פגשת כאן, הן במליאה והן ב"קולואריים", עסקני ציבור יהודיים מכל ארצות אירופה, שבחלקם המכריע אינם מטפלים אמנם במיוחד משך כל ימות השנה בבעית יהודי ברית-המועצות על כל הכרוך בה, אך לאחר שפורסם סופית על מועד הכינוס לא יכלו בשום פנים להשאר בשקט לשבת ב"בית" ומיהרו לבוא לבריסל, כדי להשתתף לפחות בשיבת הפתיחה החגיגית. לא מעטים מביניהם כבר נשארו כאן עד הסוף ואף השתתפו בחגיגת "גאלה", שנערכה לאחר ישיבת הנעילה באולם "פורסט נציונל" שמחוץ לעיר ובה הוקראה בשפות אחדות הצהרת הכינוס, נשמעו נאומים והופיעה בהצלחה בזמר ובריקודים הלהקה הישראלית "אנחנו כאן", שהוקמה לפני כשנתיים ע"י עולים-זמרים מברית-המועצות וזכתה מני אז להישגים מרשימים.

זכות הכניסה למקום בו נערכו הישיבות ניתנה רק לאלה, שהיתה בידיהם תעודה מיוחדת (מצויינת בתמונה אישית). וכן נבדקו הנכנסים בקפדנות רבה מטעמי מיוחדת, ממשלת בליגה גילתה יחס ידידותי ביותר למארגני הוועידה ולמשתתפיה והמשטרה שלה עשתה הכל מצידה על מנת למנוע אפשרות של "אינצידנטים" מיותרים העלולים להפריע למהלך השקט של הכינוס. "סדרנים"

יהודיים הן מבלגיה עצמה והן מישראל היוו גורם מסייע למשטרה הבלגית במילוי משימתה הקשה.

המשלחת מישראל, שחלק נכבד בה היו אנשים, שעלו ארצה בשנים האחרונות מברית-המועצות שוכנה כולה מטעמי בטחון בבית מלון אחד והוא מלון "רויאל וינדזור", שבמרכז העיר. במשלחת זו מצאת בין האחרים את המדענים פרופ' אלכסנדר וורונל וד"ר ויקטור פולסקי וכן את הגב' סילביה סלמנסון ואת ה"ה גרישה פייגין, הסופר יוסף קרלר וכו'. באותו המלון גרו גם ראשי הקרואים מישראל עם הגב' גולדה מאיר בראש, אשר שימשה כנשיאת-הכבוד של הכינוס. על בטחונו האישי שמרו מכל צד ובדאגה זו הרגשו כולנו על כל צעד ושעל.

ישיבת הפתיחה החגיגית נערכה באולם הגדול של ה"פאליי דה ביאקס ארטס" שברחוב ראוונשטיין, ונמשכה למעלה משלוש שעות. הרוח החיה בישיבת הפתיחה וכן בביצוע הצד הארגוני של הוועידה בכלל היה מר דוד זוסקינד, סגן-נשיא ועד-התאיאום של הארגונים היהודיים בבלגיה. הנאום המאלף ביותר בישיבה זו השמיע הסינאטור האמריקני, מר פראנק צ'רץ'. דבריו אף זכו לפירסום רב בעתונות.

תשומת-לב מיוחדת עוררו דברי הברכה בכתב של ראש ממשלת ישראל, מר יצחק רבין (שהוקראו ע"י שגריר ישראל בבלגיה, מר אלישיב בן-חורין) וכן אגרת-הברכה, שנתקבלה מקבוצת יהודים מברית-המועצות. מחוץ לטכס הפתיחה התנהלו כל הישיבות האחרות ב"ארמון הקונגרסים" המשמש כעין מקום קבע לקונגרסים, לכינוסים וועידות, בחלקם הגדול בעלי אופי בינלאומי.

את ברכת ההנהלה הציונית הביא בישיבת הפתיחה היושב-ראש שלה, מר יוסף אלמוגי ואילו בישיבה אחרת, שהתנהלה בראשותו של גובר הסוכנות היהודית, מר אריה ל. דולצין שמענו נאום נלהב מפי מר באירד רוסטין, ממנ"היגי הכושים בארצות הברית — נאום שנסתיים בדברי עידוד ליהדות העולם ובשירת "עם ישראל חי" מפי הנואם, כשהקהל מצטרף אליו ושר בצוותא עמו. הדברים הגיעו לידי כך, שיושב-ראש הישיבה לא הגביל את זמנו של הנואם והוא עצמו ויתר על רשות הדיבור שלו. בין המרצים היו גם ראשי "המועצה הציובורית למען יהדות בריית-המועצות בישראל" ה"ה אברהם הרמן וסגן-יושב ראש הכנסה, מר שניאור זלמן אברמוב. כן היו בין הנואמים חברי כנסת, מר מנחם בגין מישראל וה"ה פיליפ קלוצניק (ראש משלחת הקונגרס היהודי העולמי לכינוס), הרב ארתור הרצברג (נשיא הקונגרס היהודי האמריקני), מר דוד בלומברג (נשיא מסדר "בני-ברית") ואישים אחרים.

הגב' גולדה מאיר, שנתקבלה בחמימות רבה, השמיעה בוועידה פעמיים את דבריה. היא נאמה בישיבת הנעילה וכן בהופעת "גאלא" החגיגית. בשני המקרים גם יחד היא סקרה את מצב יהדות העולם בשעה זו ואת מאבקה של מדינת ישראל וכמובן, שהקדישה בדבריה מקום ניכר לבעית יהודי בריית-המועצות על האספקטים השונים שלה. האמונה העמוקה בעתידו של העם היהודי מצאה ביטוייה בשני הנאומים האלה גם יחד.

אכן רק צירים מעטים באופן יחסי זכו להגיע מפאת חוסר זמן מספיק לרשות-הדיבור במליאה ורובם המכריע היו נאלצים להסתפק בעבודה האפורה בוועדות, או להאזין בשקט לדברי האחרים במליאה. סדר-היום לכל פרטיו נקבע ופורסם מראש ויושב-ראש הישיבות הקפידו מאד על כך, שלא תהינה חריגות. התוצאה היתה, שבשביל כל הצירים נשארו רק שעתים-שלוש להשמעת דבריהם ורק מעטים מבין הנרשמים זכו לקבל את רשות-הדיבור במסגרת "במת הצי-רים". מספר המאזוכבים, בהם עסקנים ידועי שם מבין עולי בריית-המועצות וראשי מוסדות וארגונים ציבוריים שונים, היה על כן גדול מאד. מזכיר כללי של תנועה עולמית ידועה ביקש, שיוקצבו לו חמש דקות בלבד להשמעת דבריו מעל הבימה, אך הללו לא ניתנו לו בוודאי שלא מתוך רצון רע חלילה.

בוועידה, בהפסקה שבין ישיבה אחת לשנייה, פעלו חמש ועדות וכן ארבע צוותות עבודה לענפים מיוחדים והן של משפטנים, חברי פרלמנטים, מדענים ואנשי-דת. הצהרת הכינוס הוכנה ע"י צוות מצומצם ביותר וזו כוללת בתוכה קריאה לממשלת בריית-המועצות, שתתיר עלייתם לישראל של אותם היהודים הרוצים בכך וכן תעניק לאוכלוסייה היהודית בתחומי בריית-המועצות את מלוא

הזכויות הדתיות והלאומיות ואף תאפשר קשר בינה לבין היהודים וארגונייהם שבארצות האחרות. קריאת ההצהרה שוסעה מדי פעם בתשואות סוערות מצד הקהל.

הפגנה יהודית אדירה

אין להגיד, שהרבה דברים חדשים נשמעו בוועידת בריסל ב". הבעיות ידועות לכולנו. לא מתמול-שלשום הן, ומה יכול נאום זה או אחר — ויהא זה אפילו המוצלח ביותר — לחדש לאנשים השקועים ראשם ורובם בסוגיה נכבדה זו של יהדות ברית-המועצות? מפי עולים שבאו משם בשנים האחרונות נודמן לנו לא פעם לשמוע אולי הרבה יותר מאשר בוועידת בריסל, הן בשיחות פרטיות והן במסגרת הופעותיהם מעל במות ציבוריות שונות.

אך למעלה מכל ספק הוא, שוועידת בריסל הוכתרה במובן הארגוני בהצלחה מלאה ושימשה ביטוי נעלה לרגשות הסולידריות הלאומית שלנו עם אחינו אשר בברית-המועצות הנאבקים לזכותם לעלות לישראל, ולהיות בה ככל אחד מאתנו. רבים הם השואלים למה לא הוכרז בבריסל על הקמת גוף עולמי חדש למען יהדות ברית-המועצות, אך האמת לאמיתה הנה, שאין עדיין צורך רציני במוסד שכזה. יש לנו מספר מספיק של ארגונים יהודיים בעלי היקף עולמי ותיאום פעולה ביניהם גם למען יהדות ברית-המועצות יעיל יותר מאשר הקמת ארגון מיוחד על כל אביזרי הביורוקרטיה הכרוכים בכך. העניין נבחן במלוא כובד-הראש מצד כל הגורמים ואין זה כלל מן הנמנע, שביום מן הימים יחול שינוי בעמדת "העושים במלאכה" גם בתחום זה, אך במציאות הקיימת אין כל צורך בארגון עולמי נוסף לשם טיפול בענין אחד ויחיד בלבד!

לאחר הנאומים ופרסום הכרזת הוועידה צריכים לבוא, כמובן, מעשים של ממש. לעת עתה ישנה תקופה של שפל במספר מקבלי רשיונות היציאה מברית-המועצות ומספר העולים משם רחוק מאד מלהגיה את הדעה, אך חלילה לנו להתיאש. מי חשב פעם, שמשך שנים אחדות בלבד יעלו לישראל כ-110 אלפים יהודים מרוסיה הסובייטית ויבנו כאן את ביתם? המאבק יימשך גם בעתיד בדרכים המקובלות והבה נקווה, שהמאמצים שהושקעו בעריכת וועידת בריסל למען יהדות ברית-המועצות לא יהיו לריק ובמוקדם או במאוחר אף תושגנה התוצאות הרצויות!

חווית סחרחרת הקסמים בשירת "כוכבים בחוץ" — סוף מעמוד 133

בלא להשאיר בה סימני שאלה. צריך שיהיה נכון להנות מן היופי לעצמו בלא לחפש לו תכלית שמעבר לו. הקורא צריך לגלות נכונות לעוף מעלה ומטה, ליפול ולמעוד לקסמן של מלים טעונות רגש, צרופים של נוי וצלילים מתגלגלים וסוחפים. צריך שיהיה נכון להיות כילד, ולא כן אמר המשורר: "תבל רחומה, (...) כעגל כושל, / מארצות תענית / אתע מסוחר באדי חלבך / / הגידי אם לא כיאוריך יפיתי! / חגים לעיני / שקיעותיך שלך! / כפרי את פני על חטא שעותי לי, / על כל באר שהרעלת בי הגידי-סלח! / / כי הנה / נפשי העלמה, / מבשמת שדות ומר, / אליך, אליך יוצאת עירמה, / לפל על חזה האור!" (עמ' 22-23).

מחודש לחודש

מדינת הלבנון בסכנת התפוררות

לפני שנים אחדות, כשארגון אש"ף עדיין לא היה מוכר ומכובד ע"י כל העמים שוחרי הגפט והפטרודולארים נשאל עראפת ראש-הכנופיות של אש"ף, האם הוא יכול לתת דוגמה של מדינה במזרח התיכון, שהיא גם חילונית וגם דימוקרטית, כפי שהוא מביטח להקים בפלשתינה לאחר שיחוררה מיד הציונים. הוא ענה על כך מיניה וביה: "כלבנון כמובן". גם בשעה שאמר זאת עראפת לא נתכוון בכך אלא לשבר את האוזן. בינתיים קרו בלבנון דברים שהפכו את "הרפובליקה הדמוקרטית" החילונית הזאת, הנוצרית-מוסלמית, למעין חוכא ואיטולוא, ומי גרם לכך? במידה לא מועטה עראפת עצמו ואל-פאתח ושאר ארגוני הטרור שלו ושל אחרים שקנו להם שביתה במחנות הפליטים הפלשתינאים. כאמיל שמעון (ש' פתוחה), שר הפנים של הלבנון לשעבר, (נוצרי) אמר זה לא כבר אחרי טבח איום שערכו המחבלים (המוסלמים) בכפר נוצרי לא רחוק מביירות בתושבים חפים מפשע, כולל זקנים, נשים וילדים: "יסלח לנו אלוהים על העוול שעוללנו למדינת ישראל, שלא עשתה לנו כל רע! (בשנת 1948 החזירה ישראל, כידוע, כמה כפרים בגבול הבינלאומי הישראלי-לבנוני ללבנון, היא עשתה זאת מרצונה הטוב ולשם קיום יחסים טובים עם השכן הלבנוני בצפון. תקווה זו לא נתקיימה, כי ממשלת הלבנון הנוצרית-מוסלמית המעורבת הסכימה, ברבות הימים, להפוך את דרום-הלבנון לבסיס נאמן למחבלים, שפשטו ממנו לישראל, רצחו וחילבו ככל שיכלו ביישובי הצפון של ישראל). "במשך כל 28 השנים האחרונות", אמר שמעון, "גידלנו בארצנו את הצפעונים הפלשתינאים במחנות, והם היו לנו לרועץ, ובזמן האחרון קמו עלינו לקפת את עצמאותנו ואף לרצחנו נפש!"

ובכן, זוהי הדוגמה הקלאסית לחיים של שלום בצוותא בין מוסלמים ובני דת אחרת (נוצרים-מרונים) במזרח התיכון, במדינה "חילונית-דימוקרטית" כביכול. דוגמה קלאסית ויחידה זו עומדת עכשיו להעלם מן המפה. על כל פנים, היא לא תשאר עוד בצורתה הראשונה והמוסלמים ישתלטו עליה בקרוב. שמענו בזמן האחרון על הפיכה צבאית בלבנון. מי גרם להפיכה זו? זוהי הפיכה צבאית ראשונה בארץ זו. קדמו להפיכה מאמצי נשיא סוריה אסאד להשתלט על הלבנון בדרך התיווך בין הצדדים (המוסלמי והנוצרי) באמצעות שליחיו שר החוץ חדאם והמצביא של צבא סוריה. התיווך נמשך ימים רבים ונתמך ביד חזקה על ידי חיל השחרור הפלשתינאי, שבא מסוריה חמוש היטב להשתלט על המקומות שבהם אי אפשר היה קודם להשליט סדר, ולמנוע שמלחמת האזרחים לא תתפשט בכל הארץ. המו"מ בתיווך הסורי נכשל לאחר שהנוצרים בלבנון וביניהם ג'ומייל ראש ה"פלאנג'ה" (חיל המחץ של הנוצרים) כאמיל שמעון ואחרים התנגדו בתוקף לפשרה הסורית, שלפיה תהיה יד המוסלמים על העליונה בממשלה ובצבא. אסאד רצה שיורחב הקבינט הלבנוני, כדי להכניס לתוכו רוב של שרים מוסלמים ושישונה מיבנה הצבא הלבנוני, לבל ישלטו בו הקצינים הנוצרים. כן שאף לכך, שהנשיא יהיה פעם מוסלמי ופעם נוצרי, ולא כמו עד עכשיו, כשהנשיא הוא תמיד נוצרי (הנשיא הנוכחי הוא סוליימאן פראנג'יה) וראש הממשלה — מוסלמי (רה"מ האחרון — קאראמה).

לאחר כשלון התיווך הסורי אפשר היה לכאורה לחשוב להתערבות צבאית גלויה מצד סוריה. אבל אסאד הזהיר, עם כל איבתו לישראל, מנמץ מזאת — כי חשש מפני צה"ל, שכן ישראל הזהירה שבמקרה כזה לא תעמוד מנגד באפס מעשה. הברירה האחרת הבלתי צפויה היתה הפיכה צבאית מבית, וזו נערכה ע"י בריגאדיר עזיז אחמד, בן למשפחה מוסלמית מכובדת, שבניה מילאו בעבר תפקידים חשובים

בשלטון הלבנוני. בריגדיר-גנרל זה שימש עד כה מפקד חיל-המצב בכיירות וכשקיבל לידו את השלטון הכריז, שאינו מעוניין להיות דיקטטור צבאי ושיערוך מיד בחירות כלליות לפרלמנט הלבנוני החדש. הצרה היתה שהנשיא סולימאן פאראנג'יה סירב להתפטר, ומועד נשיאותו אינו נגמר אלא בספטמבר ש. ז. הוא הקיף את ארמונו משמרות מזויינים, והוא טוען, שעדיין הוא ראש המדינה ומתשל בכיפה...

בריגדיר-גנרל אחדב קבע, כי ימסור את השלטון לנשיא החדש ברגע שזה ייבחר, אך פארנג'יה מעכב את הגאולה בדרך זו. אחדב טוען גם כן שאינו מאמין במימשל צבאי אבל אין כרגע דרך להנהיג מימשל אזרחי. וגם בצבא המשמעת רופפת מאוד. נתרבו העריקים הבורחים מהצבא וכמה גדודים מוסלמים התמרדו ותפסו 3 מרכזים של חילות-מצב. ראש הממשלה קאראמה התחיל מאיים שוב בהתפטרות ואסאד מיהר לשלוח לביירות "משלחת תיווך" חדשה. גנרל אחדב הבטיח לפאראנג'יה שחיו לא יהיו בסכנה, אם יתפטר מיד (עליו לגמור שירותו כנשיא) ב-23 בספטמבר, ובאוגוסט שלפניו על הפרלמנט לבחור נשיא חדש. אבל כיצד בוחרים פרלמנט בתנאים הקיימים. עדיין לא ידוע מה יחסו של אסאד הסורי לגנרל אחדב. בכל אופן אחדב כבר הבטיח ב"פקודה מס' 1", כי ישמור "על כל ההסכמים עם אחינו הפלשתינאים" (כלומר: זכויות המחבלים לחבל בישראל מובטחת להם מראש). אגב, גנרל אחדב הצהיר, כי הוא נישאר נאמן לצבא ומצייט לפיקודו של גנרל האנה סעיד, מפקד צבא הלבנון (מוסלמי) שהכריז חנינה למורדים. אולם לויטננט כאתיב, שערק מן הצבא והקים לעצמו "צבא ערבי מאחד", מסרב עדיין להכיר במצביא הלבנוני הנוכחי או בגנרל אחדב והוא דחה את החנינה שהוציא המצביא הנ"ל. אנו רואים איפוא, שאעפ"י ששלושת הקצינים הם מוסלמים — אין ביניהם אחדות-דעים, וזאת — בלי להביא בחשבון את אש"ף, את הלוחמים מצבא השיחרור הפלשתינאי שבהסות סוריה ("צאעיקה") ואת אנשי "אל פאתח" וד"ר חבש שבמחנות.

היחזיק גנרל אחדב מעמד? דבר זה תלוי במידה רבה בשאר מפקדי הצבא הלבנוני ובמדינאי לבנון, ולא מעט — בעמדת הסורים המתערבים בגלוי — ואם גם לא התערבות צבאית ישירה — במשבר הלבנוני. הסכם הריפורמה מיאנאר הקודם נכשל כידוע "וממשלת ההצלה" של קאראמה — לא הצילה...

האמת היא, כמובן, כי חדירת המחבלים הפלשתינאים לסוריה והשתלטותם המודרגת תחילה על דרום-לבנון (פאתח-לאנד) ואחר כך גם על ביירות ואזורים אחרים הם שגרמו להקמת "מדינה בתוך מדינה", היחס חסר-המצפון לישראל היה לרועץ למימשל ולשלום בתוך הלבנון. השמאל המוסלמי התנגד ליצירת "ההתפיסות הלאומית", שהוצעה ע"י המתווכים מדמשק, משום שהוא מוסת כל הזמן ע"י המחבלים הפלשתינאים המעוניינים בכך שאי-הסדר המהומות והטירור יימשכו וילכו וישארו להם מידה רבה של חופש פעולה. העריקים ההמורדים המוסלמים שברחו מצבא הלבנון ביאנאר הסתייעו במחבלים, כדי להשתלט על מחנות הפליטים הפלשתינאים ערמאן, נאבאטיה, היאם ומרג'עיון באיזור הדרומי של הלבנון, וכן על טריפולי שבצפון. עבד אל מג'יד שיהאב, מפקד הצבא הלבנוני בצפון נרצח על ידיהם, משום שהתנגד להשתלטותם על טריפולי, והמחבלים מילאו בזה תפקיד מכריע. קאראמה אמר זה לא כבר כי אם העריקות מן הצבא הלבנוני יימשכו (בעידוד המחבלים) — יביאו את הצבא לידי פילוג או חיסול גמור. העובדה, שהצבא הלבנוני נהג זמן רב מידי "נייטראליות" במלחמת האזרחים בלבנון — היתה לרועץ לחיילים ולמפקדיהם והרסה את המשמעת בצבא זה שאינו חזק בלאו הכי, ואינו מ"עור אחד" כי הוא מורכב מגוצרים וגם ממוסלמים כאחד, אעפ"י שרוב קציניו נוצרים הם. כרגע תומך בגנרל אחדב חיל הרגלים הלבנוני וכן חיל המצב בכיירות הבירה, בעיר צידון ובעוד כמה מוצבים חשובים. כמה וכמה קצינים נוצרים, מוסלמים ודרוזים שלחו מברק-ברכה ועידוד לאחדב, אבל עובדה היא, כי אפילו את תחנת-הרדיו בכיירות לא תפסו חיילי גנרל אחדב אלא לאחר קרב עם שומרי-ראשו של הנשיא פארנג'יה. קאראמה שידר אז הודעת "יאוש והתפטרות" ברדיו ובטלוויזיה ורמו בגלוי, כי הנשיא פאראנג'יה הוא, לדעתו, "קברניטה של ספינה טובעת" ... גנרל אחדב תבע מפארנג'יה להתפטר תוך 24 שעות.

בדבריו אל האמה הלבנונית אמר אחדב: "אני פועל כדי להגן על כבוד הצבא מול קיומה של לבנון ואינני אלא מושל צבאי זמני באיזור ביירות ואני אשתדל

הד"ר יהודה אבן-שמואל-קויפמן ז"ל

מאת מ. אונגרפלד

בגיל של זיקנה מופלגת (בן פ"ט שנה) הלך לעולמו הד"ר יהודה אבן שמואל, שזכה להגיע בששים שנות יצירתו המדעית הפוריה ליבול עשיר ומבורך בחקר כמה ענפים בחכמת ישראל ובספרות ישראל, הלא הם: בחקר הספרות המדרשית, במחקר הספרות הדתית-הפילוסופית-המדעית מימי הביניים, ובהבהרת רות ערכים בבלשנות ובהיסטוריה. את סדרי מחקריו התחיל אבן-שמואל במגור גרפיה המצויינת על ר' יום טוב ליפמן מילהויון, הוא הפילוסוף החריף, שהתווכח עם כמרים נוצרים והתפלפל עם משומדים וסופרים, וכתב עשרים וחמישה ספרים, והחשובים שבהם היו: ספר "הנצחון", "האשכול", "כוונת התפילות", ובעיקר התווכח עם הבישוף מלינדא ועם המומר פסח — פיטר, שהעליל על היהודים, כי מחללים הם את קדושת הנוצרים ופוגעים באמונתם. ר' יום טוב ידע מה להשיב לנוצרים מלעזים אלה, שהרי היה בקי בכל הספרות הנוצרית הכללית וכן בספרות הפילוסופית הכללית ולמד גם רומית.

טענותיו וויכוחיו אלה העלה ר' יום טוב בספרו "הנצחון", שנכתב כעין פירוש על התורה, ובו משולבים דיעות ורעיונות פילוסופיים דתיים על האמונה ועל היהדות ותורתה. מצוי בספרו גם תשובה גיזחת לקיטרוגי הכוהנים הנוצרים, וטענות בוטות, המערערות במידה ידועה גם את יסודות הברית החדשה. ספרות שלימה הקדישו חכמי הנוצרים ל"רבי ליפמן", ובה השקיעו מאמצים רבים, כדי לחלוק ולהשיב על רוב טענותיו, ואילו אצלנו, נשכח כמעט שמו של חכם נפלא זה, והיה שרוי בצל כמעט חמש מאות שנה בספרותנו עד שבאה המונוגרפיה של אבן-שמואל והעלתה אותו מן הנשייה. בספרו זה החייה אבן-שמואל גם את כל התקופה והסביבה שבה חי ופעל ולחם ויצר ר' יום טוב ליפמן, והוסיף כאחד הרבה חומר לתולדות יהודי וינה, ווינר ניישטאדט, פראג, שטייארארק, הונגריה ושלזיה, אגב הערכת כל גדולי רבניהם והסברת יצירותיהם. כן משולב כאן הרבה חומר היסטורי, המפיץ אור על מצבם המדיני והתרבותי של הרבה קהילות

לממש את ההסדרים שהושגו בחסות סוריה בפברואר ולכבד את ההסכמים עם המחבלים".

ידוע שרבים התומכים, בצבא לבנון בגנרל אחד, אך ספק הוא אם יוכל הגנרל אחד לכפות רצונו על הצבא כולו. מלבד זאת שלחה סוריה ללבנון 7 גדודים של "צבא השיחרור הפלשתינאי", ואף זה כוח שיש להתחשב בו בתנאי החולשה הנוכחיים של צבא לבנון המפולג. יש אומרים כי אחת הסיבות העיקריות לעליית אחדב לשלטון ארעי היתה התקלחות חדשה של מלחמת אזרחים בטריפולי (בין הנוצרים והמוסלמים) והרצח של מפקד הצבא בצפון גנרל שיהאב.

שר הבטחון הישראלי שמעון פרס כבר הודיע לפני 3 חדשים ויותר, שישראל לא תעמוד מנגד במקרה התערבות סורית צבאית ישירה בלבנון, או השתלטות המחבלים על הלבנון.

ראש הממשלה יצחק רבין אמר זה לא כבר בכנס צה"ל:

"אין זה מן הנמנע, שתהליך ההידרדרות בלבנון יעמיד את מדינת ישראל לפני בעיות שקשה כיום לחזותן מראש. אלו הן בעיות בטחוניות חמורות. אנו נאלצים כיום להתמודד עם עולם ערבי, שהוא עדיין מאוחד באי-השלמתו עם קיומה של ישראל ובאיבתו למדינתנו, אם כי פה ושם נשמעים ניואנסים שונים ביחס לאיבה זו". משקיפים צבאיים בישראל מתנחמים בעובדה שכרגע הסורים מעוניינים להשליט שקט בלבנון ולכפות הפסקת-אש על המוסלמים השמאלניים הקיצוניים, המחזיקים עשרה מחנות צבאיים לבנוניים בקירבת הגבול הישראלי. אבל לא ברור כלל, אם גנרל אחדב, מושלה הצבאי של ביירות עושה רצונו של אסאד, או עומד ברשות עצמו, ואם יעצור כוח להיות עצמאי — אם הוא עצמאי באמת — ימים רבים.

י. מישראל

בישראל בימים ההם. למונוגרפיה זו צורפו שני הספרים „האשכול“ (העוסק בענייני קבלה) „וכוונת התפילות“, שנתפרסמו בפעם הראשונה מכתבי־יד, בהערות ובהארות מאירות עינים.

מכאן עבר אבן־שמואל לחיבורו השני, הלא הוא המילון האנגלי־העברי הגדול, שיצא בעריכתו ובשיתופם של הד״ר ישראל אפרת וב. נ. ס'לקינר, והכולל יותר מששים אלף ערכים. המילון כולל תרגומים למלים מכל תקופות השפה האנגלית וספרותה הישנה והחדשה. הובלטו כאן וסומנו במיוחד מושגים ושמות וכו' שנקלטו בשפה האנגלית מתוך חיי עמנו וספרותנו, החל מכתבי הקודש והתלמודים והמדרשים וכלה בקבלה, וחשוב כאן גם היסוד האנציקלופדי. במילון זה הוסיפו המחברים ביאור קצר לכל שם מדעי וטכני וכן הירבו בביאורים של בעלי חיים, צמחים, אומות, גזעים, גיבורים היסטוריים וכו'. באלף ערכים בוארו ותוארו כאן גם בתמונות. במבוא מאיר עיניים למילון נזכר לטוב גם ת. נ. ביאליק, שהעורך עבד כל הזמן במחיצתו ובזכותו נוספו ניבים עבריים מיוחדים ושמות־נרדפים רבים ונפתרו שאלות דקדוקיות.

מאז הופעתו של המילון בשנת תרפ״ט, נתעשרה הלשון העברית באלפי מילים וצירופי מילים, שנוצרו על ידי „ועד הלשון“ — האקדמיה ללשון העברית, ועל־ידי סופרים ומתרגמים, מורים ואנשי עבודה וילדי ישראל. מאז שקמה מדינת ישראל, גבר הצורך ביצירת מילים חדשות יום־יום במשרדי הממשלה, במרכזי התעשייה והמסחר, בצבא מערכות העיתונים, במכללות ובמכוני גנים המדעיים. חידושים אלה חייבו הוצאת כרך מילואים למילון זה. כרך מילואים זה, הופיע בשנת תש״ך, ונוספו בו המילים העבריות המחודשות, ששימושן מרובה בלשון יום יום ובעתונות ובספרות וגם במלים הישנות שקיבלו הוראות חדשות, וכן הרבה מונחים טכניים שנתחדשו. ובייחוד הוכללו ניבים אידיומאטיים עבריים מתוך שפת־הדיבור היום יומית „והסלנג“.

מקום מיוחד להתגדר בו מצא אבן־שמואל בתחום חקר הספרות הפילי־סופית הדתית של ימי הביניים. כך הוציא בהוצאה מדעית את הספר „מורה נבוכים“ להרמב״ם, מנוקד ומוגה משיבושים ועם שינויי נוסחאות לקוחים מכל ההוצאות המדעיות. צדקו אלה שסברו, כי ניקוד טכסט עברי מימי הביניים עם הוספת סימני הפיסוק, דומה לחצי פירוש של הספר. בביאורו המדעי הנרחב שהביא כאן אבן־שמואל, נוסף על הניקוד — השתמש גם בחידושי מפרשי הרמב״ם בכמה לשונות תוך הוספה משלו. כעין מונוגרפיה מצויינת על הרמב״ם ויצירתו הוא המבוא הגדול שקדם לספר, שכן מבוארת כאן שיטתו הפילוסופית של הרמב״ם ומצויינים כל המקורות שמתוכם שאב, ונוכרים כל הוגי־הדעות שמהם הושפע וכל התורות שמתוכן שאב, כשם שמובלטים כל החידושים שנתחדשו על ידו בבית מדרשו וכמחשבה העברית. בסוף הספר מובאים שינויי נוסחאות לפי דפוסים וכתבי־יד שונים. רק שני הספרים הראשונים של „המורה“ הופיעו עד כה עם הביאור הנרחב הזה, והוכן לדפוס גם החלק השלישי. כן הוציא בהוצאת „מוסד הרב קוק“ את כל „המורה“ מנוקד בצירוף מבוא גדול מאיר עינים, פירוש המילים והרות ומראי־מקומות לציטטות מן המקרא. המדרשים והתלמודים.

הרבה עמל וידע ובקיאות השקיע אבן־שמואל בהוצאה המדעית של „הכוזרי“ לר' יהודה הלוי. בפתחה לספר הכוזרי כתב אבן־שמואל:

„מיום הופיעו בשמי חיינו האיר ספר הכוזרי את עיניהם של בני אומנתנו וחימם את לבותם. בהשתאות נפעמת עמדו בני דורו של ר' יהודה הלוי ובני כל הדורות שבאו אחריו בפני ספר זה, שמצאו בו בכל עת הרבה יותר ממה שציפו לו: ציפו למצוא בספר תשובה ניצחת למתנגדי אמונת ישראל מבית ומחוץ — וראה זה פלא! הספר כולו מכוון כלפי המאמינים; מחזק הוא את האמונה בלב כל יחיד ובלב האומה כולה... אנשי האמונה התמימה מצאו בו הרבה דברי שבח לדרכט בחיים; האנשים העוסקים במחקר מצאו בו דברי מחשבה מקורית ביותר; יודעי בינה גילו בו הסבר לתולדות האומה; אוהבי ספרות המוסר ראו בו ספר מחנך למוסריות צרופה... אנשי תורת

הסוד זכרו לו את חסד פירושו ל"ספר יצירה" ... האומה ראתה בספר
"הכחור" מגילת היוחסין שלה ובמחברו — את "סניגורם של ישראל".

בהבעת תורתו למוסדות ולאנשים, שסייעו לו בהוצאת ספרו זה, מודה
אבן-שמואל במיוחד לה. נ. ביאליק:

בגעגועים רבים אעלה את זכרו של שר השירה בדורותינו, חיים
נחמן ביאליק: זכרתי לעבוד במחיצתו בשבע השנים האחרונות לחייו
וללהקשיב לרוב הרצאותיו ושיחותיו, שהקיפו את כלל יצירת האומה
בכל גילוייה. — לפניו הרציתי את כל הרצאותי על שמונה התקופות
בפילוסופיה היהודית (רובן במסבות, עונג שבת בראשותו, ב,אהל שטי
שבתל אביב, ויתרן ביחידות) ולמדתי הרבה מהערותיו ומהוראותיו.

מלאכת מחשבת הוא תרגומו העברי החדש של אבן-שמואל לספר הכוזרי.
המצטיין ועולה על שני התרגומים הקודמים של אבן-תיבון ושל קרדניאל, הן
מצד הדיקו הלשוני והן מבחינת ההסבר הרעיוני העמוק. מאירות עיניים הן
ההערות לספר הכוזרי הבאות אחרי הטקסט ומאלפים מאוד הם המפתחות למראי
המקומות והמפתח לשמות ולעניינים.

בשנות חייו האחרונות עבד אבן-שמואל על הכנת הוצאה מדעית של "אמונות
ודיעות" לסעדיה גאון ו"חובות הלבבות" לרבנו בחיי.

אבן-שמואל נזקק לענף חדש למחקר הספרות המדרשית בספרו "מדרשי
הגאולה", שבו כינס פרקים מכל ספרות הגאולה הידועה לפי דפוסים וכתבי-יד
שונים, הלוא הם פרקי האפוקליפסה היהודית מחתימת התלמוד ועד ראשית האלף
השני. אבן-שמואל נטה כאן מדרכי החוקרים יילניק, הורביץ, ורטהיימר והיגר,
שהביאו את הטקסטים של המדרשים עם שיבושים כמו שהם. אבן-שמואל שקד
שהמקורות יופיעו כשהם מוגהים ומתוקנים. בהערות שהביא בסוף הספר נימק
את התיקונים האלה והקדים לספר מבוא כללי המספר על השתלשלות רעיון
הגאולה בישראל מימי השיעבוד במצרים ועד כיבוש הארץ בימי בית ראשון
ושני ועד לגלות האחרונה. לפני כל פרק ופרק, הקדים אבן-שמואל מבוא קצר
מיוחד: על דוד מלך ישראל, על ירושלים של מעלה, על ספר אליהו, ספר זרובבל,
על משיח בן יוסף ומשיח בן דוד, על ר' שמעון בן יוחאי, חזון דניאל וכו'.

כל תקופה ותקופה היו לה סופרים או אמנים עממיים, שראו עצמם חוזים
וחיברו את דבריהם על געגועי הגאולה בצורת חזון המיוחס לאחד הקדמונים.
הרבה כח נפשי של הנביאים יש בו בחוזים האלה, אבל אין להם מרוח-הקודש
של הנביאים וכשהם שוקעים ביאוש עמוק הם נושאים את עיניהם לאיזה זעזוע
עולמי, לגאולה הבאה שלא כדרך הטבע.

בקיאות רבה וכושר הבחנה בבחירת החומר השקיע אבן-שמואל בעריכת
הספר בן שני הכרכים על "המועדים בישראל".

רבות פעל אבן-שמואל העסקן והנואם בחסד, כשהיה פעיל בתנועה הציונית
בארצות-הברית, וכשעבר אחר כך, לאחר עלותו לארץ, לעמוד בראש המחלקה
לתרבות של "הועד הלאומי". כל בית ישראל דאב ואבל עמו בשעתו על אסונו,
בנפול בנו יחידו על משמר הלאום — בחור-חמד ואיש-האשכולות שעתיד גדול
היה צפוי לו בתחום הספרות והמדע. לזכרו הוציא בשעתו שני מאספים, שהשתתפו
בו סופרים רבים. וכן ערך והוציא את קובץ מכתביה של אהובת בנו, הטייסת
זהרה לביטוב, שנפלה גם היא במלחמת השיחרור. עד לרגע האחרון הגה ויצר
וכתב, ובאמתחתו שמורים בוודאי כתבי-יד. נקווה שיופיעו לאור ויזכו את הרבים.

מסות על סופרי דור-התחייה*

מאת יוחנן גרנך

על ספר חדש זה של מרדכי עובדיהו אפשר לומר מה שנאמר כבר על ספריו האחרים, דהיינו אורם מרובה מצילם. ואכן, המאפיין את הספר בראש-וּבראשונה, הוא היותו מקור לא־אכזב לאורה ולחמימות אנושית, המקרבת רחוקים, המסירה מחיצות, המרחיקה אבני־נגף, בכל תיאוריו, ניתוחיו ומסקנותיו של המחבר, והוא מכיל קשת מגוונת של יוצרים עבריים, שהוסיפו "נדבכים" לספרותנו העברית החדשה, הקלאסית — לפי מהותה, נושאי התעניינותה וביטוייה.

מסותיו ורישומיו מתמקדים בהבלטת אישיותם, יצירתם, מצוקותיהם ושיאפיותיהם הכמוסות והגלויות של "סופרים, משוררים והוגים", בני דור־התחייה וההתחדשות הרוחנית בארץ־ישראל זהיום. אמנם לא כולם קרוצים מאותו חומר וגם ערכם שונה, מכאן, גם אופן התייחסותו השונה של המחבר לגבי כל אחד מהם. ברם, מגמה שווה מפעמת בלבו של מ. עובדיהו, בנסיונו לשרטט קווי־אופן מייחדים לכל אלה: לחשוף את האור הגנוז בהם, לחמם את לב הקורא בהעלאתם המחודשת מתהום הנשייה של אימרות, הגיגים, הברקות ואפילו "הצלפות" בענייני אדם חולת, חברה ותרבות וכיו"ב, ומן האוצר הבלום של יצירתיות ייחודית במיטבה.

גלריה ססגונית של שישה־עשר יוצרים נפרשת לפנינו. שבה נמצאים זה לצד זה — ביאליק, טשרניחובסקי, עגנון, שופמן, פייכמן, הליקו, שמעוני, ד. בארון, א. ברש, י. ד. ברקוביץ, י. בורלא, י. רבינוביץ, ש. שלום, י. טברסקי, א. ברודס, י. אריכא, הספר נחתם בפרקי־מסה קצרים על הפרוזה הקטנה ומיפגש הדורות בספרות — תמור־דרך לסופרים הצעירים, ממשיכי־עול־ומיצוות בספרות העברית המודרנית.

בספר פזורים ביד נדיבה גם התרשמויות רגעיות, אף־כי קולעות, מפגישותיו של המחבר עם מרבית האישים, שלהם הוקדשו המסות המכונסות בספר זה, מסות שפורסמו באכסניות שונות במשך עשרים־וחמש השנים האחרונות. וכל זה, בשפע של הומור בריא, בתיאור אלגנטי של זוטות, בלשון נקיה מכל רבב.

ולא זו אף זו: מרדכי עובדיהו, כמורו ורבו גרשון שופמן, "אמן הפרוזה הקטנה", יודע אף הוא בטיב חן "הצימצום", וגם הפעם ניכר בכישרונו לומר דברים רבים במלים מעטות. וכל זה, בלשון שהמיוחד בה הוא המיזוג הפורה בין שירה והגות, כאשר "הפרוזה" משמשת אך תשתית לצמיחתן האורגנית, לפעמים אפילו אוטטרית כלשהו, ואף־כי לא־אחת חוזרת אותה גוסחה, כגון: "מפליאה המזיגה בין ההגות וההזות", היפה לגבי מרבית היוצרים המכונסים בקובץ, הרי שאין ערכה בטלה בשישים גם כאשר מייחסים אותה לדרך־כתיבתו של המחבר־עצמו...

אם למרות הכל יש פגם מסוים בספר דגן, הריהו נובע ממה שאין בו, ולא־דווקא ממה שיש בו.

כך, למשל, אין בנמצא בו מסות או רישומים כלשהם על אליעזר שטיינמן, שהוא — לכל־הדיעות — סופר־יוצר בשני המישורים האמורים — ההגות וההזות — באותה מידה של דביקות, חריצות והצלחה לא־מבוטלת. אמנם ליוחנן טברסקי הוקדשה מסה מעניינת כשלעצמה, אך חסרה בה הידרשות כלשהי, ולו במשפטים קצובים אחדים, להגותו ולספריו החשובים בתולדות הפילוסופיה העתיקה והמודרנית, ואם בהוגים עסקינן — כיצד להסביר את עובדת היעדרם מן הקובץ של יעקב קלצקין ו־ש. ה. ברגמן? ... ועוד דבר: משום־מה אין בקובץ זה רמז קל שבקלים על חיים הזו, ועוד היד נטויה.

* מרדכי עובדיהו: "נדבכים" — עם סופרי דורי (מסות ורישומים); הוצאת אל"ף, תל־אביב, תשל"ו, 1975; 160 עמ'.
142

אמנם ידובר בשבחו של „סוד הצימצום“ הסיגנוני של המחבר, ברם אין צידוק בהיעלמותם הבלתי-יסיבירה של יוצרים והוגים, שאף הם- תרמו לחיזוק הנידבכים של ספרותנו העברית... ופגם אחד באשר למה שאין בספר: גישתו של מ. עובדיהו ספוגה רוח „פינומנולוגית“ עילאית, והתירתו אל השרשים של היוצר ויצירתו מאפיינת את חיפושיו הבלתי-נלאים אחר „מהות-הדברים“; אולם אין למצוא בספרו המאלף ואפילו המרתק, שום הידרשות ביקורתית כלפי נושאי דיוניו (ואם יש אי-אלה רמזים דקיקים לכך, הריהם „מושמעים“ כלאחר-יד). כאמור, אין בכל אלה, המורים על מה שאין בספר, כדי להאפיל על החיוב הרב הגנוז בספר, במה שיש בו.

כמה מהערכותיו של מ. עובדיהו מצטיינות ביופיי, ונאמנותן. על טשרניחובסקי למשל, נאמר, בין השאר: „כאחד קדמון פרץ מגיטו הסכולסטיקה ונאחז כבסבך בעץ-החיים הירוק, שר עם איתני-הטבע ושר עליהם בצהלת, הידר/, בקריאת, הן/ לכל יפה ורענן. והכל, במין צבעוניות לוחתת, בשפע אופנים.“

על ג. שופמן, שאליו חש המחבר קרבה רוחנית יותר מאשר אל שאר נושאי מסותיו (להוציא את ביאליק), נאמר, כי „... עם סיפוריו, חגגה הספרות העברית החדשה ניצחונה על המליצה השדופה, על ההצטעצות בשבריי-פוסקים; נפתחה הדרך לפרוזה גבישית, מנופה, אירופית-מודרנית... פרוזה-עם-שירה... ליריזים רוטט נמוג בהגות שנונה עד-דק“.

כברנר בשעתו כן גם שופמן, „חדר לכל פינות חיינו; לא פסח על זווית דחוייה ואפלה, ולא בחל מלהציץ לכל הרקוב והנגוע שבחיינו“. מכאן ביקורתיותו הבלתי-מתפשרת: „קטיעת האיבר החולני למען חסן את הגוף המדולדל“. אין תימה, איפוא, כי ג. ש. תבע את עלבונה של האוטנטיות, „ולעולם יבקש ביצירה את הממשי, ולא חילופו, הרים ולא צל הרים“.

אך לא רק על אמן „הכתיבה המיניאטורית“ יודע מ. ע. לכתוב כהלכה. שירה-הלל הוקדש גם למשורר והמבקר יעקב פיכמן. לאמור: „המשורר הליריקן — זהו רב לו והוא מפזרו מלוא-חפניים על כל שביל, כרסיסי טל מגבעול מטולטל, נזרקים מעטו מאמרות אפוריסטיים-מעמיקים, המצטרפים להשקפה מקיפה... המסה הפיכמנית משובצת פניגיות-מיטפורות פיוטיות והברקית-הגור תיות, תוך-כדי בדיקה וחדירה לנושא המבוקר; הוא טובע מטבעות, שיש בהן כדי להעשיר את אוצר-המחשבה ולהרחיב אופקיה של הביקורת העברית“.

הוא הדין לאשר ברש, שבו נתמזגו, אליבא דמ. עובדיהו, עין הריאליסטן ועין הליריקן, בשלימות אורגנית אחת. על הרקע האנושי-חברתי ציין המחבר, כי „הרבה צער גרם לו... שטן-הפירוד המרקד בתוכנו, ובמחנה-העבודה בפרט. בכאב דיבר על ירידת קרנו של איש-הרוח בימינו ואף במדינתנו, אך הוא ראה את השפל הזה כההליך-לוואי שבהכרח הנסיבות, והאמין בתיקונו שיבוא, אפילו אם יתמהמה... היה מאנשי-הסגולה בין הסופרים הקלאסיקאנים, שלא פרש מן הציבור הזה ונשא בעולו באהבה ובגאון. לא נח על זרי-הדפנה שזכה להם, אלא נטה שכמו לסבול סבל אחיו יום-יום“.

הקיצור: „הכורח-המודע“ של ניהול „דיאלוג“ בלתי-פוסק, „מחלוקת לשם שמיים“, הוא המדריך את מנוחתו של המחבר. דו-שיח מתמיד בין הסופרים ואנשי-הרוח ובין המדינה, תנועת-העבודה וכדומה — הוא-הוא המפתח להבנת התכור-נותו העמוקה, באשר להבראתנו הלאומית ולעילוינו הרוחני גם-יחד. והמלאכה מרובה, „כי יש לנו לא רק, ישראל שניה, אלא גם, שלישית“ (טפילים), „החוג הנוצץ“). והדיאלוג נמשך.

מחקרים בספרות התשובות

לד"ר י"ז כהנא

מאת פלמיאל בירנבוים

הרב ד"ר יצחק זאב כהנא, יליד מונקאץ (1904), מרכז החסידות הסלובקית, יצא ללמוד תורה מחוץ לכתלי בית המדרש בהיותו בן עשרים. בשנת 1934 סיים את לימודיו באוניברסיטת פראג והוכתר בתואר דוקטור לפילוסופיה. בשנת 1939 הצליח לעלות עם אשתו לארץ-ישראל והשתלב בעבודת מחקר באוניברסיטה העברית. הוא נפטר מן העולם בראשית 1963 שבועות מספר לאחר שנתמנה פרופסור מן המניין באוניברסיטת בר-אילן. טוביה פרשל פירסם ב"ארשת ד" את רשימת מחקריו, הכוללת 48 פריטים. הרב כהנא הקדיש עצמו בעיקר לחקר ספרות השאלות והתשובות. במחקריו הרבים כינס, סידר והסביר כל הנאמר בספרות התשובות על בעיות ועניינים מסוימים. הוא גם דלה מספרות זו דברי פולקלור, ידיעות היסטוריות, לשונות וביטויים.

ספרו מחקרים בספרות התשובות הופיע בירושלים לפני שלוש שנים (הוצאת מוסד הרב קוק בהשתתפות אוניברסיטת בר-אילן, תשל"ג, 477 עמוד). מדובר בו בהרחבה על הפולמוס סביב קביעת ההכרעה כרמב"ם; היחס בין ההלכה למנהג; פיקוח נפש בהלכה; הרפואה בספרות הלכה שלאחר חתימת התלמוד; שירות הצבא בספרות התשובות; עזבנות לטובת ארץ-ישראל בספרות התשובות; היהדות והסביבה הלא-יהודית; בעיות הלכתיות בעקבות החסידות; בעיות פולקלוריות בספרות התשובות; ועוד ועוד.

בראש חיבורו קובע הרב כהנא: החומר ההלכי מתקופת התנאים הראשונים נמסר לנו בלי הכרעה, רק התנאים שבאו אחריהם הוסיפו בכמה מקומות את הפסק. תפקיד מיוחד נפל איפוא בחלקם של האמוראים בדורות הראשונים, לחוות את דעתם ולברר את הפסק במקומות שהתנאים חולקים בהם. הכרעתם מיוסדת על אדני ההגיון. בעקבות האמוראים הראשונים הלכו גם האמוראים שבאו אחריהם. כשראו צורך שלא לקבל את המאמר מצד תוכנו לא השגיחו באישיות של המחבר. חכמים חקרו ובדקו את ההלכות שנצברו במשך כמה דורות והתוצאות היו הפסקים הכלליים, שבעזרתם ניתנת האפשרות לכל אחד ואחד למצוא ידיו ורגליו בים התלמוד. הכוונה העיקרית של בעלי התלמוד היתה להמציא לפסקים מהלכים בעם כדי שיתקבלו על הציבור כולו.

ספרו העיקרי של הרמב"ם, משנה תורה, עורר בחוגים שונים התנגדות ביחס לצורה שבה נכתב ללא ציון המקורות. בארצות שונות "הסכימו ביניהם ועשו תקנה שיתנהגו בכל דיניהם וענייני משפטיהם על-פי ספרי הרמב"ם ז"ל בכל מה שכתוב בספריו, בין בהיתר בין באיסור, בין בדיני ממונות בין בעניני קידושין וכתובה וגיטין" (תשובות הר"ן, סימן סב). ר' שמואל די מדינה (רשד"ם) כותב במאה ה"ז: "הכמת הרמב"ם גדלה עד שמים ובכל החכמות לו עשר ידיים. גם חיבור הי"ד מעיד על מי שחיברו, שאין כמוהו משעה שנחתם התלמוד עד עתה". אולם ר' יעקב לבית הלוי כותב בתשובתו לשואל, שלענין פסק הלכה אין גדולתו של הרמב"ם מכרעת, ומצין הרבה פוסקים אשר לא נמנעו מלחלוק עליו למרות גדולתו. והרי דוגמא: ר' דוד בן זמרא (רדב"ן), אחד ממפרשי הרמב"ם המפורסמים, יצא במחאה עזה נגד התיחסותו הנוחה של הרמב"ם אל כת הקראים וכתב: "מיהו הרמב"ם ז"ל בחיבורו השמיט דין בנות כותיים ובנות צדוקים... ולא הזכירו כלל לא בהלכות איסורי ביאה ולא בהלכות מטמאי משכב ומשב... ואני אומר... אין אני מודה לו... ואפילו אמרה (הרמב"ם), ששחיטת קראי מותרת, אם שחטו בפנינו — הלכות שחיטה ד, טז, אין שומעין לו כנגד החולק, ואני אני כדאי לחלוק, ובדבר הזה אני שומע לו... שהוא (הקראי) אינו אוכל משחיטתי אפילו הוא עומד על גבאי, ואיני אוכל משחיטתו" (שר"ת הרדב"ן, חלק ב, סימן תשצ"ו). ההתקרבות אל הקראים, בהשפעת הרמב"ם, הגיעה עד לידי כך שהיה מי שפנה אליו בשאלה: "אם

אחד מאלו הקראין יגמור המניין ויכולין לומר קדיש וכיוצא מהדברים הצריכים מניין עשרה וכמו כן אם באחד מהם יכולין לומר (קובץ תשובות הרמב"ם, ח"א, עמוד יז. השו"ע פלטיאל בירנבוים, משנה תורה במהדורה מקוצרת, מבוא, עמוד 25). המושג פיקוח נפש מקיף את כל חיי האדם. במקרה שנשקפת סכנה לחייו, אנו מחויבים להושיט לו עזרה ולהצילו, ולא דוקא בשטח הרפואי. משנת יומא ה, ז אומרת: מי שנפלה עליו מפולת (בשבת) ספק הוא שם, ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק נכרי ספק ישראל, מפקחין עליו (חופרים ומחפשים אחר האדם בשבת וביום הכפורים). הבריתא בענין קיום מצות פיקוח נפש אומרת: והזריו הרי זה משוכה, והשואל שופך דמים; כלומר, במקרה של פיקוח נפש צריך אדם להיות זריז ולא להעמיד שאלות, אלא לפעול ולעשות. על יסוד מקורות תלמודיים אלה, בא הרמב"ם לידי הגדרה זו: "ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה, נאמר: אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ולא שימות בהם. הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם" (הלכות שבת ב, ג). את הדין שאסור למול ילד חולה מנמק הרמב"ם: "שסכנת נפשות דוחה את הכל, ואפשר למול לאחר זמן, ואי אפשר להחזיר נפש מישראל לעולם".

בעמודים 395—407 דן המחבר בנושא "שכר שבת ויום טוב" בקשר עם השאלה שהוצגה בשנת תשי"א על-ידי חברת-כנסת מפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ם): מדוע חזן מקבל שכר בעד עבודתו כשעובר לפני התיבה בשבתות ובחגים? "אכן יש מקום לשאלה זו והיא טעונה בירור על פי מקורות ההלכה", אומר המחבר. כבר במאה השתי-עשרה עלתה שאלה זו על הפרק, ר' ברוך ממגנצא פסק: יש לי חשש על החזנים, שמשכירין אותם (את עצמם) להתפלל בשבת. והרב ר' שמואל אומר דאין איסור בדבר, דהא נתנין לו שכר לקיים המצוה להתפלל". פירוש לגימוק זה נמצא בחידושי אנשי שם, דאינו דומה התשלום שמקבל החזן בעד תפלתו בשבת, שהיא מצוה, לתשלום שהאדם מקבל בעד עבודתו בשבת שאין בה צד מצווה. הסבר אחר הוא זה של ר' יוסף קארו האומר: "דבר זה, של איסור שכר שבת, אינו אסור רק (אלא) מדרבנן; במקום מצוה לא העמידו דבריהם". הרמ"א קובע: בחזנים שלנו ששוכרים אותם לשנה או לחודש, לכולי עלמא שרי", לפי פירוש של ר' יהודה אשכנזי (באר היטב): ששוכרים אותם "שיתפללו גם בימות החול ומשלמים להם לחודש בבת אחת, והוא הדין גם לשבוע". ר' יואל סירקיש (הב"ח) מביא את דעת המתירים, ומסתמך על המנהג: "והכי נהוג עלמא להקל". ר' יחיאל מיכל אפשטיין (בעל ערוך השולחן) מפקפק בהיתר שכירת חזן לתפילת שבת בלבד, ומשאיר את מקור היתר זה ב"צריך עיון". בעייה מיוחדת מבחינת ההלכה מהווים החזנים הנוסעים מעיר לעיר לקבל שכר לפני התיבה או בשבתות או בחגים, או בימים גוראים. וכן המנהג שהדרשנים לוקחים תשלום בעד הדרשה בשבת, והיתר לקבל תשלום בעד אמירת תהלים בשביל חולה בשבת, משום שזו היא מצוה. ביחד עם שאלת שכר שבת למילדת עולה בספרות ההלכה שאלת קבלת תשלום ע"י רופא בעד טיפולו הרפואי בחולה בשבת (במקום שיש צד מצוה התיירו: בפיקוח נפש לא גזרו)... בספרות התשובות נתעוררו בעיות ביחס להמנהגים של חסידים ומתנגדים. בעקבות התפשטות החסידות התחילו יהודים לשנות את נוסח תפילת אשכנז לנוסח ספרד. המתנגדים ראו בכל שינוי איסור גם משום "אל תטוש תורת אמן". האדמו"ר מצאנו חולק על החת"ם סופר ופוסק: "ומי שנפשו יפה ויכול לסמוך על גדולי הדור קדושי עליונים, ששינו נוסח אשכנז לנוסח ספרד... ומה שראיתי וקבלתי מפי קדושי עליונים גדולים בנגלה ובנסתר אמרתי". ענייני השחיטה תפסו מקום נכבד בתנועת החסידות. במובן מסוים היה האדמו"ר הממנה את השו"ב בקהילות שהיתה בהן לאנשי שלומו השפעה. עובדה זו הביאה לידי מחלוקת ופירוד בקהילות השונות בין אלה שהסתופפו בצילו של צדיק פלוני לבין אלה שגהו אחר צדיק אחר. רבני הקהילות ראו בהתערבותם של הרבנים בימיו השוחטים כעין הסגת גבול בתחומי שיפוטם. רבות הן השאלות שעלו בענין זה בספרות התשובות. במאמר שהקדיש המחבר ללכסיקוגרפיה בספרות התשובות, הוא קובע: בין הבעיות שעלו על הפרק עם התפתחות השפה העברית משפת-ספר לשפה מדוברת תופסת הבעיה הלכסיקוגרפית מקום בראש. הוא מזכיר פרטים אחדים מתוך החומר הרב הנמצא בספרות התשובות, למשל: מלים ששימושן בעברית החדשה אינו ידוע כלל, כגון מחלקן (= בעל מחלוקת); תיור (= תעודת מסע,

דרכון); חלי מכה (= שיתוק); ליצן (= בדהן); עגלן (= בעל עגלה, עגלון). טלטול השעון בשבת עמד על הפרק בספרות התשובות מזמנו של המהרי"ל. טרחו למצוא ביטוי ההולם את המושג "שעון" והשתמשו במלים כמו "כלי מורה שעות", "מראה שעות", "משער השעות". והרי ביטויים בספרות התשובות ביחס להמצאות שנוצרו לניצול כוח הקיטור: "דבר אשר הוציאו מחדש עגלות ההולכות ע"י קיטור עשן שקורין דאמפף-וואגען (= רכבת) עלי אורח הארץ מיוחד שרצפיהו בברזל שקורין אייזענבאהן (= פסי רכבת). "קנה שריפה" (= רובה); "עגולים" (כדורים); "כתב עתים", "עלים", "מגיד חדשות שקורין צייטונג" (= עתון); "בתי עינים" (= משקפים); "כלי זכוכית מגדיל המוחשים" (= מגדלת), והרי דוגמא של צירופי-מלים להבעת מושגים קבועים: "אשת איש הרה לזנונים... הלכה אל חכם ושאלה לו אם רשאית לגמוע דבר מאבקת רוכל לשלשל זרע המקולל אשר בקרבה". לדעת המחבר, ביטוי זה עדיף ממה שנוהגים היום לומר "הפל באופן מלאכותי", המשמש מונח מקצועי גרידא בלי כל הערכה חברתית.

הרב ד"ר יצחק זאב כהנא ז"ל בא לידי מסקנא, שספרות התשובות היא מקור חשוב להעשרת הלשון העברית ולחקר המלון שלה. עיבוד שיטתי של ספרות השו"ת מבחינה לשונית יכול להביא תועלת רבה במאבקינו היום יומיים למצוא מלים, כינויים והגדרות לתופעות והמצאות חדשות שהלמו את רוח השפה. יש להביא בחשבון, שספרות זו חובקת זרועות עולם; המושגים והביטויים משתנים לפי הארצות השונות. המונחים לקוחים על פי רוב מן הסביבה הלא-יהודית, שבה היו השואלים והמשיבים. בתשובות הספרדיות משתמשים במלה "דגלן" במונח של שר, מושל צבאי. וכן, "חותם" (= פקודה, דקרט); "חתך" (= ניכוי מן הסכום); "מאמר (דקרט); "מדודים" (= כסף מזומן); "מים שרופים" (= יין שרוף); "שתה טיטון" (עישן סיגריות), וכן: "מציצת העשן שקורין בל"א (בלשון אשכנז) רויכין מותר ביו"ט". "בדין מעלה-עשן האריכו האחרונים". כבר בתחילת המאה ה"ח אנו מוצאים בספרות הרבנית: "לעשן הטובאק ביו"ט שרוב העולם נוהגין היתר... עישון בטובאק נמי הוי לבריאת הגוף" (פני יהושע לר' יעקב יהושע פאלק).

אסון לילד בפורים תרס"ז ביפו

בכתבה מיפו, ב"חבצלת" שנה ל"ז, גליון 20 (כ"ב באדר, תרס"ז), כותב אבי אריה [משה יצחק וויינברג ?]:

"אסון קרה בעירנו ביום חג הפורים, בעת הכאת המן בקריאת המגילה בבוקר, זרק [ילד] כדור קטן שעושים לכבוד היום, והכדור התפוצץ ונזרק בתוך העין של אחד הילדים מאחינו והרופאים שבעירנו האיצו באבי הילד לנסוע ירושלימה ועתה באה ידיעה כי הרופא עשה לו נתוח והוציא את עינו. מי יתן וירא עתה אבות הילדים שישתדלו לבטל המנהג הרע הזה להצדיק אבק שרפה בעת הכאת המן".

האסון קרה במשפחתי. הילד יהושע לייבוש*, היה בן דודי ר' יוסף סופר

* נקרא על שם ר' יהושע ליב דיסקין, הרב דברסק, שנפטר בשבת תרנ"ח בירושלים. בהיות ששם סבו (אבי אמו) היה ר' אברהם ליב, והיה אז בחיים, נקרא בשם לייבוש. ר' אברהם ליב, הוא אחד מהאחים האמבורגר, שמילאו תפקידים חשובים בישוב הירושלמי. אביהם ר' משה מנאוסטי, הונגריה, מתלמידי ה"חתם סופר", היה מן העולים הראשונים מהונגריה, וגם ממיסדי כולל הונגריה בירושלים. לודוויג אבגוסט פראנקל מזכיר אותו בספר-מסעותיו "ירושלימה". בנו הבכור של ר' משה, ר' מאיר האמבורגר, היה מחלוצי הישוב האשכנזי ביפו. התיישב שם בסוף שנות החמשים למאה ה"ט, ואז כבר השתדל לאחד את הספרדים והאשכנזים ביפו לעדה אחת ולייסד שם מוסדות-ציבור משותפים. בפרוץ התלרע ביפו בשנות תרכ"ה-תרכ"ו, עבר יחד עם הספרדי ר' יעקב סימון בהצלת נפשות נגועי המגפה. בשנות הששים ובראשית שנות השבעים השתתף ר' מאיר האמבורגר בכתבות ב"הלבנון", "המגיד" ו"חבצלת" שמכילות חומר לתולדות הישוב ביפו.

בין ספרים חדשים

ראובן בניוסף : קולות ברמה

זה עתה הופיע בהוצאת "דביר" ספר השירים החדש (והרביעי) של ראובן בניוסף (נולד ב-1937 בניו-יורק ועלה ארצה בשנת 1959) — "קולות ברמה", שירי מלחמת יום הכיפורים. — המשורר השתתף בקרבות ברמת-הגולן כנהג זחל"ם. השירים בספר משקפים את החוויות ורחשי הנפש והרוח של לוחם ישראלי המביע בכח פיוטי עז ביטוי, בליריות ציורית ובנאמנות-רגש את המראות והמוראות של הקרבות תוך תחושת מולדת עמוקה וזיקה היסטורית שרשית.

ספרי השירה הקודמים של ראובן בניוסף הם: שחפים ממתנים (הקיבוץ המאוחד, 1965); זרז'ארץ (הקיבוץ המאוחד, 1967); כאשר את מתלבשת (עקה, 1969); מתים ואוהבים (מסדה / אגודה הסופרים, 1974). הבקורת ציינה את "מתים ואוהבים" כאחד מספרי השירה המקוריים ביותר בשירתנו החדשה. המשורר פירסם גם רומאן, "הדרך חזרה", שהופיע בספרית פועלים בשנת 1973.

ירושלים : פרקי ספרות ובקורת, ט"ו

הקובץ הופיע בעריכתם של ישראל אלירן ותנוך קלעי עלידי אגודת הסופרים העברים בירושלים, בסיוע עיריית ירושלים, הוצאת אגודת "שלם". הקובץ מצטיין בתכנון העשיר

ופותח בפרקייצירה מעזבונו של סופרים שהיו פאר ספרותנו ושהלכו לעולמם בשנים האחרונות: חיים הזו, שלמה צמח ושיי עגנון. מן הסופרים הוותיקים משתתפים בקובץ שמעון הלקין, ישראל זמורה, ישורון קשת, אריה ליפשיץ ועוד. בין המסות ומאמרי ההערכה והבקורת: אלכס זרבי — מסע אל יהודה האזרחי; שמואל ורסס — על ציורי ביאליק במסותיו; שלום קרמר — מכתבים לידויה מדומה (פרקי פרישמן); אליעזר שביד — אמונה ואורח חיים של תורה לפי רס"ג; אבינועם ברשאי — מפרקי מהפכה לדלתות נחושת; אריה ליפשיץ — יצירי אדם ועידונם (על סיפורי יהושע ברינוסף); שרה כ"ץ — דמות הגיבור והמספר בסיפורי דוד שחר; גרשון שקד — המספר דב קמחי; שמאי גולן — אפיפניות בצירתו של א. א. קבק; מ. ז. סולה — רעיונות יסוד במחשבת ישראל; משה דקל — דרכי השיח במחזותיו של יסאל מוסיגונו. בקובץ גם סיפור גדול מעזבונו של יהודה האזרחי — צידוק הדין; שירים מהמשורר העברי-האמריקני אליעזר ד. פרידלנד, שנפטר אשתקד בירושלים, ושירים, תסכיתים ומחזות מאת יצחק שלו, עיני-טורר מלכה, יהודה עמיחה, ישראל אלירן, משה הנעמי ("חמישה שירים מאמריקה") ועוד, וכן גם תרגומים מספרות העולם.

ז"ל. בעת האסון נמצאתי גם אני בבית הכנסת (של בית תלמוד התורה "שערי תורה" — בית הכנסת הראשי בימים ההם ביפו). שמחת חג הפורים נשבתה אז בבית דודי. זוכר אני את התוגה, החרדה והמבוכה שאחזה את כולנו, ואת נסיעתו המהירה של דודי עם בנו לירושלים. הניתוח נעשה על ידי הרופא האנגלי קנט, שהיה מומחה גדול למחלת העינים.

בן תשע או עשר שנים היה יהושע לייבוש באבדו את עינו. מאז נשא כל ימי חייו עין של זכוכית.

כארבעים שנה גר בן דודי זה באוסטרליה, ועסק שם במסחר. פעמים אחדות ביקר את ישראל ארץ מולדתו ואת בני משפחתו כאן, באמריקה. לפני שנים אחדות נפטר באוסטרליה מקום מושבו.

לפני שבוע גלגלתי, לרגל עבודתי, במכונת מיקרו-פילם בספריה אשר ברהוב מ"ב, את גליונות "החבצלת" של אותה שנה, ונתקלתי באותה כתבה שמספרת על המקרה, ונוכרתי בבן דודי המסכן, שהיה קרבן מנהג מסוכן של הכאת המן בשעת קריאת המגילה בכדורי אבק-שריפה לפני ס"ט שנה ביפו. נזכרתי בשמחת-פורים שנשבתה אז במשפחתנו ובצער ההורים האומללים, ואמרתי להציב ציון לבן-דודי זה, דור שלישי לילידי הארץ, שנשא כל ימי חייו את אסונו בדומיה. חי בנכר ומצא את קברו בנכר.

א. ר. מלאכי

ומשה ויזכרנו. על אף שפע הידיעות הפזורות על פני העמודים, הספר נקרא בקלות ובענין והוא מהווה תרומה חשובה לחקר ספרות ישראל והכמיה.

יהודה ליב וינברגר : אנתולוגיה של פיוטי יוון, אנאטוליה והבלקנים

הספר יצא לאור עלידי "היברו יוניון קר לז" בסיוע קרן לואיס ומינה אפשטיין של האקדמיה האמריקנית לחכמת ישראל. הפיוטים שבא בקובץ הם מפייטנים קדמונים מהמאה האחת עשרה (טוביה בן אליעזר ובנימין בר שמואל מקושטנז) עד המאה השש עשרה. האחרון בקובץ הוא שלמה בן מזל טוב, שיצא בעקבות משוררי ספרד וכתב גם שירי חול.

במבוא נותן המחבר, שהתמחה בחקר הפיוט העברי בבלקנים, פרטים על הפייטנים ונושאי שירתם ובערות יצין את המקורות ומראי-המקומות על המשוררים ותקופתם. עבודה רבה השקיע המחבר בבדיקת הנוסחאות, בכירורן ובבאורי לשון הפיוטים והרמיזים בספרות המקראית, בתורה שבעל-פה, בבבלי וירושלמי, במדרשים וכו'.

ד"ר וינברגר מצוין במבואו "שדרך כלל... פייטי יארוב (= יוון, אנאטוליה והבלקנים) מונחתיים ע"י חוקרי השירה העברית... ולא זכו לטיפול מיוחד". המחבר חרש על כן בשדה שלא עובד כל-יצורכו והוא ניצל את אוצרות כה"י שבמחוזי רומניה, קרפא ובספרות של בית המדרש לרבנים בניו-יורק, ברנדייס, מכון שוקן בירושלים ובמכון לתצלומי כתבי-היד העבריים באוניברסיטה העברית בירושלים ונתן להם "תיקון" ואולה בספרו — ועל כך ישובח ע"י כל מי שעוסק בספרות העברית בכלל והמתמחים במקצוע הפיוט בפרט.

גדליה ורדי :

תורת חיים או יהדות גזרה

בחוברת האחרונה של ה"בצרון" נשתבש שמו של מחבר המאמר "תורת חיים או יהדות גזרה", והוא: גדליה ורדי (ולא זלמן). מר גדליה ורדי הוא מחנך ידוע וחיבר ספרים אחדים על לימוד התנ"ך וביניהם הספר "התנ"ך כתורת חיים" (לפגות חקר התנ"ך).

פליטאל בירנבוים : הגדה של פסח

זאת היא התוצאה חדשה של ההגדה, מתורגם ומפורש על-ידי המתרגם והחוקר הידוע של תפילות ישראל — ד"ר פליטאל בירנבוים. כתרוממו את הסיפור והמחזור, כן גם תרגום ההגדה מצטיין בבהירותו ובדייקנותו, מלבד המבוא המפורט שבו יבאר את מהותו, חשיבותו ההיסטורית ומקומו במסורת ישראל של חג החירות, מנהגי החג, השתלשלותה של ההגדה, יציאת מצרים לפי המדרש, — הוסיף המתרגם גם הערות ובאורים המפיעים אור על נוסח ההגדה, סמלי החג, חוקיו ומשפטיו. בספר ציורים מהגדות עתיקות ותחי מוסיקה. זאת היא הגדה עממית, ששווה לכל אדם מישראל ואף לאלה שמצויים אצל מקורותיו. ההגדה תופיעה ב"בית התוצאה העברי" (היברו פובלישינג קומפני) בניו-יורק.

ג. קרמל : סתרי ספר וסופר

הספר הופיע בהוצאת מוזיאון אמנות הדפוס בהידור אות, חבנית זנייר. — הספר פותח בדברים מהמו"ל, צבי אסף שמציין את העובדה, שאוסף המחקרים והמסות מופיע "חמש מאות שנה להופעת הספר העברי הראשון, פירוש רש"י על התורה"... "וארבע מאות שנה לראשית הדפוס העברי בצפת". המחבר, ג. קרמל, קובע בהקדמתו "עם הספר, שהוא "נסיון ראשון, בכינוס פורטי הספרותיים-המדעיים על פני עתוננים, כתבי-עת ומאספים במשך ארבעים שנה". החוקר הוותיק והביבליוגרף הידוע כלל בחלק הראשון של הספר מאמרים הרנים על עניינים בשדה הספר העותן ומפעלים ספרותיים-מדעיים-ביבליוגרפיים, כגון "מקצעי נרדמים", העתונות הביבליוגרפית (מ-המזכיר של שטיינשניידר" עד "קרת ספר") "גנויים" (תולדות הקמת "גנויים" המעשי המכון; מפתח לחמישים שנות היס-טוריה) (עם הופעת המפתח לחמישים הכרכים של "הפועל הצעיר").

החלק השני כולל מסות על אישים, שחקרו את הספר העברי ותרמו רבות לחכמת ישראל בכלל ולביבליוגרפיה בפרט, והם: משה שטיינשניידר, יצחק אייזיק בן-יעקב, שמחה אסף, ראובן מרגליות, אלכסנדר מארכס, אהרן פריימן, חיים דב פרידברג, ברוך שוחטמן, אברהם יערי, אליעזר (רפאל) מלאכי,

היין הכי משובח והכי כשר
למהדרין מן המהדרין
הנהו דייקא

יין ליפשיץ

— המפורסם —

בטובו, בטעמו ובכשרותו לפסח ולכל השנה
כית היין הזה נוסד לפני שלשה דורות באירופה
על ידי מהר"צ ליפשיץ ז"ל וממשיך בו נכדו

מו"ה צבי ליפשיץ נ"י

קשטו נא את שלחנותיכם ביינות מאלאטא,
מאסקאטעל, טאקאי, סאטורן, בארגאנדי, ענבי
קאנקארד ובכל המינים והמראות המשובחים
הנעימים, המשמחים לב ונפש וכן גם יין לחולי
סכרת.

כמו כן יש לקבל בכל חנויות מכלת ובתי מרוח
את מיץ הענבים שלנו הנעשה בכשרות, חפשי
מאלקוהול וראוי לברכת בורא פה"ג.

LIPSCHUTZ KOSHER WINES
WINEX CORP.

158 Broadway, Brooklyn, N.Y. 11229

for free delivery call
Tel.: 963 - 4299

אנו מאחלים לכל ידידינו

חג כשר ושמח!

CARMEL

בהכשר

הרבנות הראשית של מדינת ישראל

CARMEL WINE

114 EAST 40th STREET
NEW YORK, N. Y. 10016

(212) TN 7-8450

בקרורו של ישראל אלירז

ישראל אלירז, מן הסופרים הצעירים המוב-
הקים בארץ, בא לביקור קצר לארצות-הברית
לרגל הצגת האופירה "אשמזאי" בבית-האופי-
רה העירוני בניו-יורק בראשית אפריל. האר-
פירה הוזמנה על-ידי בית-האופירה העירוני
בהאמבורג ובוצעה שם בשנת 1972. יוסף טל
חיבר את המוסיקה — בין יצירותיו של
אלירז: "נדנדות פח", רומן, 1968 (הוצ'
ספרים פועלים) — וזכה בפרס "אקו"ם";
"עופות אחרונים" 1964, (הוצ' "מסדה");
"קין של זהב", רומאן, 1961 (הוצ' "עם
עובד"); "שלושה מחזות" (הוצ' מסדה-אגור
דת-הספרים). מלבד אלה חיבר אלירז מספר
מחזות ותסכיתים, ומהם: "שלוש גשים
בצהוב", והדוב" זכו בשנת 1962 ו-1965
בפרס ראשון מטעם המועצה לתרבות ואמ-
נות); "רחוק מן הים — רחוק מן הקיץ"
ועוד.

בתיאטרון

פי"ו. — המחזה הוא מומן שארלמיינ,
או צארלס הגדול, המחזמר כובש את האוזן
העין במוסיקה שלו, הריקודים והתפאורה.
ויז. — גוסס כושי של ה"מכשף מעוז",
מהנה ומלבב. במחזמר רמזים אקטואליים
"מתוחכמים" והתפאורה מרהיבה את העין.
פאסיפיק אוברטורט. — "הרקע" —
חזירת המערב ליאפאן. מחזמר גדוש מצבים
ו"ארועים" מופלגים.

"סיים טיים נאקסט י"ד". — "אותו זמן,
בשנה הבאה". — "אהבה" של סוף-שבוע
פעם בשנה. קומדיה רומאנטית, שיוצרת
אווירה של חן אנושי.

כיבושי נורמאן. — פארסה בריטית של
מפתח גשים. זאת היא טרילוגיה וכל שלושת
המחזות מצטיינים במשחק המבריק ובמצבים
קומיים.

"המשפחה המלכותית". — "רויאל פאמילי".
— המחזה הידוע של ג'ורג' קאופמן ועדנה
פרבר משנות העשרים. הקומדיה מצטיינת
במשחק המזהיר של רומארי הריס, איווה
לה גאליין, סם לוין ואליס ראב. הדמות
הבארמורית שורטטה באמנות מפליאה.

"זלמן וזעם אלוהים". — מחזהו של אלי
וייל הבנוי על הגובליה שלו בשם זה. מחזה
אנושי הוא זה שמזעזע את הלב. הרב של
בית-הכנסת וזלמן הם הנפשות הראשיות,

בהוראה בבית הספר של קהילת אולבאני ובשנים האחרונות באוניברסיטה של מדינת ניו יורק. הוא הנהיג שיטות חדשות בהוראה הלשון העברית בעזרת סלביזיה. בקיץ שעבר חזר עם משפחתו ארצה ושימש מדריך לסטודנטים מהאוניברסיטה באולבאני שבאים לשתלמות בישראל.

המנוח פירסם תעודות היסטוריות על משפחתו. כן גם כתב מספר סיפורים על ההוי היהודי בצפת. בחוברת "בצרון" כסלוי טבת, ש. ז. נתפרסם מאמרו "לקראת חידוש הציונות". מר עבו למד הגדה, אך התמסר לחינוך העברי ושקד על תקנתו. הוא השפיע על תלמידיו באישיותו ובאצילות רוחו. בן מ"ו היה במוותו. ידא זכרו ברון!

מערכת "בצרון"

משתתפת בצערו הגדול של הידיד הגדול
מר בייניש אפשטיין
במות עליו חברתו בחיים, האשה
המשכילה והמצויינת
מלכה נ"ע
בעבודתו למען עמנו, ארצנו
ותרבותנו ינוחם

אולם זהו מחזה שאנו שומעים בו את שוועת האלמים — המחזה הוא חוייה עמוקה, שלא במהרה תישכח.

"נוק, נוק". — המחזה של יולס פייפר על שני "פרושים" וגוהן אף ארק. מקרים מתמיהים והיתוליים. זהו מחזה יוצא־דופן, אך מבדח את הדעת.

א ב י ד ו ת

אברהם קריב (קריבורצקה) ז"ל
בחיפה נפטר המשורר, המסאי והמבקר הידוע אברהם יצחק קריב. — המנוח, יליד סלובודקה למד בנעוריו בישיבות ליטא ובבית המדרש למורים שהוקם באודיסה בשנות מלחמת העולם הראשונה. הוא המשיך את לימודיו במוסקבה והתמחה במדעים המדוייקים (פיסיקה ומתימטיקה). הוא היה בין קבוצת הסופרים הצעירים ברוסיה שהוציאה את הקובץ "בראשית" (הופיע בברלין בשנת תרפ"ו). בשנת 1934 עלה לארץ ומאו עשה שם לעצמו בהערכתו המחודשת של סופרי ישראל שסילפו לפי דעתו את שורת האמת והאמנות בתיתם תמונה חד־צדית, ומשוחזת ומסולפת של בית ישראל במחצית השנייה של המאה התשע עשרה (מנדלי, יל"ג, פריש־מן, ברנר ועוד). — מאמרי ההערכה והפולמוס שלו באו בספריו "עיונים", "אדברה וירוח ליי", "עטרה ליושנה".

לפני שנים אחדות ערך מחדש את כתביו והוציאם בשינויים והוספות בשם "מיתרים ומערכות" (הוצאת ספרים מ. ניומן). כן גם פרסם ספר מסות בשם "גרתך את השלשלת" ו"שבעת עמודי התנ"ך" (אישים ואידיאות בספר הספרים).

א. קריב הוציא קובץ שירים בשם "קול ובת־קול ואת המסה "ליטא מכורתי". הוא ערך "כתבים" ליעקב קלצקי, "מבחר כתבי מהר"ל מפראג"; "שבת ומעוד בדרוש וב־חסידות". במשך שנים מספר ערך את הירחון "מאונים" וכן גם תרגם דברי מחשבה וסיפורים, בעיקר מאייש ורוסית לעברית. בן שבעים וארבע היה במוותו. שלום לעפרו.

צבי עבו ז"ל

בא"י נפגע בתאונת־דרכים ומת המחנך צבי עבו. בן למשפחה ספרדית מיוחסת בצפת, בא לאמריקה לפני שנה ושימש

for your information

FREEDOM OF CHOICE.

Some organizations which provide death benefits for their members appoint an "official" funeral director. It should be understood, however, that the family is not obliged to use this so-called "official" director in order to receive the organization's death benefits. Under New York State law, the family may make arrangements with any funeral director of its choice. The law is quite specific: freedom of choice is always the family's prerogative.

Riverside guarantees that families will receive any and all legitimate Society benefits.

RIVERSIDE

Memorial Chapel, Inc./Funeral Directors

MANHATTAN: 180 West 76th Street (at Amsterdam Avenue)/EN 2-6600

BROOKLYN: 310 Coney Island Avenue (Ocean Parkway at Prospect Park)/UL 4-2000

BRONX: 1963 Grand Concourse (at 179th Street)/LU 3-6300

FAR ROCKAWAY: 1250 Central Avenue/FA 7-7100

And Westchester Riverside Memorial Chapel, Inc.:

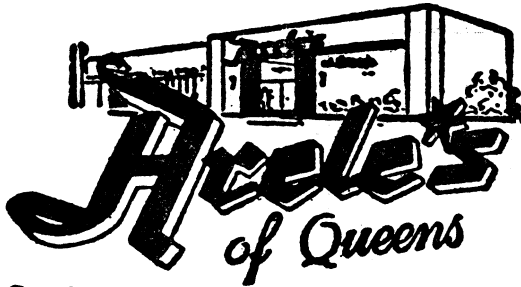
21 West Broad Street, Mt. Vernon/(914) MO 4-6800

Chapels in Miami, Miami Beach and Hollywood Florida.

Carl Grossberg/Andrew Fier/Leo J. Filer

A Happy and Healthy Passover to All Our Friends & Patrons!
OPEN FOR PASSOVER BOTH NIGHTS

Strictly Kosher Night Club • Restaurant • Caterer
LONG ISLAND EXP'WY at 162nd ST
 • HI 5-4444 •

All at special group rates:

For Free Brochure of
 further information
 write or phone
HI 5-4444

L. I. EXPRESSWAY
 (Horace Harding Blvd.
 and 162nd Street)
 Flushing, N. Y. 11365

Strictly Kosher Under Rabbinical Supervision

Celebrate Your Birthdays, Anniversaries, Bar Mitzvahs & Weddings With Us!
Also Your Sweet Sixteens and Showers!

APRIL 14, 1976

APRIL 15, 1976

Passover Services

Conducted by

Cantor **JOS. WICHELEWSKI**

AND CHOIR

under **SAM SAPIR**

אנו מאחלים פסח כשר ושמח לכל ידידינו!

"IN THE HEART OF THE JEWELRY CENTER"

YAHALOM RESTAURANT

49-55 WEST 47TH ST., N.Y.C.

OPEN SUNDAY — CLOSED SATURDAY

Hours

SUN. thru THURS. 9 A.M. to 10 P.M.

Friday 9 A.M. to 3 P.M.

SERVING & CATERING THE FINEST MID-EAST,

JEWISH HUNGARIAN STYLE CUISINE

UNDER STRICT KASHRUTH SUPERVISION &

MASHGIACH TMIDY ON THE PREMISES

CAFETERIA STYLE, ALSO

UNDER
 PERSONAL
 MANAGEMENT
 OF RABBI
YAKOV KLEIN

SERVICE INDOOR BEAUTIFUL • **GANAYDEN ROOM** — Call 575-1699

שלחו תרומותיכם ביד רחבה אל :

**United Charity Institutions
 of Jerusalem**

1141 Broadway 9th Fl.

New York, N. Y. 10001

Tel. 683-3221

בברכת חג כשר ושמח

קריאת הצלה

מאת מוסדות הצדקות המאוחדות

הרבנים הגאונים בארץ הקדש ובארצות הברית
 הכריזו על מגביית חרום להצלת המוסדות לתורה
 וחסד המאוחדים בהצדקות המאוחדות, ובראשם
 השיבה הגדולה ובתי הת"ת עץ חיים בירושלים.
 הושיטו יד עזרה לצדקות המאוחדות ובזכות זאת
 תתברכו שימלא ה' ית"ש כל משאלות לבכם לטובה.

Senior Citizens Residential Hotel

IF YOU ARE NOW ON "SUPPLEMENTARY SECURITY INCOME", YOU ARE ELIGIBLE!

*Live your golden years
in a safe, beautiful setting!*

One block from the ocean in safe, beautiful Belle Harbor. Luxurious private and semi-private rooms, all with private bath. Magnificent lounging areas, sun decks, complete program of planned activities. Delicious strictly kosher cuisine and special diets. 24-hour attention.

The Mount Eden Home for Adults

Just one block
from the Ocean

209 Beach 125th Street
(cor. Rockaway Beach Blvd.)
Belle Harbor, N.Y. 11694
Phone 945-6600

Approved
by Dept.
of Social
Welfare.

GOLDA'S THEATER CLUB

Presents:
Every Mon. & Tues. in Hebrew
"LITTLE TEL AVIV"

a long-running hit in
Israel... humorously
dealing with the establish-
ment of Tel Aviv

Wed., Thurs., Sat. and
Sun... musical review in
Hebrew and English

Israeli and Jewish cuisines
are served with the show
at the club or upstairs at the
restaurant.

golda's

277 Bleecker Street
(off 7th Avenue)
(212) 929-1990

OPEN 11 A.M.
FOR LUNCH
AND
TILL MIDNIGHT

PASSOVER

GREETINGS

RATNER'S

Tel.: ORegon 4-9406-7

Office: OR 7-5588

Dairy Restaurant and
Bakery

Catering Facilities for
All Occasions

138 DELANCEY STREET
NEW YORK, N.Y. 10002

TELMA INSTANT SOUPS

from ISRAEL

Individual servings with the
old fashioned flavor. Hearty
and nourishnig.

**SO RIGHT, SO GOOD FOR
ALL YEAR.**

Flavors brimming with goodness
for today's mama.

MUSHROOM • VEGETABLE •
ONION

Also in Cubes:
CONSOMME • MUSHROOM •
VEGETABLE

At supermarkets, grocers, gourmet depts.

Sole Importer: Atalanta Sharon Imports Corp.
17 Varick Street, New York 10013

SENIOR CITIZENS RESIDENTIAL HOTELS

WHY PAY MORE?

Paradise Manor offers retirement living at the lowest prices possible.

CHOOSE THE LIFE-STYLE THAT SUITS YOU BEST:

RESIDENTIAL HOTEL-LIVING. You can enjoy a lovely room at Paradise Manor, with private bath and phone, plus deliciously prepared kosher meals and special diets, daily recreational activities and entertainment, a carefully chosen staff to cater to your personal needs, 24-hour switchboard service, a nurse on duty, and a synagogue on the premises . . .

CHECK OUR LOW, LOW PRICES!

CAN YOU AFFORD TO PASS UP THIS "GOLDEN YEARS" OPPORTUNITY? ALL THIS, RIGHT ON THE BOARDWALK IN LOVELY, HEALTHY LONG BEACH!

APPROVED BY THE BOARD OF SOCIAL WELFARE
LIMOUSINE SERVICE CHEERFULLY ARRANGED

PARADISE MANOR

HOME FOR ADULTS

2 FRANKLIN BLVD., LONG BEACH
N.Y. 11561 • (516) GE 1-9000

EFFICIENT-APARTMENT LIVING. If you like the independence and self-sufficiency of your own apartment, our efficiency suites, complete with kitchens (maid service and linens optional) are just right for you. You can use all the facilities of the hotel, participate in all the activities, and even make arrangements for occasional meals in the hotel dining room . . . all for only

\$150

per month,
and up

Under the New Personal Management of Mr. & Mrs. Berkow

NEW YEAR GREETINGS FROM KING DAVID MANOR

- RETIREMENT LIVING
- TOP RATED FOR LAVISH CARE
- BRAND NEW \$3,000,000 Elegant Manor
- 100% FIREPROOF — Dedicated Staff of Retiree Specialists
- Gourmet KOSHER CUISINE (Special Diets)
- Own Temple On Premises
- Planned Day & Night Activities, Entertainment
- APPROVED BY THE DEPARTMENT OF SOCIAL SERVICE (allowances apply)
- Inspection Of Our Facilities
- Cordially Invited
- IMMEDIATE AND FUTURE OCCUPANCY

Write or Phone for Information and
Free Color Brochure

KING DAVID MANOR

80 West Broadway, Long Beach, N.Y.
Tel. (516) 889-1300 S. Sylvian, Pres.
ROBERT LICHTSHEIN MARTIN KLEIN

Scharf Manor

OF QUEENS

HOME FOR ADULTS IDEAL FOR RETIREMENT

- AIR CONDITIONED THROUGHOUT
- HOMEY ATMOSPHERE
- DIETARY LAWS • SPECIAL DIETS
- PLANNED ACTIVITIES & DAILY ENTERTAINMENT
- AROUND THE CLOCK SUPERVISION
- APPROVED N.Y. STATE BOARD OF SOCIAL WELFARE

699-4100

112-14 Corona Ave., Flus. (ZIP 11368)
L.I. Expressway & Grand Central Pkwy.
Elmhurst Manor Home For Adults Affil.
100-30 Ditmars Blvd. - E. Elm
446-7900

SENIOR CITIZENS RESIDENTIAL HOTELS

FINDLAY HOUSE

ONE OF NEW YORK'S MOST POPULAR
NON-PROFIT RESIDENCE FOR THE ELDERLY
1175 FINDLAY AVENUE, BRONX, N.Y.

Enjoy the harvest years with hundreds of other New Yorkers. Where SECURITY and SERVICES add up to SATISFACTION. In a magnificent apartment that you furnish to your own taste:

THE SERVICE PACKAGE including:

- Kosher Meals at Noon and Evening
- Heavy Cleaning, Linen Changes
- 24 Hours Security Guard
- Nurse regularly on duty 9 a.m. to 5 p.m. and for emergencies at other hours

LEAVES TIME FOR ACTIVITIES, SUCH AS:

- Work Groups, Exercise Periods
- Dancing, Games, Films, Trips under the Supervision of a Recreation Director

Short waiting list for efficiency apartments. Beautiful 2-Room Apts. for couples. Approved by the New York City Department of Social Services. Admission on a non-sectarian basis. Just mail the form below for more information or telephone CY 3-1500 ext. 325

Findlay House, 1175 Findlay Avenue, Bronx, N.Y. 10456 — Tel. 293-1500 Ext. 325-326

Please send me further information about Findlay House—without obligation.

Name

Address

City State ZIP

(Findlay House is sponsored by the Daughters of Jacob Geriatric Center, a member of the Federation of Jewish Philanthropies of New York.)

Why wander around? Celebrate Passover at the Lincoln Square Home for Adults.

No need to go into exile to enjoy the lovely Passover holiday! If you love the city, or having things to do here, come to Lincoln Square, New York's newest — and nicest — retirement residence.

And it's so near to everything! Only a few short blocks from fabulous Lincoln Center, only minutes from mid- and lower Manhattan. So you can do all the things you want to do — and still be "on vacation."

And if you really like it, who knows? Maybe you'll decide to move in for good!

Dr. Rabbi Moishe Weiss

Will conduct the traditional Seders and services

Gourmet meals, all strictly

Kosher-for-Passover

INQUIRE ABOUT OUR

SPECIAL INTRODUCTORY

PASSOVER

HOLIDAY PACKAGE

CALL NOW FOR CHOICE RESERVATIONS

LINCOLN SQUARE

HOME FOR ADULTS

Your Hosts: Mr. & Mrs. A. FISCHER
Broadway at 74th St., New York, N.Y. 10023
(212) EN 2-3000

Licensed by N.Y. State Dept. of Social Welfare

SCHARF MANOR OF LONG BEACH

**HOME FOR ADULTS
IDEAL FOR RETIREMENT**

Private and Semiprivate Rooms with
Private Bath and TV
24 Hour Supervision - 3 Kosher Meals
Daily - Special Diets - all Social Activities
and Entertainment
Approved by Dept. Social Services & SSI

WRITE TO:

274 W. Broadway, Long Beach 11561

Phone: (212) 657-1234

or (516) 431-1400

חג כשר ושמח

מאחלות מאות הילדות

בבית היתומות הכללי בירושלים

לכל הידידים והתומכים ברחבי ארצנו
עזרתכם בשעה גורלית זו חיונית וחשובה

שלחו תרומותיכם אל:

**GENERAL ISRAEL
ORPHANS' HOME FOR GIRLS
132 Nassau St., New York, N.Y. 10038
Tel.: Cortland 7-7222**

SENIOR CITIZENS RESIDENTIAL HOTELS

A Happy Passover To All Our Friends • פסח כשר ושמה לכל ידידינו
SENIOR CITIZENS RESIDENTIAL HOTEL DIRECTORY

THE ATLANTIC — Personal Management of Mr. and Mrs. Schoenfeld and family. 3 Strictly Kosher Meals. All Comforts — Social Security and S.S.I. 127 E. Broadway, Long Beach, L.I. Tel. (516) GE 2-6300

CARMEL HOTEL — 327 West Beach, Long Beach, N.Y. Open all year — Special Diets — Kosher. (516) GE 1-1519. Mr. and Mrs. Friedman.

CHAI HOTEL (formerly Bat Yam) — Finest for Senior Citizens. 125-02 Ocean Promenade & Boardwalk, Belle Harbor. Luxurious, Pvt. Bath, Shower, Phone, Elev., Special Diets. NE 4-6100.

CROWN HOTEL — On the boardwalk. Your home away from home. 170 W. Broadway, Long Beach, N.Y. 516 889-8900. Dietary laws observed.

HOME OF THE SAGES OF ISRAEL — An old age home for Religious Men. Strictly Kosher. Shomer Shabbos. elev. Doctor on Staff 24 hrs. 25 Willett St., N.Y.C. 673-8500.

HOTEL LINCOLN — 405 East Broadway, Long Beach, L. I. 516 TU 9-7100 Strictly 1Kosher. Mr. and Mrs. Baruch.

NEW BRIGHTON — On Boardwalk, Long Beach, newly remodeled, beautiful rooms, personal care. 516 GE 1-0200.

PALACE — 275 E. Broadway, Long Beach, N. Y. Finest kosher meals. Special Diets. (516) GE 2-9000. Mr. and Mrs. Appel.

SCHARF MANOR OF LONG BEACH — Home for adults, Private baths, TV, Social activities, 3 Kosher meals daily. 274 W. Broadway, Long Beach. Call Direct 657-1234, (516) 431-4400.

SENIOR CITIZENS VACATION CENTER

ISABELLA FREEDMAN — Vacation Residence for Older People, 2 week trips, June 18-Sept. 9th., loc. in Berkshire, Conn. Single, Couples Accom. All Activities, Boating, Swimming, Hiking, Discussion, Library, Oneg Shabbat, Modified Jewish Dietary Laws, Special Passover and Holiday trips available. For Reservations write or call Camp Freedman, 1 Union Square N.Y. 10003. Tel.: 243-7565

PASSOVER GREETINGS

BADER'S RESIDENCE

LAKE ST., SPRING VALLEY, N. Y. 10977

ALL YEAR 'ROUND ADULT COUNTRY LIVING

Tel. 914 - 356 - 7700

N.Y.C. Direct Line LO 2 - 7533

- SPECIAL ATTENTION TO ALL DIETS
- DIETARY LAWS
- ELEVATOR

- 35 MINUTES FROM MANHATTAN
- AIR CONDITIONED
- TELEPHONES IN ALL ROOMS

- DELUXE ACCOMMODATIONS
- PLANNED SOCIAL PROGRAM AND ACTIVITIES

Approved by New York Board of Social Services

Educational Summer Programs In Israel

for High School Students
University Students
and Adults

These Seminars are being conducted by various groups in cooperation with the Department of Education and Culture of the World Zionist Organization.

For further information call:
**DEPARTMENT OF
EDUCATION AND CULTURE
OF THE WORLD
ZIONIST ORGANIZATION**
515 Park Ave., New York 10022
(212) 752-0600 ext. 387

CAMP SHOMRIA

KIBBUTZ SPIRIT

Non-Profit Co-Ed Camp Ages 10 - 17

EDUCATIONAL PROGRAM STRESSED

Cooperation, Secular Values of Judaism &
Kibbutz thru ART, FOLK DANCING, SINGING,
HIKING, HEBREW - Pool & Lake on 150 acres

49th Year — Liberty, N.Y.
"not just another summer camp"
Special Studies Program for 15-16 yr. olds

Price for 6½ weeks — \$660

Zionist Youth Organization affiliated with
Hashomer Hatzair Kibbutzim in Israel

Write or Call

CAMP SHOMRIA
150 Fifth Ave., N. Y. 10011
Tel. (212) 929-4955

CEJWIN CAMPS

Pioneer in Creative
Jewish Cultural Camping

Sports, swimming, boating, canoe
trips, overnights, electronics,
photography, nature, arts,
day trips, etc. Tutoring.
Jewish Culture, Sabbath
dietary laws. Mature staff,
resident Doctors and Nurses.
Well-maintained facilities.

58th Year
(Non-Commercial)

Dr. A. P. Schoolman, Founder and President. Rabbi Jerome Abrams, Director

PORT JERVIS, N.Y.

Boys and Girls 6-16
Co-Educational Activities

Individualized programs for each
age group advancing to CIT,
Leadership Camp and Israel trip.
Brochure: Cejwin, 71 W. 23rd St.,
N.Y., N.Y. 10010; (212) 691-5860

July \$495 - Aug. \$460
8 weeks \$930

סאדווער

איז בעסער
בע'טעם'טער

א דעזירט פון העכסטער

קוואליטעט און געשמאק

סאריקמלי כשר

לכל השנה ולפסח

**KOSHER
DESSERTS, Inc.**

Manufacturers of

KOJEL

FOR BOYS AND GIRLS — AGES 6-17

מחנות „מסד“ בארצות הברית

38th
Season

REGISTER FOR

**MASSAD
HEBREW
CAMPS**

PIONEERS IN HEBREW
CAMPING FOR-OVER A
QUARTER
CENTURY

- In the picturesque Pocono Mountains
- Jewish tradition fostered through activity and play
- All land and water sports
- Daily and Sabbath Services
- Dietary laws strictly observed

3 AGE LEVELS { 1. Campers (6-15) Moderate Fees
2. Toranim (15-16) \$650.00
3. Mechan (16-17) \$550.00

For additional illustrative material write or phone:

MASSAD CAMPS, INC. 426 W. 58th St., N.Y., N.Y. 10019
Tel.: (212) 265-7240

Fill out the coupon below and mail it to the Massad office.

I am interested in sending my child to Massad and would appreciate your communicating with me further.

Name: _____ Phone: _____

Address: _____

156

WE CAN TELL YOU HOW TO REACH THE ISRAEL ECONOMY IN TWO WORDS.

BANK HAPOALIM

Those two words stand for a lot in Israel today.

Bank Hapoalim stands at the center of the country's economy, as it has been since its foundation more than 50 years ago. The Bank's connections stretch into every branch of industry and commerce in Israel. It has become the second largest bank in the country through its dynamic, planned growth (22 times bigger in the past 7 years). The 260 branches of Bank Hapoalim Group are that many fingers on the nation's pulse. And we have full branches in New York and London.

Plus representative offices in Zurich, Buenos Aires, Sao Paulo, Caracas and Johannesburg.

If you have business in Israel, we'd be glad to hear from you.

Bank Hapoalim^B_M

Head Office:

50 Rothschild Blvd., Tel-Aviv Tel. 623211

New York Branch:

10 Rockefeller Plaza, N.Y. 10020 Tel. 397-9650

London Branches:

West-End Branch:

8-12 Brook St. W1Y 1AA Tel. 499-0163

City Branch:

22/23 Lawrence Lane, EC2V 8DA Tel. 600-0382

תנועת תורה ועבודה

CAMP MOSHAVA

Indian Orchard,
Pennsylvania
Boys and Girls
Grades 3 - 10

SPONSORED BY BNEI AKIVA OF
NORTH AMERICA AND RELIGIOUS
ZIONISTS OF AMERICA.

- The Atmosphere of Modern Israel
- Two Gyms and 10 Outdoor Courts
- An Adventure in Religious Zionist Living
- Hebrew Studies Program—Hebrew Speaking
- Two Waterfronts and 10 Watercrafts
- Beautifully Landscaped Grounds
- Health and Safety Stressed at all times
- Accredited Member American Camping Association

RABBI YITZCHAK PESSIN,
Director

25 W. 26th St., New York, N.Y. 10010
(212) 683 - 4484 (212) 689 - 1414

36th YEAR

BETAR

בית"ר

Liberty, N. Y.

- Jewish Education
- Israeli Atmosphere
- Tennis, Basketball
- Baseball, Other Sports
 - Swimming Pool & Water Spts.
 - Arts & Crafts
 - Scouting
 - Horseback Riding
 - Dramatics

PROGRAM I CAMPERS 6-14
\$800 - \$450 - \$425

PROGRAM II SPECIAL TEEN AGE
PROGRAM 15-16 Years Only

TUITION RATE: 8 Weeks, Only \$625

55 W. 42nd St., New York, N.Y. 10036

Tel.: (212) 575-0382

Member

Association of Jewish Sponsored Camps

The Kosher Gourmet Cookbook

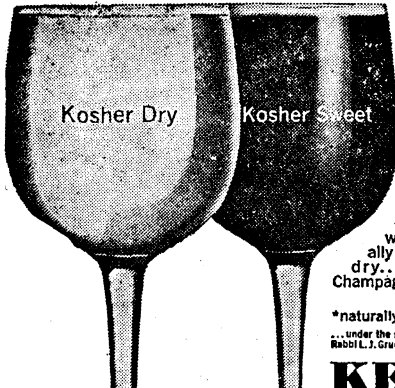
by MILDRED MILLER & BASCHA SNYDER
 introduction by RABBI ISRAEL J. KAZIS
 Two experienced cooks present menus and recipes that are exciting, imaginative, varied, and Kosher. The book is geared to the needs of anyone seeking a guide to gourmet cooking and party planning. The recipes are tasty and elegant, the method of preparation simple and practical. (Special Passover recipes) \$10.00

At All Leading Bookstores
 Published by

Paul S. Eriksson, Inc.
 119 West 57th St., New York, N.Y. 10019
 Tel. PL 7-4824

NEW! Try KEDEM'S HEIMISHE
 GEFILTE FISH — DELICIOUS
 KASHRUTH STRICTLY OBSERVED

© This Seder, try 2.

Holidays are for the entire family to enjoy. This Passover why not serve KEDEM'S traditional sweet for family elders and KEDEM dry for the young — or the young at heart. KEDEM'S European-trained winemakers create 21 different wines. Some traditionally sweet, some delicately dry...and all delicious! Champagnes and grape juices*

*naturally sweet, non-alcoholic
 ...under the strict supervision of
 Rabbi L. J. Gruenwald, the Tzetermer Rav.

KEDEM

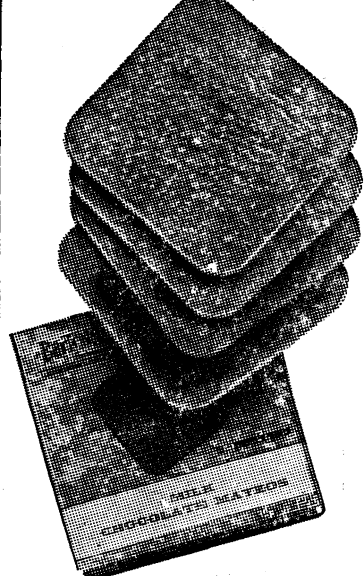

Wines & Champagnes available at all liquor stores. Grape Juices at all supermarkets
 Royal Wine Corp., Long Island City, N.Y.

Royal Wine Corp., Long Island City, N.Y.
 107 Norfolk St., New York City, Tel.: 473 - 8288

Traditional For Passover

בשר לפסח

Chocolate Matzos
 Matzo shaped...
 Continental chocolate
 blended with
 toasted chopped nuts.
 13 oz. milk \$2.98
 13 oz. parve \$2.98

AND LOTS MORE

Barton's[®]
 bonbonniere

NEW YORK • LUGANO, SWITZERLAND

© THE NAME BARTON'S IS YOUR GUARANTEE
 IT'S KOSHER FOR PASSOVER.

GREETINGS & BEST WISHES FOR A HAPPY PASSOVER

From: **ABE LEBEWOHL**

SECOND AVENUE DELICATESSEN

OPEN SUNDAYS

156 — Second Avenue, New York Tel.: 677 - 0606

"FINEST IN KOSHER MEALS AND CATERING"

**HAPPY PASSOVER
FARMFOOD RESTAURANTS**

DISTINCTIVE DAIRY CATERERS
142 W. 49th St. N. Y. C. PL 7-4971

- Air Conditioned Dining Rooms. Open 7 days a week for Luncheon, Dinner, Supper and After Theatre (Sat. & Sun.)
- Beautiful Private Dining Rooms accommodating up to 250 persons for Showers, Luncheons, Dinner and After Theatre Supper or Snacks.

"AFTER 38 YEARS . . . THE MOST TRUSTED AND RESPECTED NAME IN OUR FIELD"

You always have a fresh reason for buying Breakstone's

**COTTAGE CHEESE
FARMER CHEESE
POT CHEESE
SOUR CREAM
CREAM CHEESE
TEMP-TEE · BUTTER**

Kosher, of course...for now, and all year!

B
Breakstone

KOSHER WORLD

International Snacks **®**

Corner of 32nd Street & B'way

100% MEATLESS

FALLAFEL • PIZZA • CHOW MEIN • FISH & CHIPS • TORPEDO BURGER (KIBEH) • BAKED ZITI • SAU SAGES • HEROS • MEXICAN ENCHILADA • EGG PLANT PARMIGIAN • TACOS • CAI ZONE • EGG ROLL • SHOMER SHABBOS •

UNDER SUPERVISION OF O.K. LABS

OPEN SATURDAY NIGHT TO 1 P.M.
OPEN 8 AM-8 PM • SUNDAY 11 AM-8 PM

Schapiro's
NEW YORK STATE

**REAL
KOSHER WINE**

® Endorsed

126 RIVINGTON STREET
NEW YORK, N. Y.

Try these famous for quality wines:

Malaga — extra heavy
Concord Grapes — medium dry
Concord, Sauterne, Burgandy
Blackberry, Cherry,
Mead (Honey Wine), Rosé, Tokay.

Sold at all Liquor Stores

THE BIRNBAUM HAGGADAH

A magnificent new hardcover and paperback version of the Seder service, complete with both Hebrew text and English translation, explanatory notes on how-to, fascinating historical and talmudic references. Washable covers on both editions. Many reproductions of famous Haggadahs, and musical notes for the Seder songs. Comes with "Matzah bookmark" with special prayer for Soviet Jewry.

Paperback \$2.95 Hardcover \$4.95

Hebrew Publishing Company | בית הוצאה העברית

79 Delancy St., New York, N.Y. 10002

SERVING AND CATERING
MID-EAST AND JEWISH
STYLE CUSINE

גלעם כשר

HOURS

SATURDAY after Sundown to 2 A.M.
FRIDAY 9 A.M. to 3 P.M.

Under Strict Kashruth Supervision of
MASHGICH TMIDY
On The Premises.

CATERING FOR ALL OCCASIONS

**MACCABEEM
RESTAURANT**

147 WEST 47 STREET, N.Y.C.

FOR RESERVATIONS
CALL 575 - 0226

ONE OF THE MOST BEAUTIFUL
RESORTS ANYWHERE SALUTES
THE GLORIOUS CELEBRATION OF
THE HOLIDAY OF LIBERATION.

PASSOVER
CANTOR IRVING ROGOFF
AND THE NEVELE SYMPHONIC CHOIR
CONDUCTED BY CLIFFORD NADEL
SERVICES • SEDARIM

NEVELE

ELLENVILLE, NEW YORK 12428
HOTEL TEL.: 914-647-6000

See Europe on your way to Tel Aviv.

Israel is a long way off so it makes sense to make a stop on your way to Tel Aviv. And there's no better place to stop than in the heart of Europe—Frankfurt, Germany. You can rest, relax, shop, do a little business or rent a car and do some sightseeing in Europe's most beautiful scenery: the Rhine Valley, the Black Forest, the majestic Alps.

Lufthansa's fast comfortable jets leave from New York, Boston, Philadelphia, Chicago, Los Angeles and Anchorage. If you prefer kosher meals, please order them when you make your reservation. Call your travel agent or Lufthansa German Airlines.

 Lufthansa
German Airlines

680 Fifth Avenue, 52 Broadway,
New York, N.Y. 10019—Tel.: (212) 357-8400

ברשותך הכנסה

לכל ימי חיך

וקשר עם

ארץ ישראל

פקדונך להכנסה שנתית של הקרן הקימת לישראל

היום אתה יכול ליצור קשר חי עם ארץ ישראל ולהבטיח הכנסה לכל החיים על-ידי פיקדון לקיצבה שנתית של הקרן הקימת לישראל. תן דעתך על העתיד, עתידך ועתידה של ישראל. מענקך יסלול דרכים וייבש ביצות, יטע עצים, יגאל אדמת שממה ויכשיר את הקרקע לכפרים וקיבוצים חדשים. ובעת ובעונה אחת... תבטיח לעצמך הכנסה קבועה לכל ימי חיך. תשלום שנתי לפי הגיל והמין. כל שהגיל גבוה יותר כן יגדל התשלום. למשל, גבר בן 70 : 11.5% ; אשה בת 70 : 9.5% ; גבר בן 80 : 19.25% ; אשה בת 80 : 16.5%. וכמו כן תהנה מיתרונות מס הגונים. תנהג בחכמה כאשר תזהה את עצמך עם ישראל ותקבל ריווחה הגונה על-ידי מענקך. נא להחזיר את התלוש שלנו לשם אינפורמציה מפורטת יותר.

פיקדון להכנסה שנתית של הקרן הקימת לישראל

מענק המבטיח לך הכנסה לכל ימי חיך

Mail to: DR. ARON WEINBERGER, Director, JNF Foundation
42 East 69 Street, New York, N.Y. 10021

Yes, I am interested in helping the land of Israel while obtaining an income for life. Please send me more information about the Jewish National Fund Annuity Trust.

Name

Address

City

State Zip Code

Date of Birth Bitz

JEWISH NATIONAL FUND

42 EAST 69th STREET / NEW YORK 21, N. Y. / TRAFALGAR 9-9300

ב. מאנישביץ קאמפאני

General Office: 9 CLINTON STREET, NEWARK, N. J. 07102

את זה תאכלו

כל המאכלים אשר השם „מאנישעוויטץ“ נקרא עליהם, והם: מצה ותוצרת מצה וגם מצה שמורה משעת קצירה; דגים ממולאים; מרק של בשר ועוף; חמיצות של סלק ועלי-שדה וגם רסק עגבניות עם פטריות; ארוחות קפואות — בשר או דגים — ליחידים ולמוסדות; מזון-תינוקות (בייבי-פוד) — ארבעה מינים: בשר, עוף, לב וכבד; מיצים — שזיפים, תפוחים ועגבניות; מקרונים, עוגת-פירות, עוגיות ורקיקי-ביצים גם בלי סוכר ובלי מלח; פירות שמורים ופרפרת-פירות; בליל-עוגות (קייק-מיקסעם) יותר מעשרה מינים, בליל-כופתאות וגם בליל-לביבות מתפוחי-אדמה; דבש וריבה מארץ ישראל — מישמש, תות-גינה, שזיפים ואפרסקים, וגם ריבה תוצרת מקומית — דובדבנים, תות-סנה וענבים; כרוב-חמוץ, מלפפונים חמוצים וגם רסק-עגבניות מתובל; קפת, מזה, מינים שונים של סוכריות ועוד ועוד —

כשרים ללא שום חשש ופיקפוק אפילו למהדרין בכל ימות השנה וגם בחג הפסח — אם על האריזה או על העטיפה כתוב בעברית או באנגלית שהמיצרך כשר לפסח, בהכשר הרבנים המובהקים:

ר' יצחק הלוי סגל, רב בדזשורזי-סיטי ונשיא-כבוד של „אגודת הרבנים“
ר' חיים קארלינסקי, רב בברוקלין וסגן-נשיא של „אגודת הרבנים“
ר' דוד ליב זילבער, רב בהארויסבורג, פא. וחבר ועד ההנהלה של „אגודת הרבנים“
ר' מענדיל מ. געטינגער, רב ב„ישראל הצעיר“ במערב מנהטן וחבר ועד „נ של אגודת ר“

הבשר בתוצרת „מאנישעוויטץ“ הוא חלק — גלאט-כשר.

העושה דרכו באורזן יכול להזמין ארוחה כשרה של „מאנישעוויטץ“ וגם „כשר לפסח“

* * *

אכלו מתוצרת „מאנישעוויטץ“ — ואין אתם נכשלים, תלילה, באיסור חמץ בפסח ובמאכל בלתי כשר בכל ימות השנה

HOLD YOUR NEXT
CATERED AFFAIR
IN ISRAEL

without leaving New York!
& enjoy the finest in American-Jewish Cuisine
WEDDINGS • BAR MITZVAHS • SWEET SIXTEENS
ANNIVERSARIES • FUND RAISING

Show and Music are included at
NO EXTRA COST

on Premises Facilities for
2 to 250 Guests
Permanent Mashgiach

THE
BEAUTIFUL
baba

BRANCH OF THE
CAFE BABA IN TEL AVIV

RESERVE NOW FOR
PASSOVER

FIRST NIGHT APRIL 14th
SECOND NIGHT APRIL 15th

STEAK NIGHT - WED.
\$4.95 per person
INCLUDES SHOW &
DANCING

Glatt Kosher

91 83 63rd Dr., Rego Pk., Queens
(212) 275-2660

CATER THE SEDER WITH MOTHER'S.

The Seder table.

Family and friends together. The Haggadah recital. Wonderful aromas of symbolic and traditional things to eat.

Passover, a great and festive occasion for which Mother's creates a variety of tempting dishes. In spotless Kosher kitchens.

Delicious gefilte fish recipes for every taste. Old-Fashioned. Sweet Old-World. All white-fish. Whitefish and pike. Unsalted. Yours to enjoy in liquid or jelled broth. Bite-size gefilte Fish d'Oeuvres, too.

Matzo Balls, fluffy and delicate, to make a good soup a great soup.

Savory Borscht — any way you like it. Regular, egg, unsalted or low calorie.

Refreshing Schav with egg yolk added for richer flavor.

Smooth, tasty margarine, prepared especially for Passover. Soft and spreadable in decorative tubs or quarter-pound sticks. Unsalted or lightly salted.

And introducing the start of another holiday tradition. New Maven Old-Fashioned Matzo Ball soup. Real homemade taste. Ready to serve in minutes.

Invite Mother's family of fine foods for the coming holidays. Flavor to delight all generations.

Mother's products. All Kosher and Pareve for Passover and endorsed by the ©P.

Mother's

TASTE THAT'S CLOSE TO HOME.